

“Πώς σε λένε;”. Είπα το ψευδώνυμό μου –Γιάννης Καζάκος. Απός ο χαριές ο νοματάρχης κρατούσε το πιστόλι, με χτυπάει με την κάνη και μου λέει συγκρομένα τη φράση: “Γαμώ το Στάλιν σου!”. Πού να ήξερε... Εμένα με πήραν τα αίματα. Αυτοί οι δύο ήταν άνθρωποι του Λάγκουλα, μία συμμορία παρακρατικών που δρούσε εδώ στη Θεσσαλονίκη και συνεργαζόταν με την αστυνομία. “Τι ήρθες εδώ να κάνεις;”. Εγώ είχα κι ένα κουστούμι παλιό κι έβρινα ότι είχα πάει να το γυρίσω ανέπoδα, να μου το διορθώσει ο ράφτης. Τι να πω, ότι είχαμε συνάντηση του πιρρήνα; Όλα τα στοιχεία τα είχαμε κρηφει στα κάβφουνα, γιατί παίρναμε μέτρα προφύλαξης –μην ξεχνάμε ότι ήμασταν στην παρανομία. Μας κάνοινε έρευνα και με κατεβάζουν κάτω που ήταν κατάσταση, κατεβάνει κι ένας μαζί μου και με φυλάει με το πιστόλι, ήταν και λίγο αλλήθωρος, δεν έβλεπε ποιά καλά...

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΑΜΤΑΚΟΣ

Αναμνήσεις μιας ζωής στο επαναστατικό κίνημα

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΑΜΤΑΚΟΣ

Αναμνήσεις μιας ζωής στο επαναστατικό κίνημα

ΚΥΚΛΟΙ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣ
Θεσσαλονίκη

Γιάννης Τσαμπίκος

Γεννήθηκε το 1908 στις Φίτες της Μ. Ασίας. Προσφυγικά το 1914, επανέρχεται το 1919 στην πόλη που γεννήθηκε για να την αφήσει οριστικά το 1922.

Το 1924 εντάσσεται στην κίνηση των αργισιαρχιστών και δραστηριοποιείται στο συνδικαλιστικό κίνημα μέσα από τα δημοτικά σχολεία των ταξιοφόρων και αγροτών των ανόρων. Συμμετέχει στα γεγονότα του 1931 στη Θεσσαλονίκη και στις σημασιές στο Σινταφίτσι παραβλέπεται από αστυνομικό στο μάτι. Το 1932 γνωρίζεται με τον Άη Στίβο (Στέφανο Παράση) και το 1934 πηγαίνει στον τροτσισμό. Προσχωρείται στην εργατική εξέγερση το Μάη του 1936 στη Θεσσαλονίκη που παραδοτέται από τη μεγάλη αβύσσο των καπιταλιστών. Ζει μαζί με τους γαλιόδες εξεγερμένους την αποτυχία της και την προδοσία των σταλιανών.

Το 1937 πηγαίνει εξόριστος στη Γαλλία, όπου και παραμένει μέχρι

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΑΜΤΑΚΟΣ

Αναμνήσεις μιας ζωής
στο επαναστατικό κίνημα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΑΜΤΑΚΟΣ

Αναμνήσεις μιας ζωής
στο επαναστατικό κίνημα

ΚΥΚΛΟΙ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣ

Θεσσαλονίκη
Δεκέμβριος 2004
Β' Έκδοση

Τίτλος βιβλίου:	Γιάννης Ταμτάκος, Αναμνήσεις μιας ζωής στο επαναστατικό κίνημα
Έκδοση:	Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2003
ISBN:	960-92191-0-1
Επιμέλεια έκδοσης, σελιδοποίηση:	κώλοι αντιξουσίας (Λιά Γκούκα, Χάρης Λοδής, Β.Π., Λεωνίδας Χατζιάδης)
Για επικοινωνία:	κώλοι αντιξουσίας, ka@disobey.net και Γιάννης Ταμτάκος, Μαροονείας 40, Άνω Τούμπα, 54351 Θεσσαλονίκη, Τηλ: 2310 926361
Ψηφιοποίηση φωτογραφ. υλικού:	Άλεξ, συλλεκτίβα γραφικών τεχνών, Οικονόμου 32, 106 83 Αθήνα, Τηλ: 210 8259509
Φιλοχρήρηση-Ηλεκτρον. Μοντάζ:	Κεραμιάς, γραφικές τέχνες, Μιχαλακοπούλου 45, 115 28 Αθήνα, Τηλ: 210 7292316-7
Εκτύπωση:	Δημήτρης Γαλαζούλας και Σια Ο.Ε., Συντ. Αρβελά 3, 546 35 Θεσσαλονίκη, Τηλ: 2310 244946
Βιβλιοδεσία:	Γιώργος Δελήμητρίου, Αγ. Δημητρίου 190 546 38 Θεσσαλονίκη, Τηλ: 2310 216888
Κεντρική διάθεση:	Βιβλιοπωλική-Εκδοτική-Εκπαιδευτική, Ισιδώρου 61, 104 44 Αθήνα, Τηλ: 210 5128304

Anti-copyright: Η χρήση του υλικού αυτού του βιβλίου είναι ελεύθερη, αρκεί να αναφέρεται η πηγή. Το βιβλίο διανέμεται και και σε ανοιχτό ψηφιακό αρχείο, όπως και το ιστορικό φωτογραφικό υλικό από το αρχείο του Γιάννη Ταμτάκου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι αυτοβιογραφικές διηγήσεις του Γιάννη Ταμτάκου ηχογραφήθηκαν κυρίως από τον Ιανουάριο μέχρι τον Μάρτιο του 2002 στη Θεσσαλονίκη, στο σπίτι του στην Άνω Τούμπα. Από την αρχή χωρίσαμε, μαζί με τον ίδιο, τα επιλεκτικά του απομνημονεύματα σε περιόδους και θέματα που, με κάποιες παραλλαγές και προσθήκες, αποτέλεσαν τα κεφάλαια του βιβλίου.

Δεν πρόκειται για τις πρόχειρες προφορικές μαρτυρίες κάποιου γέρον αγωνιστή. Ο μπαρμπα-Γιάννης, συνδικαλιστής εργάτης με ευρυμάθεια και πολιτική παιδεία, καθώς και με οικειότητα με το γραπτό λόγο και τις συνέπειές του (πράγμα έκδηλο στα κείμενά του που παραθέτουμε στα *Παραρτήματα*), πολύ συνειδητά ετοίμαζε όσα έλεγε. Έτσι, πολύ συνειδητά αποσιώπησε και οτιδήποτε θεωρούσε ο ίδιος "*προσωπικά πράγματα, που δεν θα ενδιέφεραν κανέναν*" ή αντιπαραγωγικά κοινοτοπία.

Στις υποσημειώσεις –τις οποίες προσθήσαμε στο απομαγνητοφωνημένο κείμενο, όχι για να τεκμηριώσουμε τα λεγόμενά του, όσο για να διαβάζεται εύκολα και απ' όσους δεν θήτευσαν στην ορολογία και το περιβάλλον των κομμάτων και των συσσωματώσεων του μεσοπολέμου και της μεταπολεμικής Ελλάδας– γίνεται φανερό το πόσο σημάδεψε τον μπαρμπα-Γιάννη η μνήμη του Άγι Στίνα, συντρόφου του από το γύρισμα της δεκαετίας του '40. Σε πολλές στιγμές, το βιβλίο

αυτό μπορεί να διαβαστεί παράλληλα με τις *Αναμνήσεις* του Στίνα, αφού μάλιστα κάποια περιστατικά σαν να φιλτράρονται από τις *Αναμνήσεις*.

Εντωμεταξύ, το καλοκαίρι του 2002, άνοιξαν, διασπείροντας ακόμη περισσότερη εκδιδικητικότητα και ιστορική σύγχυση, οι "φάκελοι της 17 Νοέμβρη" και λέξεις όπως *αρχαιομαρξισμός* και *τροτσκισμός*, σε διάφορες δημοσιογραφική αδεία παραφθορές, εισέβαλαν για λίγο στο λεξιλόγιο των μμε. Για κάποια μερίδα του πληθυσμού, έχτισαν μία ακόμη συννομοσιολογία, ενώ για μια άλλη, επιβεβαίωσαν ότι "έκλεισε ο κύκλος της μεταπολίτευσης", ο κύκλος, δηλαδή, των εκκερμών συγκρούσεων –και ότι ανατέλλει μια εποχή φόβου και συναίνεσης (για την υπόθεση, ωστόσο, της μνήμης, ο μέσος όρος της πολυφωνίας δεν έχει καμία πολιτική αξία). Ο μπαρμπά-Γιάννης δεν υπέκυψε ποτέ στην ευκολία του συμβιβασμού ή της μετάνοιας. Αντιεξουσιαστής με ακμαίο ηθικό μέχρι τα βαθιά του γεράματα, παραμένει η ανήσυχη συνείδηση του αγώνα ενάντια στην εκμετάλλευση, για την αξιοπρέπεια και την ελευθερία. Στους καιρούς της γενικευμένης παραίτησης, άνθρωποι σαν τον μπαρμπά-Γιάννη δεν μας δίνουν καμία δικαιολογία να παρατηθούμε.

κύκλοι αντιεξουσίας

Θεσσαλονίκη, Ιανουαρίου 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή</i> , του Γιάννη Καρύτσα	11
Μικρό χρονολόγιο	23

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ (1908-1930)

Η ζωή στις Φάκιες 1908-1914	33
Η ζωή στη Θεσσαλονίκη 1914-1919	37
Η Πρωτομαγιά του 1918	45
Επιστροφή στις Φάκιες 1919-1922	49
Ξανά στη Θεσσαλονίκη το 1922	55
Η πολιτικοποίηση στη Θεσσαλονίκη - Αρχαιομαρξιστές, Τροτσκιστές, Εργατικό Κέντρο	57

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30 (1931-1937)

Συγκέντρωση αρχαιομαρξιστών στο Σιντριβάνι το 1931	73
Στρατιωτική θητεία	87
Τα γεγονότα του Μάη του '36	93

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑΣ (1937-1950)

Γαύδος.....	111
Από τη Γαύδο στην Κρήτη.....	127
Στο Μεταγωγών Πειραιά.....	129
Στην παρανομία στην Αθήνα.....	137
Η δράση της ομάδας στην Κατοχή και στον Εμφύλιο στην Αθήνα.....	147

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Η ζωή στην Αυστραλία (1951-1960).....	159
Η κατάσταση σήμερα.....	175

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Χαρισμένο στο Γιάννη. Η μπαλάντα των "Gauchistes".....	183
Σαββατοκύριακο στη Μακεδονία, του Άλμπερτ Μέλτσερ.....	193
Προς τους φίλους του "Συναρισμού" (σαν το συνάπι που τρίβεσαι για το κρινοπάγημα).....	198
Όταν μιλούν οι ανήθικοι περί ηθικής.....	201
"Από 8 χρονών απεχθάνομαι την αστυνομία...".....	210
Ο τροτσκισμός προθάλαμος του σταλινισμού.....	213
Ένα γράμμα προς το περιοδικό Ρήξη.....	216
Τα συνδικάτα στη σύγχρονη εποχή.....	219
Τα ειρηνόφιλα κινήματα.....	230

ΕΙΣΑΓΩΓΗ¹

Μικρό παιδί ο μπαρμπα-Γιάννης Ταμιτάκος, προσφυγό-
πουλο από τη Μικρά Ασία, λουστράκι στο κέντρο της Θεσσα-
λονίκης, γοητεύτηκε από το ισχυρό τότε εργατικό κίνημα, και
το 1924, δεκαέξι χρονών περίπου, εντάχθηκε στη, νεοεμφανι-
ζόμενη τότε, κίνηση των αρχαιομαρξιστών. Ο αρχαιομαρξι-
σμός ξεκινά ως ομάδα μελέτης με κεντρική μορφή ένα διανο-
οιμένο ονόματι Τζουλάτι, που μαζί με άλλους διαβάζουν το
Κεφάλαιο του Μαρξ. Ο Τζουλάτι ήταν ήδη γνωστός από τη
σοσιαλιστική Νεολαία της Αθήνας, και μάλιστα το 1918 είχε
δικαστεί για την έκδοση του βιβλίου *Προς τους Νέους* του Πέ-
τρου Κροπότιν. Το 1923 άρχισε να εκδίδει ένα περιοδικό, το
Αρχείο του Μαρξισμού, απ' όπου πήραν και το όνομά τους.
Αναπάντητα και παρά το συνωμοτικό χαρακτήρα της, η κίνη-
ση αυτή των αρχαιομαρξιστών προσέλκυσε πολλούς εργάτες
που ήθελαν μέσα στα σωματεία, κυρίως τους τσαρκαράδες,
όπως ήταν ο Ταμιτάκος, τους αρτεργάτες, τους ζαχαροπλά-
στες, τους καπνεργάτες, κλπ.

Είται διαρρηγνύεται από τα κάτω το στενό λενινιστικό
αίματιστο δημιουργίας στελεχών. Υπό την πίεση του εργατικού

1. Κείμενο του Γιάννη Καρύτσα, που διαβάστηκε σε εκδήλωση που διορ-
γήσανε το ελευθεριακό στέκι Μπαρμπαγιάννη "Πικροδάφνη" και πρωτο-
βουλία από τη λέσχη "Αρόδου" στον Πειραιά, με προσκεκλημένο το
Γιάννη Ταμιτάκο, στο πανεπιστήμιο Πειραιά στις 28 Απριλίου 2002.

στοιχείου, ο αρχαιομαρξισμός, γύρω στα 1926-27, μεταμορφώνεται σε ισχυρή δύναμη μέσα στο εργατικό κίνημα. Και αυτή είναι μια γνήσια και δημιουργική στιγμή, στην οποία μετέχει ο μπαρμπα-Γιάννης ο Ταμτάκος μέσα από τους τσαγκαράδες της Θεσσαλονίκης.

Αρχαιομαρξιστές εργάτες πρωτοστάτησαν στις μεγάλες απεργίες που ξέσπασαν από το '26 έως το '30. Θα αναφέρω μόνο δύο. Το 1929 ξέσπασε απεργία στο Εργοστάσιο Λιπαμάτων, το μεγαλύτερο τότε της περιοχής και ίσως το μεγαλύτερο της Ελλάδας. Ήταν έργο αρχαιομαρξιστών εργατών, που από το 1928 πήγαιναν μεθοδικά και έπιαναν δουλειά στο εργοστάσιο για να προετοιμάσουν το έδαφος για την απεργία. Άλλη απεργία, των καπνεργατών αυτή τη φορά, τον Ιούνιο του '27, νέκρωσε τον Πειραιά. Κι αυτή η απεργία, όπου είχαν ηγετικό ρόλο οι αρχαιομαρξιστές και που ήταν ένας από τους πιο πετυχημένους αγώνες, έληξε με νίκη των καπνεργατών και αύξηση μεροκάματου κατά 25%. Την εποχή αυτή ο αρχαιομαρξισμός έφτασε περίπου τα 2000 μέλη, με διπλάσιο, ίσως, αριθμό συμπαθούντων.

Μια δεύτερη σημαντική στιγμή του αρχαιομαρξισμού και του μπαρμπα-Γιάννη του Ταμτάκου αποτελεί το κίνημα των ανέργων. Γιά πρώτη φορά στην Ελλάδα το '29-30 υπό την απειλή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης συγκροτούνται μαζικές επιτροπές ανέργων σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, που επί ένα-δύο χρόνια συνεχώς δίνουν μάχη με την αστυνομία στους δρόμους. Σε μία από αυτές τις ηρωικές συγκρούσεις παραλίγο να χάσει τη ζωή του και ο ίδιος ο Ταμτάκος: πυροβολήθηκε εξ επαφής και του έκοψαν στη μέση τη γλώσσα.

Το 1934 διασπώνται οι αρχαιομαρξιστές. Άλλοι παραμένουν αρχαιομαρξιστές και άλλοι συνεχίζουν ως τροτσκοιστές. Ο μπαρμπα-Γιάννης εντάσσεται στον τροτσκοισμό και αρχι-

κώς στην ομάδα του Παντελή Πουλιόπουλου, όπου γίνεται μέλος της Κεντρικής Επιτροπής. Τον τράβηξε η θεωρία του Τρότσκι και του Πουλιόπουλου για το εκφυλισμένο εργατικό κράτος της ΕΣΣΔ. Εν συντομία, πρόκειται για τη θεωρία που υποστηρίζει ότι η οικονομική βάση –μιλάω με μαρξιστικούς όρους, αν και δεν τους δέχομαι– η υποδομή, δηλαδή, είναι σοσιαλιστική, αλλά το εποικοδόμημα, δηλαδή την πολιτική υπερδομή την έχει σφετεριστεί, την έχει υφαρπάξει, μία γραφειοκρατία πολιτική, και συνεπώς το έργο των αγωνιστών του τροτσκοισμού τότε δεν είναι η κοινωνική επανάσταση, αλλά η πολιτική επανάσταση που θα εκθρονώσει αυτή την αντεπαναστατική γραφειοκρατία και θα ενθρονώσει στην πολιτική εξουσία μια σωστή προλεταριακή ηγεσία.

Όσο κι αν προσωπικά διαφωνώ με αυτή τη θεωρία, εκείνη την εποχή ήταν προσηνημένη, ιδιαίτερος για τα ελληνικά πράγματα, όπου δεν υπήρχε συγκροτημένο αναρχικό κίνημα που να αρνείται συλλήδην το ρωσικό καθεστώς ως εκμεταλλευτικό και καταπιεστικό. Ας μη μας διαφεύγει, ανεξαρτήτως του τι πραγματικά γινόταν τότε στη Ρωσία, με την κατάρρευση των Σοβιέτ, των Συμβουλίων, της ελευθερίας του Τύπου, της ελευθερίας έκφρασης, ή με τη σφαγή της Κρονστάνδης κ.ο.κ., η τεράστια γοητεία που ασκούσε στους εργαζόμενους η πρώτη "πατρίδα των Εργατών". Η ΕΣΣΔ ήταν κάτι σαν φετίχ, που μόνο να το φυλάς μπορούσες, και επ' ουδενί να το αγρίεις κριτικά.

Μετά την εξέγερση του Μάη του '36 και τη δικτατορία του Μεταξά, ο Μπάρμπα-Γιάννης εξορίζεται στη Γαύδο από το 1937 έως το 1942, απ' όπου μεταφερόμενος στον Πειραιά θα αποδράσει από το Τμήμα Μεταγωγών με μια έξυπνη και ηρωική ενέργεια, γλιτώνοντας έτσι για άλλη μια φορά το θάνατο από τις κατοχικές τότε Αρχές.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ο Ταμτάζος συναντά τον Άγι Στίνα. Έχει ακουστεί η εσφαλμένη άποψη ότι ο Στίνας ήταν αρχαιομαξιστής. Κι όμως, ο Στίνας παρέμεινε στο ΚΚΕ μέχρι το '31: Ο Στίνας αποχώρησε με την επιβολή από την Κομμουνιστική Διεθνή του Ζαχαριάδη ως αρχηγού του ΚΚ. Έτσι περνάει στον τροτσκισμό. Η πολύχρονη δράση του Στίνα μέσα στο ΚΚΕ τον έκανε να καταλάβει από το '32 ότι η Κομμουνιστική Διεθνής δημιούργησε έναν τύπο κομμουνιστή που υπακούει απόλυτα στις άνωθεν εντολές, κάτι που δεν συνέβαινε στα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος. Ο Στίνας μάλλον κάνει λόγο για δημιουργία κομμουνιστών-ρομπότ.

Έτσι, προς το τέλος του '32 ήταν τέτοια η δημιουργική πνοή αυτού του ανθρώπου, του Στίνα, που μίλησε για τον οριστικό θάνατο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, της λεγόμενης Γ' Διεθνούς, ως επαναστατικού φορέα και για τη δημιουργία καινούριων επαναστατικών σχηματισμών, έξω και πέρα από την Κομμουνιστική Διεθνή. Ο Στίνας ίσως να ήταν ο πρώτος αγωνιστής που διατύπωσε μια τέτοια άποψη διεθνώς. Ο ίδιος ο Τρότσκι εξέφρασε τέτοια άποψη λίγο μετά, και συγκεκριμένα μετά την άνοδο του Χίτλερ στη κρατική εξουσία το 1933, που έδειξε, σύμφωνα με τον Τρότσκι, τη χρεωκοπία της Κομμουνιστικής Διεθνούς και την αδυναμία του ΚΚ να φράξουν το δρόμο του Χίτλερ προς την εξουσία.

Την περίοδο '37-42 η προσέγγιση του Στίνα από τον μπαρμπα-Γιάννη τον Ταμτάζο γίνεται με βάση τις συζητήσεις για το περίφημο τότε και δύσκολο ρωσικό ζήτημα. Οι συζητήσεις έγιναν στην Ακροναυπλία μεταξύ δύο βασικών τροτσκιστικών τάσεων: από τη μια μεριά οι λεγόμενοι υποστηρικτές, ο Πουλιόπουλος και οι πουλιόπουλικοί, και από την άλλη οι λεγόμενοι ντεφαιτιστές, ο Στίνας, ο Βουρσούκης, κ.ά. Σύμφωνα με τους πρώτους η σταλινική γραφειοκρατία θα ανα-

τροπτόταν μέσα στην πολιτική κρίση, είτε από τα δεξιά, δηλαδή από την αντεπανástαση, είτε από τα αριστερά, δηλαδή από την πολιτική επανάσταση των εργατών. Όπως είδαμε όμως και κατά τον πόλεμο, η λήξη του πολέμου ενίσχυσε τη θέση της ΕΣΣΔ, ενίσχυσε τη θέση και το κύρος του Στάλιν, τόσο στο εσωτερικό, όσο και διεθνώς. Οι ντεφαιτιστές από τη μεριά τους δεν ήταν βέβαιοι ακόμα ικανοί να κάνουν μια ανάλυση που να συλλαμβάνει την ταξικότητα της σοβιετικής γραφειοκρατίας, αλλά η συμμετοχή της ΕΣΣΔ στο παιχνίδι των σχέσεων με τις καπιταλιστικές χώρες και τα λεγόμενα λαϊκά μέτωπα, η συνθήκη με τη Γαλλία το '36 και κυρίως το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ τούς οδήγησε να συλλάβουν τον αντεπαναστατικό ρόλο και την ταξική φύση του καθεστώτος.

Ο Βουρσούκης μάλιστα σε αυτές τις συζητήσεις μίλησε για ιμπεριαλιστική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης και για μετεξέλιξη του Κόκκινου Στρατού σε ιμπεριαλιστικό στρατό. Πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι σε αυτές τις δημιουργικές συλλήψεις δεν έπαιξε ρόλο ο Καστοριάδης –αφού ακόμη δεν είχε συνδεθεί με την ομάδα. Συνδέθηκε μαζί της προς το τέλος του '42, αρχές του '43. Ο βασικός υποστηρικτής των ιδεών αυτών ήταν ο Δημοσθένης Βουρσούκης, ένα βαθυστόχαστο μυαλό. Δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμα αυτές οι συζητήσεις με τα εκατέρωθεν επιχειρήματα. Υπολογίζονται μόνο του Στίνα σε 500 χειρόγραφες σελίδες –κι άλλες τόσες του Βουρσούκη. Από τις λίγες όμως σελίδες που έχω διαβάσει φαίνεται ότι ο Βουρσούκης, αν ζούσε μετά τον πόλεμο –το σίγουστο αν οι σταλινικοί το 1944– θα προχωρούσε σε αναλύσεις βάθους.

Το '42 τώρα, Ταμτάζος, Στίνας, Βουρσούκης βρίσκονται στην ίδια ομάδα κι αρχίζουν τη δράση μέσα στην Κατοχή. Μέσα σ' ένα μικρό σπιτάκι, σε ένα καλύβι στο Αιγάλεω, ο

μαρμα-Γιάννης μαζί με το Στίνα δουλεύουν μαζί για να τυπώσουν την πρώτη προκήρυξη της ομάδας μέσα στην κατοχή. Μ' αυτήν την προκήρυξη αρχίζει μια ζωή και μια δράση που, όπως έγραψε ο Στίνας, ανήκουν στην ιστορία και θα μείνουν αθάνατες όσο και όσοι κ' αν προσπαθούν να τις σβήσουν και να τις λερώσουν. Όλη η κατοχική δράση – προκηρύξεις, αφίσες στους τοίχους, εκκλήσεις με χωνιά τις νύχτες – είχαν διεθνιστικό, επαναστατικό χαρακτήρα, συνεχίζοντας τη γραμμή του Λένιν, της Λούξεμπουργκ και των αναρχικών κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν σκέπτονται ούτε κατ' ελάχιστο να ενταχθούν στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και στο εθνικό αριστερό αντάρτικο, το οποίο θεωρούν ως εθνικιστικό και αντεπαναστατικό. Εθνικιστικό όχι απλώς με την έννοια τη σύγχρονη του εθνικισμού, δηλαδή ότι τασσόταν υπέρ της συγκρότησης έθνους-κράτους, αλλά με την έννοια την ακραία. Ο Στίνας μάλιστα μιλάει για σοβινιστικό κίνημα: όχι μόνο δεν αντιτίθεται, έλεγε, στο σοβινισμό η ηγετική ομάδα του κινήματος αυτού, αλλά και δεν διαβλέπει καμιά δυναμική οργάνωσης από τα κάτω.

Πρόκειται για ένα κρίσιμο σημείο. Δεν μπορούμε να λέμε *καλοί και διεθνιστές ο Στίνας κι ο Ταμτάκος, αλλά έχουν λανθασμένη θέση ως προς το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ*.

Η στάση απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ήταν ο σκληρός πυρήνας, θα λέγαμε, του διεθνισμού του Στίνα. Χωρίς αυτήν τη στάση, ο Στίνας δεν θα όριζε το εαυτό του ως διεθνιστή. Σαράντα χρόνια μετά, ο Στίνας έμεινε αταλάντευτος στη θέση του.

Στις *Αναμνήσεις* του, το 1987, επιμένει: *“Σήμερα ξέρουμε ότι δεν υπήρξε σε όλο τον κόσμο άλλη ομάδα που με τόση σφρίχνη να υποστήριξε τις διεθνιστικές θέσεις”* και παρακάτω:

“Αναμφισβήτητα δεν υπήρξε άλλη ομάδα που να ανέπτυξε μια δραστηριότητα όμοια ή ανάλογη με τη δική μας, μέσα σε συνθήκες που ο θάνατος ενέδρευε σε κάθε μας βήμα”. Και τελειώνει: *“Ναι, είμαστε η μόνη σε όλο τον κόσμο πολιτική ομάδα που μέσα σε συνθήκες απείρως πιο δύσκολες απ' αυτές του '14-18 συνεχίζουμε την ηρωική παράδοση της Λούξεμπουργκ και του Λίμπκνεχτ”*.

Τον Οκτώβριο του '44 συμβαίνει κάτι που εκ πρώτης όψεως φαίνεται ασήμαντο: Σε έκτακτη συνδιάσκεψη, Στίνας, Ταμτάκος, Βουρσούκης, Καστοριάδης πια, Αρχύτας, αποφασίζουν την αλλαγή του ονόματος της ομάδας τους. Μέχρι τότε η ομάδα ονομαζόταν ΔΚΚΕ, δηλαδή Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Υπήρχε μια μεγάλη συναισθηματική ταύτιση όλων με τον κομμουνισμό και ως λέξη και ως περιεχόμενο. Παρόλη όμως αυτή την ταύτιση, τη δημιουργημένη μέσ' από πολύχρονους αγώνες, αποφασίζουν το Κ να γίνει Ε και το Διεθνιστικό Κομμουνιστικό να γίνει Διεθνιστικό Επαναστατικό, γιατί, όπως έλεγε η απόφαση, οι μάζες ως κομμουνιστές ξέρουν τους σταλινικούς, και οι κομμουνιστές είναι οι πιο λυσοαλείοι σοβινιστές. Πρόκειται για μια δημιουργική στιγμή, δεν πρόκειται για απλή σημειολογία. Δείχνει ότι υπήρχε η διάθεση να δουν τις νέες καταστάσεις και να μεταλλαχθούν ριζικά. Και πράγματι, τα Δεκεμβριανά του '44 ήταν το γεγονός όπου παίχτηκαν όλα για όλα. Ή θα παρέμεναν κολλημένοι στα παραδοσιακά σχήματα, ή θα προχωρούσαν παραπέρα.

Με βάση τα θεωρητικά σχήματα που είχαν στο μυαλό τους, τα Δεκεμβριανά ήταν ακατανόητα. Οι μάζες πράγματι κατεβαίνουν στους δρόμους, αλλά η θεωρία έλεγε ότι αυτό από μόνο του είναι επαναστατικό ή δυνάμει επαναστατικό. Οι μάζες όμως κατεβαίνουν, αλλά κατεβαίνουν απόλυτα πειθίηνες

στον ολοκληρωτικό μηχανισμό του ΚΚΕ που κυριαρχεί στους δρόμους. Καμιά μα καμιά δυναμική διαφυγής δεν παρατηρείται μέσα στις μάζες. Οι τροτσκιστές σφάζονται αλύπητα στο πρώτο νεύμα των καθοδηγητών του ΚΚ. Ο Καστοριάδης συλλαμβάνεται και αφήνεται κατά λάθος ελεύθερος. Τον Ταμτάκο, αν ήταν στη Θεσσαλονίκη, θα τον είχαν σίγουρα φάει. Συλλαμβάνεται πολλές φορές, αλλά ξεφεύγει, εφοδιασμένος με διαφορετικές ταυτότητες. Ο Βουρσοϊνής συλλαμβάνεται και δολοφονείται στα Καμίνια του Πειραιά. Το βάθος του ολοκληρωτικού μηχανισμού του ΚΚΕ, που πραγματοποιήθηκε στα Δεκεμβριανά, φαίνεται στο ότι δεν εναρμόνιζαν μόνο ντεφρατιστές, σαν το Στίνα κι άλλους που ήταν εναντίον της Αντίστασης, αλλά και τροτσκιστές που είχαν συμμετάσχει στο ΕΑΜ. Ακόμα γνωρίζουμε και περιπτώσεις όπου συνέλαβαν κατά τα Δεκεμβριανά τροτσκιστές που μοίραζαν προκηρύξεις εναντίον της αγγλοκρατίας και εναντίον των τσολιάρδων. Το ΚΚ ήθελε να επιβάλλει την ολοκληρωτική του εξουσία.

Με αφορμή τα Δεκεμβριανά προέκυψε διαφωνία μέσα στην ομάδα. Ο Στίνας υποστήριξε ότι επρόκειτο για ένα στρατιωτικό κίνημα της στρατιωτικής πτέρυγας της γραφειοκρατίας, ενώ ο Καστοριάδης ότι ήταν ένα ολοκληρωτικό κίνημα της γραφειοκρατίας του ΚΚ εν συνόλω. Η άποψη του Στίνα ήταν φυλακισμένη μέσα στο παλιό θεωρητικό σχήμα περί ρεφορμισμού. Έκρινε ότι τα ΚΚ αστικοποιήθηκαν, ενώ ξεκίνησαν επαναστατικά, όπως δηλαδή η σοσιαλδημοκρατία μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Καστοριάδης, αντίθετα, έβλεπε την εγγενή ανεπάρκεια αυτών των σχημάτων, τονίζοντας ότι το ΚΚ είναι ολοκληρωτικό κόμμα που θέλει όλη την εξουσία. Κάνει βέβαια συμμαχίες με τους αστούς και τους μικροαστούς, αλλά συμμαχίες τακτικής, και όταν θα ανέλθει στην εξουσία θα τους ξεκάνει. Η ανάλυσή του που επιβεβαιώ-

θηκε σ' όλες σχεδόν τις χώρες, όπου τα ΚΚ πήραν την εξουσία με ή χωρίς τη βοήθεια του Κόκκινου Στρατού. Ο Στίνας αρκετά νωρίς από το '45-46 αποδέχτηκε πλήρως την ανάλυση του Καστοριάδη, πράγμα που έχει δηλώσει ξεκάθαρα στα γραπτά του.

Από το Δεκέμβρη του '44 μετά –οπότε αρχίζει και αναδεικνύεται το μυαλό του μικρού μαθητή του Στίνα, το μυαλό του Καστοριάδη– τα πράγματα εξελίσσονται τελείως αντίθετα απ' ό,τι περίμενε η ομάδα: τυχαία, από ένα έντυπο γάλλων τροτσκιστών που είχε μαζί του ένας άγγλος στρατιώτης στα Λομαδικιά του '44, πρωτόμαθαν ότι η ομάδα τους ήταν η *μοναδική διεθνώς μέσα στον τροτσκισμό που δεν είχε σοσιαλπατριωτικές θέσεις*. Μέχρι τότε πίστευαν, γιατί δεν είχαν πληροφόρηση, ότι η θέση τους ήταν η κυρίαρχη στον τροτσκισμό. Δεν θέλησαν με τίποτα να το πιστέψουν και μέχρι το '47 είχαν την ψευδαίσθηση, όπως αναφέρει ο Στίνας, ότι μέσα στις ανόμαλες συνθήκες του πολέμου κάποια οπορτουνιστικά στοιχεία σφετερίστηκαν τη διοίκηση του διεθνούς τροτσκισμού και παρουσίαζαν τέτοιες θέσεις. Επιπλέον, η ομάδα είχε ενοχλημένο πολιτικό προσανατολισμό –πάντα μέχρι το '47– γιατί περίμενε την άμεση έκρηξη της επανάστασης. Ενώ οι πολιτικές τους θέσεις κατά την κατοχή ορθά συνέλαβαν τον εθνικισμό των μαζών, παρόλ' αυτά τα θεωρητικά τους σχήματα τους έκαναν να πιστεύουν ότι οι μάζες δεν μπορεί παρά να υπερνικηθούν. “Πιστεύαμε”, έγραφε ο Στίνας το '77, “ότι μέσα στο χάος, τα ερείπια και την πείνα, θα έκανε κάποιον την εμφάνισή της η σωτήρια επανάσταση και θα ακουγόταν πάλι η φοβερή φωνή της. Ο μόνος που δεν είχε ανταπάτες ήταν ο Καστοριάδης”.

Από τις αρχές του '45 ο Καστοριάδης έθεσε στην ομάδα το ζήτημα της ασυμφωνίας μεταξύ της επαναστατικής πολιτικής

δράσης της ομάδας από τη μια και της τροτσκιστικής θεωρίας του εκφυλισμένου εργατικού κράτους από την άλλη και πρότεινε την απόρριψη της τροτσκιστικής θεωρίας. Η κριτική του υπήρξε καταλυτική. Και αφού η ομάδα δεν ήταν σέχτα, αφού δεν την αποτελούσαν ιερωβάδες που να μην κοιτούν κατάματα την πραγματικότητα και να περιμένουν, παρά τις απανωτές διαφεύσεις, τη Δευτέρα Παρουσία, έτσι λοιπόν, την άνοιξη του '47, αποχώρησε από τον τροτσκιισμό. Κι όπως γράφει ο Στίνας, *"το αίσθημα που δοκίμασαμε ήταν αγανάχτηση και οργή εναντίον του εαυτού μας για την τυφλή μας εμπιστοσύνη στον Τρότσκι"*.

Τον τροτσκιισμό τον απόρριψε εν συνόλω η ομάδα το Σεπτέμβριο του 1947. Από δω και πέρα τα πράγματα ήταν ευκολότερα. Αφού δεν υπήρχε εργατικό κράτος, υπήρχε ταξικό σύστημα. Έτσι ολόκληρη η δουλειά που γίνεται από τον Καστοριάδη και το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* νοθεύεται από το Στίνα και τον Ταμτάκο (ο Ταμτάκος το έχει πει αυτό επανειλημμένα, ο δε Στίνας, ευτυχώς, το έχει γράψει πολλές φορές). Σε γενικές γραμμές, δέχονταν ότι δεν υπάρχει απλά μια γραφειοκρατία μέσα στην κοινωνία, αλλά μια γραφειοκρατική κοινωνία, μια γραφειοκρατία που συγκροτήθηκε σε τάξη, αρχίζοντας από την πολιτική κυριαρχία και δομώντας την οικονομική κυριαρχία με βάση την πολιτική της κυριαρχία. Και έτσι ιδιοποιείται συλλογικά την υπεραξία των εργαζομένων.

Η θέση αυτή οδηγεί την ομάδα σε ρήξη με το μαρξισμό εν γένει και σε πορεία σύμπλευσης με την αναρχική θεώρηση περί κυρίαρχων και κυριαρχούμενων σ' όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής. Απορρίπτεται το παραγωγιστικό οικονομιστικό μοντέλο που αναθέτει εξ ορισμού στην εργατική τάξη να γίνει ο νεκροθάφτης του καπιταλισμού. Δεν κλείνει τα μά-

τια μπροστά στην αφομοίωση των εργαζομένων μέσα στον καπιταλισμό και αργότερα μέσα στην καταναλωτική και θεαματική κοινωνία. Κάθε φορά ο αγώνας πρέπει να κρίνεται για το αν περιέχει οπερατικά δημιουργικές αυτόνομες προοπτικές. Επίσης, υιοθετεί την καστοριαδική άποψη ότι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό των σύγχρονων γραφειοκρατικών κοινωνιών της Δύσης δεν είναι κάποια αντίφαση μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων ή κάποια ανικανότητα του καπιταλισμού να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις, αλλά η αντίθεση διεύθυνσης και εκτέλεσης και ο υποβιβασμός της πλειοψηφίας των ανθρώπων σε ρόλο εκτελεστικό των αποφάσεων των κυρίαρχων στους διάφορους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Σ' αυτά πρέπει να προστεθεί και η διάλυση του κράτους, η απόρριψη δηλαδή της τροτσκιστικής μαρξιστικής λενινιστικής θέσης περί αναγκαιότητας ενός τύπου μεταβατικού κράτους.

Ωστόσο, ο Καστοριάδης, μετά τη διάλυση της ομάδας Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα τη δεκαετία του '60, ασχολείται με την εμφάνιση του θεωρητικού και φιλοσοφικού του έργου και αποτραβήχθηκε από την άμεση πολιτική πράξη. Αυτό δεν πηγαίνει στον μπαρμπα-Γιάννη και στο Στίνα. Κι οι δυο ήταν πλάσιμοι από τη στόφα του διαρκώς αγωνιζόμενου ανθρώπου, γι' αυτό και μετά τη μεταπολίτευση προσπάθησαν να έρθουν σε επαφή με υπαρκτές αντιστατημικές δυνάμεις. Επιδιώξαν να συνδεθούν με άτομα και ομάδες της άκρας αριστεράς, αλλά, κατά τρόπο φυσικό, συνδέθηκαν στενά με τον αναρχισμό. Η αγωνιστικότητα, ο αντικαπιταλισμός, ο αντικροτισμός, η εναντίωση στη γραφειοκρατία ήταν κοινά στοιχεία της πορείας της ομάδας και του αναρχισμού.

Η σχέση με τον αναρχισμό δεν ήταν λοιπόν μια μοναχική επιλογή του Ταμτάκου. Στις αρχές της δεκαετίας του '80,

όταν θεσμοποιείται η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και μέσα σε κλίμα πάνδημης ευφορίας, ο Στίνας εκδίδει, σε συνεργασία με τον αναρχικό εκδοτικό οίκο της Διεθνούς Βιβλιοθήκης το βιβλίο του *ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΟΠΛΑ* και στέλνει κείμενα στον αναρχικό Τύπο. Μετά από συζήτηση με τον μπαρμπα-Γιάννη, αποφάσισαν να παρενρίσκειται ο μπαρμπα-Γιάννης σε συσκέψεις αναρχικών, επειδή ο Στίνας είχε προβλήματα υγείας.

Θεμελιώδη χαρακτηριστικά της πολυτάραχης ζωής του μπαρμπα-Γιάννη και της ομάδας του, που αξίζει να το ερωμίστούμε και να τα κάνουμε δικά μας, που αποτελούν το καλύτερο δώρο προς εμάς και τις μέλλουσες γενιές, είναι ο διαρκής αγώνας και ο αναστοχασμός. Ο μπαρμπα-Γιάννης και οι σύντροφοί του πάντα είχαν κάποια συγκεκριμένη προσέγγιση. Ρίχνονταν, όμως, στη φωτιά της πράξης κι έτοιμώτιζαν τη σκέψη τους, άλλαζαν την παλιά θεώρηση και προχωρούσαν παρά πέρα, μέσα στο πλαίσιο του προτάγματος της ισότητας και της ελευθερίας.

ΜΙΚΡΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1896 Απεργία του Λαυρίου
- 1900 Γέννηση Σπύρου Πρίφτη (Αγι Στίνα) στο Σπαρτιάλα, Κέρκυρα
- 1904 Γέννηση Γιάννη Ταμτάκου στις Φώκαιες της Μικράς Ασίας
- 1912-22 Η Ελλάδα βρίσκεται διαρκώς σε πόλεμο: ελληνοτουρκικός, ελληνοβουλγαρικός, αυτόνομος αγώνας Ηλείου, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, εκστρατεία στην Ουκρανία ενάντια στον επαναστατημένο ρωσικό λαό, Μικρασιατικός Πόλεμος
- 1914 Σερβο-αυστριακός πόλεμος
Συνεδρίαση του Γραφείου της Σοσιαλιστικής Διεθνούς στις Βρυξέλλες
Α' Παγκόσμιος Πόλεμος
Ο Γιάννης Ταμτάκος πρόσφυγας στη Θεσσαλονίκη
- 1915 Διεθνής συνδιάσκεψη διεθνιστών στο Τσίμερβαλντ
- 1916 Διεθνής συνδιάσκεψη διεθνιστών στο Κιένταλ
Πρωτομαγιά: Μαζική αντιπολεμική διαδήλωση στο Βερολίνο με πρόσκληση του Σπάρτακου
Απεργία της Σερίφου

- 1917** Ρωσική Επανάσταση
- 1918** Εορτασμός της Πρωτομαγιάς (με το νέο ημερολόγιο) στη Θεσσαλονίκη
 Ιδρυτικό Συνέδριο ΓΣΕΕ
 Ιδρυτικό Συνέδριο ΣΕΚΕ (ΚΚΕ)
- 1919** Ιδρυτικό συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς στη Μόσχα
 Ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη
- 1920** 2ο Συνέδριο ΚΚΕ: Απόφαση προσχώρησης στην Κομμουνιστική Διεθνή
 2ο Συνέδριο ΓΣΕΕ
 Έκτακτο εκλογικό συνέδριο ΚΚΕ
 Ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές
 Επαναφορά του β. Κωνσταντίνου μετά από δημοψήφισμα
 Ο Γιάννης Ταμτάκος επιστρέφει στις Φώκαιες της Μικράς Ασίας
- 1921** Απεργία ναυτεργατών
 Γενική απεργία στο Βόλο
 Απεργία σιδηροδρομικών όλης της χώρας
 Εξέγερση των ναυτών της Κροστάνδης
 Απεργία εργατών ηλεκτρικού σιδηροδρόμου Αθηνών-Πειραιά
 Συλλαλητήριο ελαιοπαραγωγών στην Κέρκυρα μετατρέπεται σε αντιπολεμική διαδήλωση
 Κυβέρνηση Μουσολίνι στην Ιταλία

- Έκτακτη Συνδιάσκεψη της Κ.Ε. του ΚΚΕ: απόφαση περιορισμού της δραστηριότητας του
 Γενική επίθεση του Κεμάλ. Μικρασιατική καταστροφή
 Ο Γιάννης Ταμτάκος δεύτερη φορά πρόσφυγας στη Θεσσαλονίκη
 Γενική απεργία. Συγκρούσεις με την αστυνομία
 Αγριές μάχες στον Πειραιά με έντεκα νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες Κατάληψη της Κέρκυρας από τους Ιταλούς
 Μοναρχικό πραξικόπημα υποκινούμενο από το Μεταξά
 Γερμανική επανάσταση και ήττα της
 Εκλογές για συντακτική. Νίκη των Φιλελευθέρων
 Ο βασιλιάς φεύγει στο εξωτερικό
- 1924** Θάνατος του Λένιν
 Εθνικό Συμβούλιο ΚΚΕ
 Κατάργηση της βασιλείας μετά από δημοψήφισμα
 Έκτακτο Συνέδριο ΚΚΕ (Ιδρυτικό συνέδριο)
 Κυβέρνηση Πάγκαλου με τη συγκατάθεση της εθνοσυνέλευσης
 Δικτατορία Πάγκαλου
- 1925-26** Προεδρικές εκλογές
 Δίκες των "αυτονομιστών"
 Συνέδριο της ΓΣΕΕ
 Δημοτικές εκλογές
 Πρωτομαγιά 1926 στον Αη Γιάννη το Ρέντη

- Κατάληψη της Σάμου από τους Γιαγάδες
 Πραξικόπημα Κονδύλη
 Ανταρσία "δημοκρατικών ταγμάτων"
 Εκλογές
- 1926 3ο Τακτικό Συνέδριο ΚΚΕ
 "Ανοιχτή επιστολή στα μέλη του ΚΚΕ" των Πουλιό-
 πούλου-Γιατσόπουλου
 15ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Καταδίκη και διαγραφή
 των αντιπολιτευόμενων Τρότσκι, Ζηνόβιεφ
- 1927-28 Πανελλαδική απεργία καπνεργατών με άγριες αιμα-
 τερές συγκρούσεις
 Μαζικές κινητοποιήσεις δημοσίων υπαλλήλων
 Μαζικές διαδηλώσεις για την υπεράσπιση των κομ-
 μουνιστών βουλευτών
- 1928 4ο Συνέδριο ΚΚΕ
 Ο Τρότσκι εξορίζεται στην Άλμα Άτα
 Σχηματοείται η ομάδα "Σπάρτακος", αριστερή αντι-
 πολιτεύση του ΚΚΕ
- 1929 1ο Ιδρυτικό συνέδριο της Ενωτικής Γενικής Συνομο-
 σπονδίας
 Άγριες συμπλοκές κομμουνιστών-αρχαιομαρξιστών
 Αντιπολεμική ημέρα τον Αύγουστο
 Δημοτικές εκλογές
 Συγκέντρωση για το "δικαίωμα ψήφου της γυναί-
 κας" στο θέατρο του Λευκού Πύργου
 Κινητοποιήσεις ενάντια στην απόφαση του στρατο-

- δικείου Ιωαννίνων καταδίκης σε θάνατο ή ισόβια
 κομμουνιστών στρατιωτών
 Δύο ολομέλειες της Κ.Ε.
 Ψηφίζεται από τη βενιζελική Βουλή το "ιδιώνυμο"
- 1930 3η ολομέλεια της Κ.Ε.
 Συλλαλητήριο των αγροτών οργανωμένο από τους
 συνεταιρισμούς
- 1931 Με απόφαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομ-
 μουνιστικής Διεθνούς καθαιρείται η εκλεγμένη Κ.Ε.
 και διορίζεται νέα με επικεφαλής το Ζαχαριάδη. Η
 νέα Κ.Ε. ανακηρύσσει το Ζαχαριάδη αρχηγό του
 κόμματος (ο τίτλος αυτός ήταν άγνωστος ως τότε).
 Ο Γ. Ταμτάκος πηγαίνει στο Βόλο όπου και θα μέ-
 νει 2 χρόνια
- 1932 Εκλέγονται 10 κομμουνιστές βουλευτές στις εκλογές
- 1933 Νίκη του Λαϊκού Κόμματος στις εκλογές, ενώ το
 ΚΚΕ παίρνει 4,64%
 Άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία
- 1934 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ
- 1935 Κίνημα βενιζελικών, που συντριβεται από την κυ-
 βέρνηση Τσαλδάρη-Κονδύλη
 Απεργίες καταλήγουν σε συγκρούσεις με την αστυ-
 νομία
 Στο Ηράκλειο μάχες στο δρόμο με νεκρούς και
 τραυματίες. Γενική απεργία διαμαρτυρίας για τις
 σφαγές

- Εξέγερση σταφιδοπαραγωγών στην Πελοπόννησο
 Ένοπλα συλλαλητήρια και κάθοδοι των αγροτών
 στις πόλεις
 Δικτατορία Κονδύλη - Παπάγου - Ρέπα
 "Δημοψήφισμα" υπέρ της επαναφοράς της βασιλεί-
 ας: 97,8% υπέρ
- 1936** Εκλογές. Φιλελεύθεροι: 142 έδρες. Λαϊκοί (μοναρχι-
 κολοί): 143. Παλλαϊκό Μέτωπο (κομμουνιστές): 15
 Συμφωνία Σοφούλη-Σκλάβαινα
 Συμφωνητικό Λαϊκού Μετώπου ΚΚΕ-ΑΚΕ (Αγρο-
 τικού Κόμματος Ελλάδος) -ΕΓΣΕΕ-ΓΣΕΕ και Αντι-
 φασιστικού Δημοκρατικού Συνασπισμού
 Κυβέρνηση Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία και στην
 Ισπανία
 Μάιος: Απεργία της Θεσσαλονίκης. Άγρια σύγκρου-
 ση με την αστυνομία: δώδεκα νεκροί κι εκατοντάδες
 τραυματίες
 Ξεσπά η Ισπανική Επανάσταση
 Δράξικότητα του Φράνκο στην Ισπανία
 Δικτατορία Μεταξά
- 1937** 3η Ολομέλεια ΚΕ του ΚΚΕ
 Επίσκεψη του Ζαν Ζε, Γάλλου σοσιαλιστή υπου-
 ρού, στην Αθήνα
 Σύλληψη του Γιάννη Ταμτάκου στην Αθήνα και εξο-
 ρία του στη Γαύδο ως το 1942
- 1938** Τέλος της αντίστασης στη Βαρκελώνη
 Ο Κόκκινος Στρατός εισβάλλει στη Φιλανδία

- 1939** Σύμφωνο Χίτλερ-Στάλιν (Ρίμπεντροπ-Μολότοφ)
 Διαμελισμός της Πολωνίας
 Κατάληψη από τους Ρώσους της Λεττονίας, της Λι-
 θουανίας και της Εσθονίας
 Κατάληψη από τη Γερμανία του Βελγίου, της
 Ολλανδίας, της Δανίας, της Νορβηγίας και της Γαλ-
 λίας
 Συλλαμβάνονται οι Παρτσαλίδης, Νεφελούδης, Σκλά-
 βαινας και 150 στελέχη του ΚΚΕ
- 1940** Δολοφονία του Τρότσκι στο Μεξικό
 Ελληνο-ιταλικός πόλεμος
- 1941** Εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα
 Ξαφνική επίθεση της Γερμανίας εναντίον της ΕΣΣΔ
 Δραπέτευση κομμουνιστών από τα νησιά
- 1942** 25η Μαρτίου: Ο Γιάννης Ταμτάκος αποδρά από το
 Μεταγωγών Πειραιώς
 Απόδραση Άγι Στίνα από τη Χαλκίδα και συνάντηση
 με το Γιάννη Ταμτάκο στην Αθήνα
- 1944** Αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων
 Εθνική Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου
 Η Πολιτοφυλακή αρνείται να παραδώσει τα όπλα.
 Δεκεμβριανά
- 1946** Ενοποιητικό συνέδριο ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ
- 1947** Αποχώρηση ομάδας Άγι Στίνα από την ΚΑΚΕ
- 1949** Τέλος του εμφύλιου στην Ελλάδα

- 1951 Ο Γιάννης Ταμτάκος μεταναστεύει στην Αυστραλία
- 1966 Επιστροφή του Γιάννη Ταμτάκου στην Ελλάδα
- 1974 Νομιμοποίηση του ΚΚΕ
- 1987 Πεθαίνει ο Άγις Στίνας

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ
(1908-1930)

Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΦΩΚΙΕΣ 1908-1914

Γεννήθηκα στις παλαιές Φώκιες της Μικράς Ασίας, έξω από τη Σμύρνη, το 1908. Ο πατέρας μου Αριστείδης ήταν εργατής σε μια τεράστια αλυκή έξω από τη Σμύρνη, αντίκρου απ' τον Τσεομέ. Στην αρχή οι αλυκές αυτές ήταν ιδιωτικές, τις κατείχαν οι ίδιοι οι Φωκαιοί. Μετά τις πήρε μια ιταλοτουρκική εταιρεία, τις επέκτεινε κι εκεί στη συγκομιδή δούλευαν περίπου δυο χιλιάδες εργάτες.

Καθώς περνάει το πλοίο από τον κόλπο της Σμύρνης, απ' τη μια πλευρά βλέπεις τον Τσεομέ και τα βουνά κι απ' την άλλη άσπρες πυραμίδες από αλάτι. Το αλάτι αυτό το μετέφερον με μαούνες από τον τόπο παραγωγής στις αποθήκες των παλαιών Φωκaiών, το αποθήκευαν και τα πλοία εκεί ερχότανσαν και φόρτωναν, διότι τα νερά, από τα οποία έβγαινε το αλάτι, ήταν αβθή εκεί στις εκβολές του ποταμού Έρμου (Κεντίζ στα τουρκικά) της Μικράς Ασίας.

Η φόρτωση γινόταν τότε με τα χέρια και τον ώμο, μέσα σε τσουβάλια. Εργάζονταν πάνω από χίλιοι εργάτες: ανέβαιναν φορτωμένοι, κατέβαιναν άδειοι.

Προτού κλείσω τα έξι μου χρόνια, το 1914, έγινε ο διωγμός της Μικράς Ασίας.¹ Το ζήτημα του πετρελαίου είχε τότες,

1. Στις αρχές του 1914 πολλοί μουσουλμάνοι από τις βαλκανικές χώρες μετανάστευσαν στη Μικρά Ασία. Η τουρκική κυβέρνηση το θεώρησε σφοδρή για να προχωρήσει σε διωγμούς των Ελλήνων πρώτα στην ανα-

όπως και σήμερα, μεγάλη σημασία. Εκείνη την εποχή ο Βενιζέλος ήταν σύμμαχος της Αντάντ.² Του είπαν "έλα κι εσύ στη συμμαχία μας, για να απελευθερώσουμε αυτά τα μέρη", όπου κατοικούσε ως επί το πλείστον ελληνικός πληθυσμός. Από τη μεριά τους οι Αγγλόγαλλοι ήθελαν να πάρουνε τα πετρέλαια της Μουσούλης, του Αλεξοποταϊτζάν και του Κανκάσου. Και βέβαια ο διωγμός έγινε εξαιτίας αζοριβώς αυτών των πετρελαίων. Το ζήτημα ήταν ποιος θα αποκτούσε τον έλεγχο των πρώτων υλών.

Η οικογένεια μου ήταν μικρονοικοκυραίοι. Η μητέρα μου ήταν αγροτικής προέλευσης κι ο πατέρας μου, όπως ανέφερα, σκέτος προλετάριος, δηλαδή εργατής στις αλωνές, μόνιμος τεχνίτης, χειμώνα-καλοκαίρι. Όταν επιστρέψαμε στις Φώκιες, πριν από το δεύτερο διωγμό (γιατί διωχτήκαμε δύο φορές: μία το '14 και μία το '22), πήγαινα και εγώ με άλλους συμμαθητές μου, το καλοκαίρι που γινόταν η συγκομιδή του αλατι-

νού, κάναμε μικροδουλειές και μας έδιναν μια τούρκικη λίρα τη μέρα. Την ώρα που το εσκαλέτορ δημιουργεί την πυραμίδα, πέφτουνε λάσπες μέσα στην πυραμίδα, οπότε εμείς με κάτι φτυαράκια τις πετούσαμε έξω από το σωρό. Κι έτσι οι πυραμίδες παρέμεναν καθαρές. Οι πυραμίδες ήταν όλες στην ύπαιθρο, γιατί το αλάτι, όταν φάει μια-δυο βροχές, δημιουργεί μια πέτσα από πάνω, ενώ από μέσα διατηρείται στεγνό. Όταν επρόκειτο να το αφαιρέσουν, σήκωναν την πέτσα κι από μέσα το αλάτι ήτανε ατόφιο, καθαρό και στεγνό.

Το 1914 έγινε ο διωγμός και σκοτώσανε ορισμένους ανθρώπους, δεν θυμάμαι πια ποιους αζοριβώς. Πέσαμε στη θάλασσα. Η μάνα μου είχε εφτά παιδιά. Ένας θείος μου, ο Αναστάσης Πτωγός, αδελφός της μητέρας μου, μας άρπαξε ένα-ένα και μας πέταγε μέσα στη βάρκα. Είχε έρθει ένα πλοίο από τη Σμύρνη που το είχε στείλει ο μητροπολίτης Χρυσόστομος, πιστός που στη συνέχεια σκοτώθηκε από τους Τούρκους. Με τη βάρκα μας μετέφεραν ως το πλοίο, μας ανέβαζαν πάνω και μας ρίχνανε μέσα στο αμπάκι. Το πλοίο πριν ήταν φορτωμένο με κάρβουνα, οπότε ήταν τρομερά βρώμικο. Η μητέρα μου, θυμάμαι, έβγαλε το βρεγμένο μισοφόρι της και το άπλωσε πάνω στην κάρβουνόσκηνη και εκεί ακούμπησε και τα επτά της παιδιά. Έτσι λερωμένοι και μουτζουρωμένοι σαν αραπίκια από την κάρβουνόσκηνη βγήκαμε στη Θεσσαλονίκη, χωρίς να έχουμε ούτε ένα μαντίλι, ούτε μια πετσέτα να σκουπιστούμε, χωρίς λίγο νερό να ξεδιψάσουμε. Το πλοίο που μας μετέφερε στη Θεσσαλονίκη, πλοίο εμπορικό, λεγόταν "καρυσόλι". Αποβιβαστήκαμε στο Μπεχ Τσιανάκι.

τολική Θράκη και κατοπίν στη δυτική Μικρά Ασία. Ο διωγμός κλιμακώθηκε από το Μάιο μέχρι το Σεπτέμβριο του 1914.

2. Η *Entente*, η Τριπλή Συνεννόηση (1907) αποτελούνταν από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Σχηματίστηκε ενάντια στην Τριπλή Συμμαχία (1882) της Γερμανίας, Αυστρίας και Ιταλίας, η οποία στην πραγματικότητα ήταν μια γερομικροασιακή συμμαχία, αφού η Ιταλία δεν άφησε να αποχωρήσει και αργότερα, το 1915, προσχώρησε στο αντιγερμανικό στρατόπεδο. Το 1915, ο Βενιζέλος έρχεται σε διάσταση με το βασιλιά Κωνσταντίνο, θεωρώντας επιβεβλημένη για τα συμφέροντα της Ελλάδας τη συμμετοχή στην Αντάντ και οδηγείται σε παραίτηση από το αξίωμα του πρωθυπουργού. το Σεπτέμβριο του 1916 σχηματίζει κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη. το Μάιο του 1917, μετά την απομάκρυνση του Κωνσταντίνου από το θρόνο, ο Βενιζέλος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας. Ακολούθησε αμέσως η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Βλ. Κ. Καλλιάς, *Παλιόρφωση και δικτατορία, Γεώργιος Β' και 4η Αυγούστου*, εκδόσεις Φιτρώκη, Αθήνα 1976, σελ. 11-12.

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1914-1919

Θυμάμαι ότι ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης ήταν τότε γύρω στα 200.000 άτομα.³ Η οδός Βενιζέλου ήταν σχεδιασμένη με τζάμια, από κάτω περνούσε τραμ, αλλά με την πυρκαγιά το 1917 όλα αυτά καταστράφηκαν.⁴

Όταν ήρθαμε σαν πρόσφυγες και αποβιβαστήκαμε στη Θεσσαλονίκη, στην αρχή μείναμε κάτω στο Μπεχ Τσιναίρι, μέσα στα τσαντίρια, στις σκηνές. Το Μπεχ Τσιναίρι λεγόταν τότε "Κήπος των Πριγκίπων", είχε δέντρα, κήπους, ήταν παροθεριστικό κέντρο, δεν ήταν αυτή η ακαταστασία που υπάρχει σήμερα. Εκεί ήτανε συνολικά καμιά τριακοσαριά οικογένειες. Περίπου πενήντα-εξήντα οικογένειες σηκωθήκαμε να βρούμε κατάλυμα –οι γονείς μας δηλαδή, αφού εμείς σερνόμαστον ακόμα, μικρά παιδιά.

Πήγαμε λοιπόν στην Αχειροποίητο την εκκλησία, αυτή που είναι στην οδό Αγίας Σοφίας, και γυμνοί όπως ήμασταν από το πλοίο μείναμε δυο-τρεις ημέρες πάνω στα γυμνά μάραθα. Η εκκλησία ήταν ερημιωμένη και μάλιστα σε μία κολώνα –και

3. Το 1920 η Αθήνα είχε πληθυσμό 453.000 έναντι 175.000 της καμμένης Θεσσαλονίκης.

4. Ο Ε. Χαράμογλου (Ανθρώποι και Χώρος, Ε-Ιστορικά 35, 15 Ιουνίου 2000, Θεσσαλονίκη 1917-1924, σελ. 9) αναφέρει ότι, βάσει των περισηπτικών πηρών, "η πυρκαγιά κατέστρεψε το 80% των 4.900 καταστημάτων, που απλώνονταν μεταξύ των οδών Εθνικής Αμύνης-Νίκης-Λέωνος Σοφού-Εγνατίας και άφησε άστεγες 14.200 οικογένειες".

τόρα ακόμα— γράφα με αραβικά γράμματα τότε ήρθαν οι Τούρκοι και κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη. Ο κόσμος έκανε εράνους και μας έφερε μία ψάθα χόρτινη, αυτό ήταν το σκέπασμά μας, το πάπλωμά μας, όλα μαζί.

Μετά από 'κει πήγαμε σ' ένα βουλγάρικο σχολείο, που βρισκόταν στο Ιπποδρόμιο, πίσω απ' την Υλαπαντή. Το οικοπέδο υπάγχει και σήμερα. Εκεί μέναμε τότε καμιά εξητηριά οικογένειες. Χωρίσαμε τις σάλες του σχολείου (ένα παλιό οικημα ήταν) με τσιουβάλια, έφτιαξε κατά κάποιον τρόπο ο καθένας το κονάκι του κι εκεί, σ' αυτές τις συνθήκες, ζήσαμε γύρω στα πέντε χρόνια.

Το σχολείο αυτό μας παραχωρήθηκε από την Ελιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων. Εγώ δεν είχα κλείσει καλά, καλά τα έξι κι έπαιξα γύρω από το σχολείο. Στην Εγνατία, στην Παναγία Δέξια αντίκρυ, βρισκόταν ένα μικρό φαρμακείο. Το είχε ένας φαρμακοποιός ονόματι Πέτρου. Πάνω από το φαρμακείο, στον τρίτο όροφο, καθόταν η οικογένειά του, η γυναίκα του δηλαδή. Η μητέρα μου μπαίνει λοιπόν μια μέρα στο φαρμακείο και του λέει "Πάρτε το, σας παρακαλώ, αυτό το παιδάκι στη δουλειά, να σκοιπίζει, να καθαρίζει, κάτι να κάνει". Ο Πέτρον τότε της απαντάει "Τι να το κάνω; Αυτό πρέπει να το βάζουμε να κατουράει κιόλας!"... "Πάρτε τον", λέει ξανά η μητέρα μου, "είναι έξυπνος, διάλοζ είναι!"... Ο φαρμακοποιός, λοιπόν, επιτήδειος καθώς ήταν, όντως με πήρε και με χρησιμοποιούσε για ασανσέρ. Κάθε φορά που φώναζε η γυναίκα του να της πάρει αλάτι, αλεύρι και τέτοια, αυτός τα έπαιρνε, μου τα 'δινε εμένα κι εγώ σκαρφάωνα στον τρίτο όροφο και τα πήγαινα!

Μια μέρα μου 'δωσε μια σκουπίτα κι εγώ άρχισα να σκουπίζω το ιδιαίτερο δωμάτιο του φαρμακείου μ' ένα φτερό και να ξεσκονίζω τα μπουκάλια. Αφού έκανα όλες τις δουλειές, πε-

ρίμενα στην είσοδο του ιδιαίτερου να μου πει και καμιά άλλη δουλειά να την αρπάξω στο φτερό. Όσο μιλούσε παραδίπλα με τους γιατρούς, εγώ στεκόμουν αόρθιος, αλλά αυτός δεν ήθελε να με βλέπει να στεκόμαι έτσι. Για να με απασχολήσει λοιπόν κάπου, είπε: "Έλα δω, Γιάννη! Σκουπίσεις;"

"Σκουπίσα!", είπα εγώ.

"Καθάρισες;"

"Καθάρισα!"

"Πήγαινε τότε πάνω στην κυρία και πες της μ' έστειλε ο κύριος να σας πω, είμαι ο Γιάννης ο Φωστήρας!"

Δεν ήξερα τι θα πει "ο Γιάννης ο Φωστήρας", σκαρφάωνα εγώ, πήγα πάνω κι είπα στην κυρία: "Μ' έστειλε ο κύριος να σας πω, είμαι ο Γιάννης ο Φωστήρας!". Γέλασε τότε αυτή, με χάρυψε και μου 'δωσε ένα κουλουράκι.

Εντομεταξύ σκεφτόμουν αν θα με πλήρωσε. Ένα Σάββατο πρηνάμι με πλήρωσε έξι δεκάρες, τις τρύπιες δεκάρες από νικελ, με την κουκουβάγια επάνω. Τις πέρασα σε μια κλωστή και τις πήγα τρέχοντας στη μητέρα μου. Της λέω, να το βδομηδιάτικο μου. Ήταν το πρώτο μεροκάματο που έκανα, χωρίς να έχω συμπληρώσει ακόμα τα έξι χρόνια. "Θα μου δώσεις καμιά να πάρω παγωτό;". Τότες το παγωτό είχε πέντε λεπτά το χονάκι, μισή δεκάρα δηλαδή.

Έτσι κυλούσε η ζωή μας. Στο σχολείο υπήρχε και μια αρωσότητα τότες, του δάρκειου,⁵ και πηγαίναμε μισή μέρα μόνο. Εγώ ήβγαλα μέχρι και την τρίτη τάξη του δημοτικού. Ο πατέρας μου είχε μεγάλη οικογένεια και δεν μπορούσε να μας ζήσει, κάθε μέρα θέλαμε έξι καρβέλια να χορτάσουμε. Έκλαιγε συνέχεια και ήθελε να μας δώσει ψυχοπαίδια, να μας μοιρά-

⁵ Στην Ελλάδα έπρεπε επιδημία του δάρκειου πυρετού, λοιμώδους αρρώστιας των τροπικών κυρίως χωρών, το 1928.

σει εμένα και μια αδερφή μου. Δεν μπορούσε να μας συντηρήσει όλους. Την παλιά εποχή, βλέπεις, οι άνθρωποι κάνανε πολλά παιδιά. Δεν είχανε ψυχαγωγία, τηλεοράσεις και θέατρα, μόνη τους ψυχαγωγία ήταν το σεξ.

Εκείνο τον καιρό ο πατέρας μου δούλευε σ' ένα πρακτορείο με τη βάρια. Όταν ερχόταν ένα πλοίο, πρώτα πήγαινε πάνω ο γιατρός, αμέσως μετά ο πρόκορας. Ο πατέρας μου ήταν αυτός που τους μετέφερε με τη βάρια στο πλοίο.

Καθώς δεν μπορούσε να μας ζήσει μόνο με τα χρήματα που έπαιρνε, πήγαινε το βράδυ και ψάρευε κρυφά. Σε καναδυό πελάτες πήγαινα εγώ τα ψάρια. Ένας αξιωματικός, στον οποίο πήγαινα τακτικά ψάρια που έβγαζε ο πατέρας μου τη νύχτα, έλεγε "Μπαρμπα-Αριστείδη, δώσε μου το αυτό το παιδάκι, τόσα έχεις εσύ!". "Να σ' το δώσω!", έλεγε ο πατέρας μου, αλλά η μάνα μου επ' ουδενί, ούτε να το ακούει δεν ήθελε. "Τα παιδιά μου δεν τα έχω για δόσιμο!", έλεγε και ξανάλεγε. "Καλύτερα να πάω να ξενοδοιλέψω!". Της είχαν συστήσει δυο-τρεις οικογένειες και πήγαινε και ξενοδοιλούσε η φουκαριάρα για να μας ζήσει.

Θα αναφέρω εδώ και το εξής περιστατικό: Η μάνα μου πήγαινε και ξεγόπλωνε για μία οικογένεια. Ο άντρας της οικογένειας ήταν κτηνός, είχε μάλιστα και 2-3 κτηνηρτικά σκυλιά και κάποτε ένα από αυτά, η Έλσα, του αρρώστησε. Είχαν τη σκυλιά λοιπόν τυλιγμένη στο κρεβάτι με μία κουβέρτα μέχρι που κάποια στιγμή πρόφησε. Η μάνα μου ρώτησε λοιπόν την υπηρέτρια του σπιτιού:

"Τι έγινε η κουβέρτα;"

"Τη θάψανε μαζί με τη σκυλιά", είπε η υπηρέτρια.

Η μάνα μου έγινε έξω φρενών.

"Εγώ δεν έχω να σκεπάσω τα παιδιά μου και αυτοί θάβουν το σκυλί με την κουβέρτα!"

Ήταν τόσο μεγάλη η φτώχεια μας που η μητέρα μου ήταν έτοιμη να πάει να ξεθάψει την Έλσα για να πάρει πίσω την κουβέρτα.

Καθώς πηγαίναμε σχολείο μόνο τη μισή μέρα, μου 'φεραν οι δικοί μου ένα λουστράκι, ένα νασελάκι δηλαδή, για να κάνω το λούστρο στο Σιντριβάνι την άλλη μισή μέρα, μαζί με δυο-τρία άλλα προσφυγάκια που ήξερα.

Τότε η Θεσσαλονίκη ήτανε βαλκανικό συμμαχικό κέντρο. Αγγλογάλλοι, κινέζοι, ρώσοι, όλο το μέτωπο εδώ ήταν. Εμείς κνηνηούσαμε από πίσω κυρίως τους αξιωματικούς, που όταν τους γυαλιζαμε τα υποδήματα μας δίνανε μια δραχμή, ποσό που για μας ήταν τότε σχεδόν ένα μεροκάματο. Καμιά φορά λέγαμε: "Κύριε, να σας γυαλίσουμε τα παπούτσια;" κι αυτοί απαντούσαν: "Γυάλισε βρε τα μούτρα σου!". Ημιονα, βλέπεις, πολύ μικρός και δεν μου είχανε εμπιστοσύνη ούτε να τους γυάλισω τα παπούτσια.

Μια άλλη φορά θυμάμαι ήρθε ένας ναύτης γάλλος, αλητεία φαίνεται θα ήταν, του γυαλιζώ τα παπούτσια και στο τέλος του λέω "Μουσιού, μονέ;". "Μονέ;", μου λέει αυτός, μου δείχνει τα νταλαβέρια του και σηκώνεται και φεύγει. Είχε και τέτοιους αλήτες.

Κι ένα περιστατικό μ' έναν άγγλο. Ερχεται λοιπόν και μου λέει "Πίκα νίνι, πίκα νίνι!". Εγώ νόμιζα πως "πίκα νίνι" θα πει "μικρέ, παιδί", αλλά "πίκα νίνι" στα εγγλέζικα θα πει σχολητόπουλο (οι εγγλέζοι άμα θέλανε να σε βρίσουν, λέγανε "γιοι αγ μόλτι", είσαι μαλτέζος, δηλαδή μελαχρινός). Έτσι όπως ήμιονα χωρίς καπέλο και μελαχρινός μου φωνάζει "Πίκα νίνι, καμ ον. Σπικ ήγκλις;". "Γες!", απαντώ εγώ. Εγώ νόμιμα μου είπε "σπίτ ήγκλις", αν ξέρω κανένα σπίτι εγγλέ-

ζικο. Τον παίρνω λοιπόν αυτόν τον εγγλέζο και τον πηγαίνω εκεί που είναι το άγαλμα του Βότση στον Πύργο. Στο σημείο αυτό βρισκόταν τότε μια λέσχη των αξιοματικών και του λέω: "Να Τζόνι, να σου ήρθε!" και του δείχνω τη λέσχη. Αυτός μπήκε μέσα. Μπορούσα εγώ οχτώ χρονών παιδί να ξέρω εγγλέζικα; Είχα θυμηθεί τον Παπατρέχα της Βολισού⁶ που σε μια ιστορία είναι μαζί με τον Κοραή κι από μπροστά τους περνάει μια οικογένεια Εγγλέζων, που ζούσε στη Χίο, και τα παιδιά τους μιλάνε εγγλέζικα κι ο Παπατρέχας έλεγε: "Κοίτα τα παιδάκια από τόσο δα μικρά που μιλάνε εγγλέζικα!": "Τι ήβλεες να μιλάνε;" ρωτάει ο Κοραής, "αφού είναι εγγλεζάκια!": Κι αυτός ο Παπατρέχας, τόσο μεγάλος και δεν ήξερε εγγλέζικα.⁷

Θέλω στο σημείο αυτό να αναφέρω και κάτι τραγικό που συνέβαινε τότες. Στου Μήτα το καφενείο στο Σιντριβάνι κάναμε τότε λούστρο με τα κοσελάκια μας. Έρχονταν λοιπόν οι χωροφύλακες και μας παίρνανε. "Γιατί καθίσατε εδώ"; μας ρωτούσαν. Δίβαν καθόμασταν παράνομα εκεί και μας πήγαιναν στο Γ' Αστυνομικό Τμήμα, που βρισκόταν εκείνο τον καιρό στην Εθνικής Αμύνης, έτσι ξυπόλητα και τρεμάμενα όπως ήμασταν και μας βάζανε και καθαρίζανε τα αποχωρητήρια. Όχι φυσικά γιατί είχαμε παραβιάσει κανένα νόμο και καθόμασταν παράνομα, αλλά γιατί είχαμε ανέγρη να τους καθαρίσουνε τα αποχωρητήρια. Στο τέλος μας δίνανε και δυο καρτακιές για αμοιβή και μας ξαποστελάνανε.

Το σιντριβάνι αυτό τότες υπήρχε για να ποτίζουν τα άλογοι οι χωρικοί που ερχόντουσαν απ' τα ενδότερα, μιας και αυ-

6. Χωριό της Χίου.

7. Οι ιστορίες του Παπατρέχα περιλαμβάνονταν στο βιβλίο του δημοτικού σχολείου.

τοκίνητα ακόμα δεν υπήρχαν. Μπαίναμε λοιπόν κι εμείς μέσα και πλέναμε τα πόδια μας. Εγώ θα το 'χω καθυλήσει δυο χιλιάδες φορές αυτό το σιντριβάνι.

Εν τω μεταξύ, στο σχολείο εγώ δεν είχα ποιον να με διαβάσει, οι γονείς μου ήταν κι οι δυο αγράμματοι. Μ' έβλεπε ο δάσκαλος, ήτανε ο κ. Βαλοσάμης μ' ένα καβουράκι που φορούσε πάντα και μου 'λεγε:

"Ταμτάκο, σε βλέπω ότι έρχεσαι αμελέτητος. Σε βλέπω ότι κάνεις λούστρο. Η γράμματα θα μάθεις ή λούστρο θα κάνεις!"

Του απαντούσα τότε κι εγώ: "Κόριε, η οικογένεια μας είναι φτωχιά και ο πατέρας μου με στέλνει..."

"Δεν ξέρω τι μου λες..."

"Μα..."

"Εγώ αυτό σου λέω μόνο. Η γράμματα θα μάθεις ή λούστρο θα κάνεις!"

Ποιος να με διαβάσει; Κανένας δεν ήξερε γράμματα από την οικογένειά μου. Ο μεγαλύτερος αδερφός μου, που είχε βγάλει την πέμπτη τάξη, ήταν κι αυτός απασχολημένος με τη δουλειά του. Δεν μας περίσσευε καιρός να σκεφτούμε τα γράμματα. Όλο μας το χρόνο τον χρειαζόμασταν για να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της ζωής.

Στη Θεσσαλονίκη έκανα και διάφορες άλλες μικροδουλειές: πήγαινα στο γήπεδο και πουλούσα παστελάκι, πουλούσα καρσιμέλες, πήγαινα και στο κόκκινο σπιτάκι, που ήτανε πεδίο ασκήσεως των στρατιωτών. Βέβαια πολλοί στρατιώτες μ' έβλεπαν με συμπάθεια, πολλοί όμως μου κάλυπταν τα μάτια με τα χέρια τους και μου άρπαζαν τις καρσιμέλες.

Η ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ ΤΟΥ 1918

Πρώτη φορά πήγα στην Πρωτομαγιά το 1918. Η Πρωτομαγιά έγινε εδώ στη Βαγγελίστρα, πλάι στο νεκροταφείο, σ' ένα μεγάλο εξοχικό κέντρο θερινό. Εγώ δεν πήγα στην Πρωτομαγιά επειδή είχα συναίσθηση του τι γινότανε –μα πήγα με το σταμνί και το κουτί να πουλήσω λουκούμι και νερό, μια δεκάρα και τα δυο! Τότε το εργατικό κέντρο είχε και δική του μπάντα που έπαιζε μουσική και διάφορους ύμνους, την *Πρωτομαγιά*, τη *Διεθνή*, το *Εμπρός της γης οι κολασμένοι* –αυτό μου είχε τραβήξει την προσοχή.

Ήταν τότες ένα μόνο χρόνο από τη ρωσική επανάσταση και η Πρωτομαγιά είχε άλλο χαρακτήρα. Η Θεσσαλονίκη ήταν κέντρο επεξεργασίας καπνού και είχε πολλούς τσιγαράδες και καπνεργάτες. Τα τσιγάρα εκείνη την εποχή τα παρασκευάζανε ως εξής: είχαν το μασούρι με τσιγαρόχαρτο και το γμιζαν με καπνό, μετά το έκοβαν με το ψαλίδι. Εκείνο τον καιρό άρχισαν να μπαίνουν και οι πρώτες μηχανές.

Θυμάμαι και τότε που έγινα τσιγαρόπουλο και πήγα να μάθο την τέχνη. Οι κομμουνιστές τσιγαράδες καθόντουσαν εκείνο τον καιρό στο μασκαρέτο μπροστά και κεντούσαν με κόκκινο μπιρσίμι, με κόκκινο μετάξι δηλαδή, στο ψίδι του μπαποντιού το σφυροδρέπανο. Οι καπνεργάτες φορούσαν λαιπόν την Πρωτομαγιά λουστρίνια παπούτσια, από πολυτελές δέρμα, μιας και παίρνανε καλά μεροκάματα –τά 'χαν κερδίσει από τις απεργίες που κάνανε, όχι γιατί τους συμπαθού-

σαν. Ενώ το μεροκάματο ήταν τρεις-τέσσερις δραχμές, αυτοί παίρνανε πολύ περισσότερα, ήταν κάτι σαν αριστοκράτες ανάμεσα στους εργάτες και όλα αυτά χάρη στις απεργίες. Πάνω λοιπόν στα λουτρίνια τους είχανε το σφυροδρέπανο ζωγραφισμένο.⁸ Βλέπεις τότε κρατούσε γερά ακόμη η αϊγλή της ρωσικής επανάστασης...

Εκείνη την Πρωτομαγιά είχανε μαζευτεί καμιά πεντακοσαριά-εξακοσαριά εργάτες. Εδώ στη Θεσσαλονίκη υπήρχε τότες η Φεντερασιόν με τον Μπεναρόγια.⁹ Ήτανε αρμένιοι, τούρκοι, εβραίοι. Όταν ήρθα εγώ στη Θεσσαλονίκη το 1914 ο δήμαρχος ήταν τούρκος. Βλέπεις η Θεσσαλονίκη καταλήφθηκε το 1912 και δεν είχαν γίνει ακόμα δημοκρατικές εκλογές. Μάλιστα ένας με ρωτούσε σε τι γλώσσα μιλούσαμε και εγώ του λέω ο καθένας τη δική του. Άσε που πολλοί εβραίοι ήξεραν ελληνικά και πολλοί έλληνες εβραϊκά.

Και έπαιζε η Διεθνής κι ήταν όλοι συναδελφωμένοι: οι λεγόμενοι ντολμέδες (εβραίοι που είχαν τουρκέψει), οι αρμένιοι και άλλοι. Ερχόντουσαν και πολλοί ολαβομακεδόνες από τη γύρω περιοχή. Δεν υπήρχε απτός ο διαχωρισμός ακόμα. Αυτά το '18.

Από τη δουλειά μου στο τσαγκαράδικο είχα αρχίσει μάλιστα να χαρταλαβαίνω και τα ποντιακά, επειδή άκουγα ώρες

πολλές τους μάστορες να τα μιλούν μεταξύ τους. Εκεί έμαθα και τις πρώτες στροφές της Διεθνούς στα ποντιακά:

*Γνεφίστεν σεις όπως τα τώρα / ημέραν κι είδατεν καλόν
σε ντέρτια πάντα και σε πείναν / γνεφίστεν, έρθεν ο καιρόν!
Στον παλαιόν τον κόσμον βάλετε φωτίαν, / βάλτε κι ασ γί-
νεται σαχτάρ,
κι ασ χτίζομεν όλοι με καρδίαν / εργάτς σκωθέστεν στο πο-
δάρ!*

*Μόνον εμείς η εργατίαν, / οι δουλειτάνς κι οι προκομένς,
θι κοιμαντάρομεν τον κόσμον / αγάς κανείς κείθ' απομέν'!*

Ο Στίνας είχε μάθει ολόκληρη τη Διεθνή στα ποντιακά στην Αιζοναυτία, από ποντίους συγγρατούμενους του.

8. Ο Άγις Στίνας (Αναμνήσεις - Εβδομήντα χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης, β' έκδοση, εκδόσεις Ήφελον, Αθήνα 1985, σελ. 57) αναφέρει, ότι το 1921 φορούσε μια καρφίτα με σφυροδρέπανο στη γραβάτα του, την οποία ο δήμαρχος Κερκυραίων επιχείρησε να του αρπάξει.

9. Ο Αβραάμ Μπεναρόγια (1887-1979), ισπανοεβραϊκής καταγωγής, ήταν ηγετική μορφή της ισραηλιτικής κοινότητας Θεσσαλονίκης και του ελληνικού εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος. Το 1915 εξελέγη μέλος του ελληνικού κοινοβουλίου, ενώ πρωταγωνίασθη και στην ίδρυση του ΣΕΚΕ -μετέπειτα ΚΚΕ. Διαγράφηκε από το ΚΚΕ το 1924. Έγραψε το έργο *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, 1976.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΙΣ ΦΩΚΙΕΣ 1919-1922

Αφού καθίσαμε πέντε περίπου χρόνια στη Θεσσαλονίκη, από το 1914 μέχρι το 1919, η Κυβέρνηση μας είπε: "τώρα τα μέρη σας ελευθερώθηκαν, να πάτε πίσω στην πατρίδα, στα σπίτια σας"!

Έπρεπε να λέμε τον Ύμνο στο Βενιζέλο:

*Σε χαιρετούμε Αντρωτά / από καρδιάς οι σκλάβοι /
επί όπον μας έσωσες / απ' τη σκλαβιά τη μαύρη!*

Μας έδωσαν κι από μια κονσέρβα, μας έβαλαν στα πλοία και πήραμε το δρόμο του γυρισμού για τη Μικρά Ασία.

Το 1919 ήταν που πήγε ο στρατός στη Μικρά Ασία. Ο Βενιζέλος ήταν ακόμα κολλητός με την Αντάντ. Του είπαν, ελάτε να ελευθερώσουμε τα μέρη. Είχαν σκοπό να πάρουν τα πετρέλαια του Αζερμπαϊτζάν, τα πετρέλαια της Μουσούλης, με το Λόρενς της Αραβίας. Αυτά ήτανε στην επιρροή της τουρκικής αυτοκρατορίας. Είχαν σκοπό να διαλύσουν την τουρκική αυτοκρατορία και να πάρουν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της και πήραν και το Βενιζέλο μαζί σαν σύμμαχο στη μερίδα των κρατών αυτών.

Στο σχολείο μ' έβαλαν μια φορά να πω ένα ποίημα για το Βενιζέλο "ελευθερωτή" μας, δηλαδή το όργανο της Αντάντ, που μας σκλάβωσε.

*Είμαι ιερός απόστολος, / θεού απεσταλμένος,
επί' έλλην με θερμή καρδιά / και αφροισωμένος.*

Θα σ' έχοιμε βαθιά στο νου / εμείς ενόσω ζούμε,
εσένα θα λατρεύοιμε / κι εσένα θα ποθούμε!

Τύφλα να' χει!

Ήμουν τότε έντεκα μόλις χρονών.

Μετά άλλαξε η πολιτική,¹⁰ έπεσε ο Βενιζέλος και ήρθε ο Κωνσταντίνος και αρχίσαμε να λέμε ύμνους για τον Κωνσταντίνο το βασιλέα...

Έλα και καβαλίκεψε / γιατί έφτασε η ώρα /
γιατί εσένα καρτερεί / όλος ο κόσμος τώρα.
Δωδέκατε ατρόμητε / και στρατηλάτα ζήτη /
και πρόβαλε εις τον εχθρό / τα ασπιδωμένα στήθη.
Να γκρεμιστεί ο μινιαρές / να πέσουν τα τεμένη /
και ο Τούρκος πια στον Έλληνα / υπόδουλος να μείνει!
Εμπρός με όλους αρχηγέ / μαζί σου είμαστε όλοι /
να πέσοιμε εμείς για σε / και συ να μπεις στην Πόλη!

Και ξαναβρεθήκαμε στη Μικρά Ασία. Τη δεύτερη φορά που γνωρίσαμε, μας είπαν "τα σπίτια σας τώρα ελευθερώθηκαν!" Στο χωριό μου το ογδόνα τους εκατό ήτανε έλληνες, το υπόλοιπο είκοσι ήτανε τούρκοι, μία μειοψηφία δηλαδή. Στο χωριό⁶ μου βγάζανε ωραία σταφίδα σουλτανιά, ελιές, εκτός από το αλάτι που αποτελούσε την κυρίως παραγωγή. Πολλοί

10. Ο Στίνας (Αναμνήσεις, σελ. 34-35) περιγράφει τα γεγονότα ως εξής: "Όταν γύρισε στην Αθήνα ο Βενιζέλος με τη συνθήκη των Σεβρών στην τάση και με το φωτιστόφρανο του μάρτυρα ύστερα από τη δολοφονική εναντίον του απόπειρα στη Λαύση, του έγινε αποθεωτική υποδοχή. [...] Γι' αυτό και παρά τις συμβουλές ορισμένων φίλων του προκήρυξε εκλογές για την 1η Νοεμβρίου 1920. Τα αποτελέσματα όμως των εκλογών ήταν αντίθετα από εκείνα που περίμενε ο Βενιζέλος. [...] Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου επαναφέρεται με δημογήγισμα του Κωνσταντίνου."

είχαν ασχοληθεί με το αλάτι, δηλαδή τη μεταφορά του από τις ολιγές στις αποθήκες του χωριού μας. Μάλιστα είχε κυκλοφορήσει και μία παροιμία: *Οι Φωκιανοί δεν θέλουνε αμπέλια και χωράφια, μόν' θέλουνε σαν τα παστά να χώνονται στ' αλάτια!* Πράγματι ήταν πολλοί αυτοί που ασχολούνταν με τα αλάτια.

Τα σπίτια μας τα βρήκαμε ερειπωμένα, τα αμπέλια τα είχαν ξεριζώσει και σπέρνανε καλαμπόκι. Αρχίσαμε να διορθώνουμε τα σπίτια από την αρχή και να φτιάχνουμε τα αμπέλια. Ίσπου να γίνουν όλα αυτά, το 1922 γίνεται η μικρασιατική καταστροφή. Εγώ στη Μικρά Ασία στο διάστημα των τριών περίπου χρόνων πήρανα στο σχολείο. Ήμουν καλός μαθητής. Τότε αποστηθίζαμε τα μαθήματα και έταιρνα και καλούς βαθμούς.

Εδώ να θυμίσω και κάποια από τα ποιήματα που μας έβαζαν και αποστηθίζαμε στο σχολείο το 1919-1920 που πήγαν οι Έλληνες στη Μικρά Ασία, για να σπέρνουν στις ψυχές των παιδιών τον εθνικισμό:

*Η Σμύρνη μας που έσβηνε / με τον καιρού το διάβα,
κιντήλι που τρεμόφωτο / για λάδι λαχταρά,
αποβραδís κοιμήθηκε / δυστυχισμένη σιλάβα
και την αυγούλα ξύπνησε / αρχόντισσα κυρά!
Τι να 'βλεπε στον ύπνο της / τι να 'ταν τ' όνειρό της;
Τον Αϊ-Δημήτρη έβλεπε / στο άτι το γοργό.*

Ο μητροπολίτης Σμύρνης, ο Χρυσόστομος, ερχόταν στο χωριό μου και παραθερίζε, γιατί το χωριό μου ήταν θέρετρο. Ερχόντουσαν και όλοι οι διπλωματικοί υπάλληλοι της Σμύρνης στις Φώκιες και παραθερίζαν το καλοκαίρι. Μαζί τους κι ο λειοπότης. Εγώ έτρεχα και κοιβαλούσα τα πράγματα για την τροφοδοσία του. Μια θεία, αδερφή της μάνας μου, περι-

ποιόταν το δεσπότη κι αυτός έλεγε “Κυρά Βαγγελιώ, έχω υποχρέωση σε σένα. Πώς θα ξοφλήσω;”. Η θεία μου απαντούσε “Να μου σπουδάσεις τον ανιψιό!”. Εμένα εννοούσε. Τον Αύγουστο του 1922 καθότανε στην παραλία με τους δημογέροντες ο δεσπότης και πάω σε κάποια στιγμή κι εγώ, κάνω μια μετάνοια, του φιλάω το χέρι, αυτός με χαϊδεύει και λέει “Αυτό το παιδί και κάτι άλλα παιδιά να σπουδάσουνε με έξοδα της κοινότητας, της δημογεροντίας δηλαδή, να τα πάρουμε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης”.

Η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης ήταν όπως η Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη. Σπουδάζες εκεί διάφορες επιστήμες. Αλλά έγινε ο διωγμός κι εγώ πού να

Η οικογένειά μου όλη από το προσφυγικό βιβλιόριο του 1919 που παλινοστήσαμε στη Μικρά Ασία. Είμαι στο μέσο της φωτογραφίας. Στην κοιλιά της μίνας ένα παιδί που πέθανε.

Η τελευταία σχολική χρονιά: το ενδεικτικό της Δ' Δημοτικού του 1921.

οπουδάσω... Πήγαινα τότε στην πέμπτη τάξη, την έκτη δεν πρόλαβα να την βγάλω. Έγινε ο διωγμός κι εγώ αντί να σπουδάσω στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης βρέθηκα στην Καμάρα στη Θεσσαλονίκη να πουλάω κουλούρια, μανταρίνια και λεμόνια. Εγώ τις σπουδές μου τις έκανα στο πεζοδρόμιο.

ΞΑΝΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟ 1922

Τη δεύτερη φορά που φύγαμε από τη Μικρά Ασία, καθώς είχαμε την πίκρα της προηγούμενης φορές, δύο-τρεις οικογένειες ναυλώσαμε μία βενζινάκατο και μας πέταξε στο Πλωμάρι. Εκεί ο λιμενάρχης δεν ήθελε να μας βγάλει έξω, γιατί δεν είχαμε άδεια. Εμείς επιμένουμε και του λέμε: "Ο κόσμος και αντίκρου σκοτώνεται κι εσείς δεν επιτρέπετε να σωθούν!" Θηιάμαι και μια κουβέντα που άκουσα εκεί από δυο Πλωμαριώτισσες και μου έκανε εντύπωση: "Ωχ, ήρθαν πάλι οι ψευτιάρες οι πρόσφυγες!" Τέλος πάντων, τι να πεις, αντιλήψεις είναι αυτές...

Σαν πρόσφυγες, ήμασταν καταφρονημένοι, καμιά φορά μας αποκαλούσαν όχι πρόσφυγες, αλλά πρόσφυγγες. Κι αν καμιά φορά έβλαψε κανένα μωρό, του λέγανε για να το φοβισουν: *Σιωπή, θα σε φάει ο πρόσφυγγας!*

Εν πάση περιπτώσει, δεν ήταν έτσι όλος ο κόσμος. Γιατί όταν ήρθαμε εμείς πολλοί μας περιουήθησαν και οργανώσανε κάτι συσσίτια. Στη Μυτιλήνη μείναμε κανένα μήνα και μετά είπαμε να πάμε πάλι στη Θεσσαλονίκη, που την ξέραμε από τον πρώτο διωγμό.

Στη Θεσσαλονίκη αρχίσαμε πάλι τη βιοπάλη. Νοικιάσαμε ένα υπόγειο στην Κωνσταντίνου Μελενίκου και μείναμε εκεί δύο οικογένειες. Σγά-σιγά κατορθώσαμε με τη δίψην αποζημίωση που πήραμε από τις περιουσίες μας να αγοράσουμε κι ένα τούρκικο σπίτι. Το αγοράσαμε από την Εθνική Τράπεζα

και το ξοφλήσαμε σιγά-σιγά. Οι επάνω συνοικίες, το Κουλέ Καφέ, το Εσκιντέλικ, επάνω στα Κάστρα, όλες αυτές οι περιοχές ήτανε τουρκακατοικημένες. Με την ανταλλαγή των πληθυσμών, όλ' αυτά τα μέρη τα κατέλαβαν οι πρόσφυγες. Ήτανε τα πιο φτωχά μέρη, τα πιο εγκαταλελειμμένα.

Το σπίτι που αγοράσαμε ήταν στο Κουλέ Καφέ, στο τέρμα Ηροδότου, εκεί που είναι ο Άγιος Νικόλαος ο Ορφανός, κοντά στην πλατεία Τερψιθέας. Εκεί καθίσαμε και συν τω χρόνω ανξηθήκαμε και πληθύναμε, σκορπίσαμε δεξιά-αριστερά, παντρεύτηκαν τ' αδέρφια μου κι οι αδερφές μου, η οικογένεια μεγάλωσε. Εγώ έγινα τσαγκάρης, έμαθα μια τέχνη. Τότε λέγαμε *μάθε τέχνη κι άστηνε κι αν πεινάσεις πιάστηνε*. Ο τεχνίτης όμως είναι πάντα πεινασμένος. Οπότε εμείς το είχαμε μετατρέψει και λέγαμε *μάθε τέχνη για να ζήσεις και εμπόριο να πλουτίσεις!*

20 χρόνων τσαγκάρης, μπροστά στο Λευκό Πύργο.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ - ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΕΣ, ΤΡΟΤΣΚΙΣΤΕΣ, ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Μπήκα στην πολιτική το 1924. Δεν έκανα ποτέ στο Κόμμα, πρώτοι με πλησίασαν οι λεγόμενοι αρχαιομαρξιστές, μία οργάνωση κοντά στο ΚΚ που έβγαζε ένα περιοδικό, το *Αρχαίον του Μαρξισμού*. Εγώ προπαγανδίστηκα από την οργάνωση αυτή με την μεροσούρα του Κροπότκιν *Προς τους νέους*.¹¹

Οι αρχαιομαρξιστές είχαν την αντίληψη ότι δεν ήταν σωστό το Κόμμα να πουλάει τα έντυπα του στα στραγαλάδικα στο Μοναστηράκι για περιτύλιγμα και έτσι βγάλανε το *Αρχαίον του Μαρξισμού*, που ήθελε να διαδώσει τα κλασικά έργα του μαρξισμού, τον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία* και

11. "Στα 1917 έχουμε μία ακόμη έκδοση του *Προς τους νέους*, σε μετάφραση αυτή τη φορά των Γ. Δουμά και Στ. Κομιώτη, σε δημοτική γλώσσα. Η έκδοση πραγματοποιήθηκε από τη Σοσιαλιστική Νεολαία, οργάνωση που, με ηγέτες τους Δημοσθένη Αγγλόπουλο και Φραγκίσκο Τζουλάτη, πήρε μέρος στο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ, απαριθμώντας την αριστερή του πτέρυγα. [...] Η έκδοση αυτή του *Προς τους νέους* αποτέλεσε σφοδρή για να εξαπολιθωθούν, στα μέσα του 1918, διώξεις εναντίον της Σοσιαλιστικής Νεολαίας και των μεταφραστών, ενώ το βιβλίο κατασχέθηκε. [...] Στα κατοπινά χρόνια το κείμενο του Κροπότκιν γνώρισε επανειλημμένες επανεκδόσεις". Η δεύτερη κι η τρίτη έκδοση της ίδιας μετάφρασης έγιναν το 1920 από το ΣΕΚΕ. Βλ. Δημήτρης Δημητρόπουλος, Π. Κροπότκιν, *Προς τους Νέους - Εκδοτικές τέχες τον κείμενο στην Ελλάδα μέχρι το μεσοπόλεμο*, στο *Αρχαιοτάξιο*, Περιοδική έκδοση των *Αρχαίων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, τεύχος 3, Μάιος 2001, σελ. 8-16.

άλλα. Σιγά-σιγά τους διέγραψαν οι σταλινικοί και αυτοί μετατράπηκαν σε μαχητική αντιπολιτευτική οργάνωση. Ο Τζουλάττι με το Σαραντίδη και το Δεδούση στην αρχή, και αργότερα ο Γιωτόπουλος, έλεγαν ότι αυτοί ήταν οι πραγματικοί κομμουνιστές κι όχι το λεγόμενο κομμουνιστικό κόμμα της εποχής.

Είχα μπει και στο σοματείο, το 1926-27 βγήκα σύμβουλος, το 1928 γραμματέας κι έμεινα μέχρι το 1929. Τότε έγινε μία ενοποίηση των συνδικάτων και πήραν την πλειοψηφία οι κομματικοί.

Εμείς οι αρχαιομαρξιστές αναγνωριστήκαμε από τον Τρότσκι ως αριστερή αντιπολίτευση.¹² Τότε υπήρχε η ομάδα Πουλιόπουλου και Μάξιμου. Στην ομάδα ήταν όλοι τους διανοούμενοι, δεν είχαν εργατική βάση, αντίθετα με τους αρχαιομαρξιστές. Όταν ήρθαν λοιπόν οι γραμματείς του Τρότσκι για να αναγνωρίσουν μια οργάνωση εδώ ως αριστερή αντιπολίτευση, αναγνώρισαν εμάς, γιατί είχαμε εργάτες να παρουσιάσουμε. Οι άλλοι είχαν και φιλοσταλινικές αντιλήψεις –(ό-

12. "Το φθινόπωρο του '30 δύο Γάλλοι τροτσκιστές πηγαίνοντας για την Πρίγκιπο, όπου ήταν εξόριστος ο Τρότσκι, σταμάτησαν στην Αθήνα. Αφού ήρθαν σε επαφή με την τάση του Πουλιόπουλου είδαν ότι δεν ήταν παραπάνω από δέκα άτομα κι ότι δεν είχαν σχέση με το εργατικό κίνημα. Μετά ήρθαν σε επαφή με τους αρχαιομαρξιστές και παραβρέθηκαν σε συγκεντρώσεις στην Αθήνα και τον Πειραιά με παραπάνω από 1000 εργάτες. Το ίδιο και στη Θεσσαλονίκη. Αυτά περιέγραφαν στον Τρότσκι όταν φτάσανε στην Πρίγκιπο. Οι τροτσκιστές τότε στις διάφορες χώρες μετριόνταν στα δάχτυλα" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 174). "Και ο Τρότσκι δίνει το χρίσμα στον αρχαιομαρξισμό, αλλά με τους όρους: 1) Να εμφανιστεί δημόσια και να εκδόσει εφημερίδα. 2) Να λειτουργεί η Οργάνωση με βάση το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. 3) Να συγκαλέσει Συνέδριο και 4) Να θεωρεί τον εαυτό του αντιπολίτευση του ΚΚΕ και όχι ανεξάρτητη οργάνωση" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 175).

λωστε ο Μάξιμος επέστρεψε στο σταλινισμό.¹³ Αλλά ο Πουλιόπουλος, με όποιες αντιλήψεις και να είχε, δεν έπαψε ποτέ να είναι ένας σύντροφος καλός. Σκοτώθηκε στο Νεζερό (Κούρνοβο)¹⁴ της Λαρίσης μαζί με το Γιαννακό, το Μακρή και άλλους πολλούς, από τους γερμανοϊταλούς.¹⁵

Όταν γνωρίστηκαν με την αριστερή αντιπολίτευση του Τρότσκι, οι αρχαιομαρξιστές άκουσαν τον Τρότσκι που τους είπε να παίρνουν μέρος σε συγκεντρώσεις και ν' ασχολούνται με τους άλλους εργάτες. Πράγματι, τα συνευαζόμενα σομα-

13. Ο Μάξιμος έμεινε στο Σπάρτακο έως το 1933, οπότε και διεχώρισε τη θέση του διαφωνώντας με την ίδρυση της Δ' Διεθνούς. Αργότερα πολέμησε στο ΕΑΜ. "Πιαρ' όλο που το ζήτησε, δεν ξανάγινε μέλος του ΚΚΕ. Πέθανε στη Βιέννη το 1962 πολιτικός εξόριστος" (Αργ. Ελεφάντης, Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης - ΚΚΕ και αοτισμός στο μεσοπόλεμο, γ' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 92 και σημείωση 73, σελ. 92).

14. Η σημερινή Καλλιπέιθα.

15. Την 1η προς 2η Ιουνίου 1943 στο 254ο χλμ. της οδικοδρομικής γραμμής Αθηνών-Θεσσαλονίκης, η Αντίσταση ανατινάζει στρατιωτικό τρένο. Σκοτώνονται 25 Γερμανοί φρουροί της σήραγγας (Κούρνοβο Θεσσαλίας) και οι επιβάτες: 200 Ιταλοί στρατιώτες και 51 Έλληνες όμηροι. "Σε αντίποινα οι Ιταλοί άρπαξαν 107 κρατούμενους τους μετέφεραν στο Νεζερό κι εκεί τουφέκισαν στις 6 Ιουνίου τους 104 από αυτούς. Οι περισσότεροι προέρχονταν από την Ακροναυλία. Ο Πουλιόπουλος ήγγαλε ένα λόγο στα ιταλικά, προς τους Ιταλούς στρατιώτες" (Δ. Λιβεράτος, Παντελής Πουλιόπουλος, εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1992, σελ. 163-164). "Παρά τις προσπάθειες που έγιναν τότε για να κρηφτούν οι λεπτομέρειες της εκτέλεσής του, είναι σήμερα γνωστό πως ο Π. Πουλιόπουλος ειδικά δεν σκοτώθηκε από τους στρατιώτες του ιταλικού αποσπάσματος, αλλά από αξιωματικούς και παραμπιενέρους. Κι αυτό γιατί ο Πουλιόπουλος προσφώνησε τους ατλούς στρατιώτες στη γλώσσα τους (τα ιταλικά) κι αυτοί αναστατωμένοι από την επαναστατική έκκληση του αγωνιστή δεν έβρισκαν πια τη δύναμη να τον εκτελέσουν" (Μ. Ν. Ράπτης [Πάμτιλο], πρόλογος στο βιβλίο του Δ. Λιβεράτου, Παντελής Πουλιόπουλος, σελ. 12).

τεύα ερχόντουσαν σε συγκρούσεις με τους σταλινικούς και τους ρεφορμιστές. Με το Σουανιδη¹⁶ και τους άλλους πλακωνόνταν στο ξύλο. Εκείνοι θέλανε να κάνουν μεταρρυθμίσεις, όπως οι εργατοπατέρες. Γίνονταν συμπλοκές πολλές.

Το 1928-29, στο Εργατικό Κέντρο θέλανε να αναγνωρίσουν το επαγγελματικό σωματείο των οικοδόμων της ΓΣΕΕ και τότε πάλι πλακώθηκαν στο ξύλο, γιατί οι σταλινικοί δεν αναγνώριζαν τους αντιπροσώπους των οικοδόμων που βγάλανε οι αρχειομαρξιστές για το συνέδριο της ΓΣΕΕ. Ήταν εκεί κι ο στρατηγός Μάρκος,¹⁷ ο λεγόμενος "χάρτινος στρατηγός", που τότε ήταν νεαρός καπνεργάτης. Χτυπήθηκαν αρκετοί κι από τις δυο πλευρές. Αυτοί θεωρούσαν ότι οι αρχειομαρξιστές είναι όργανα της αστικής τάξης και κάνανε πόλεμο εξοντωτικό εναντίον τους. Οι αρχειομαρξιστές όμως ήταν εργάτες πραγματικοί, πολλοί απ' αυτούς δεν θέλανε κοινοβουλευτισμό, ρεφορμισμό και έξουσία. Στην ουσία, αυτά που υποστηρίζουν σήμερα οι αναρχικοί τα υποστήριζαν τότε οι αρχειομαρξιστές-τροτσκιστές. Και ο ίδιος ο Αρβανιτάκης, γραμματέας του Εργατικού Κέντρου το 1928, ήταν αναρχικός, αντιεξουσιαστής. Πολλοί άλλοι την εποχή εκείνη ήταν μέσα στο Κόμμα, μα είχαν την αντίληψη, λανθασμένη βέβαια, ότι αυτή ήταν η επανάσταση και μπορούσαν να βάλουν τον κόσμο σε μία τάξη. Ο Αρβανιτάκης μάλιστα έσκιζε, θυμάμαι, την κομματική του ταυτότητα όταν χτύπησαν οι μπολσεβίκοι την Κροστάνδη. Οι ναύτες της Κροστάνδης, όπως έλεγε ο Τρότσκι, ήταν ο ανθός της ρωσικής επανάστασης! Αλλά μετά

16. Σύνδικαλιστής ηγέτης των συντηρητικών (Γ. Αναστασιάδης, κ.ά., Το εργατικό-συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης - Η ιστορική φαινογνωμία του, έκδοση του Οργανισμού Πολιτιστικής Προτεινόμενης της Ευρώπης, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 85).

17. εννοεί το Μάρκο Βαφειάδη.

έγιναν, φαίνεται, το ακαθή της ρωσικής επανάστασης και οι μπολσεβίκοι σκότωσαν κάπου είκοσι χιλιάδες κροστανδιανούς, όταν κάνανε την επίθεση με τον Τρότσκι και τον Τουχατοφόκι¹⁸ κι όλους αυτούς τους σταλινικούς που εξελίχθηκαν σε γραφειοκράτες. Πήγαν να ρίξουν τον καπιταλισμό και φέρονε τη γραφειοκρατία, άλλη μορφή εκμετάλλευσης, που κυριάρχησε στο μοντέλο του σταλινισμού. Προπαντός στην περίοδο του Στάλιν που έγινε αυτή η αλλαγή, αντί να κάνουν τον παράδεισο κάνανε την κόλαση. Ήταν χιλιάδες τα εγκλήματα, χιλιάδες οι νεκροί εργάτες που άφησαν πίσω τους.

Σκότωναν όχι μόνο αρχειομαρξιστές, αλλά και κάθε άλλο αντιπολιτευόμενο. Η αστική τάξη σκοτώνει κι αυτή, μερικούς όμως τους στέλνει εξορία και σώζονται, οπότε έχουν και κάποιες μαρτυρίες να καταθέσουν στη συνέχεια. Αν έπεφτες στα χέρια του σταλινισμού, δεν γλύτωνε ούτε το τρισεγγονό σου!

Οι πουλιοπουλικοί, η τάση του Σπάρτακου, διεδικούσε την πραγματική αντιπολίτευση της Ρωσίας και βιάδιζε στη θεωρία του εκφυλισμένου εργατικού κράτους, το οποίο θέλανε να διορθώσουνε. Εμείς αντίθετα λέγαμε, ότι η Ρωσία είχε πλέον δημιουργήσει μια τάξη που δικαιώνει την ανισότητα και δεν επεδίωκε πια την παγκόσμια επανάσταση. Τότε συζητούσαμε και πάνω στη θεωρία του Τρότσκι περί διαρκούς επανάστασης -η Ρωσία δεν μπορεί να συνεχίσει να αναπτύσσεται, ίλι πρέπει να κάνει βήμα σημειωτόν έως ότου απλωθεί η επα-

18. Μιχαήλ Νικολάεβιτς Τουχατοφόκι (1893-1937) Σοβιετικός στρατιωτικός, υπεύθυνος για τον εσθονισμό του Κόκκινου Στρατού πριν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πήγε μέρος στην κατάληψη της εξέγερσης της Κροστάνδης. Το 1937, κατά τη διάρκεια των μεγάλων εκκαθαρίσεων του Στάλιν (1936-38) και ενώ ήταν ο στρατιωτικός με τη μεγαλύτερη ισχύ στη Σοβιετική Ένωση, κατηγορήθηκε μαζί με άλλους αξιωματικούς για ισάγγη προδοσία, καταδικάστηκε και εκτελέστηκε.

νάσταση στις άλλες χώρες. Οι σταλινικοί, αντίθετα, υποστήριζαν το σοσιαλισμό σε μια μόνο χώρα, πράγμα που δεν ήταν εφικτό, γι' αυτό άλλωστε και στη συνέχεια κατέρρευσε σαν χάρτινος πύργος. Το αποτέλεσμα όλης αυτής της υπόθεσης, αφού σκοτώθηκαν χιλιάδες άνθρωποι για την επανάσταση, ήταν να καταντήσει τις ανημιές και τις εγγονές των μπολσεβίκων να εφοδιάζουν τους οίκους πορνείας του καπιταλισμού. Η αντιπολίτευση υποστήριζε την επέκταση της επανάστασης και στις άλλες χώρες, η μία χώρα έπρεπε να βοηθήσει την άλλη.

Η ομάδα του Πουλιόπουλου, ο Σπάρτακος, ονομάστηκε έπειτα ΟΚΔΕ, Οργάνωση Κομμουνιστών-Διεθνιστών Ελλάδος. Μέλος της οργάνωσης ήταν και ο Βουρσούκης που αργότερα δολοφονήθηκε από τους σταλινικούς. Εμείς, ο Βουρσούκης, ο Κώστας Αναστασιάδης κι εγώ, αποσπαστήκαμε από τους αρχαιομαρξιστές και το 1935 βγάλαμε την εφημερίδα *Νέος Δρόμος*. Το 1937 ενωποιήθηκαν με την ομάδα του Πουλιόπουλου, που έτοι από ΟΚΔΕ έγινε ΕΟΚΔΕ, δηλαδή Ενιαιία ΟΚΔΕ και συνεχίσαμε τη δράση μας.

Στο σημείο αυτό θέλω να πω και λίγα λόγια για το Μιχαήλ Ράπτη, τον Πάμπλο, ο οποίος επίσης ήταν με την ομάδα του Πουλιόπουλου. Ο Πάμπλο έκανε λοιπόν μια αισχρή πράξη. Όταν κηρύχτηκε η δικτατορία του Μεταξά, υπουργός Ασφαλείας ήταν ο Μανιαδάκης,¹⁹ που πριν εργαζόταν ως εργολά-

βος δημοσίων έργων. Ο πατέρας του Ράπτη ήταν κι αυτός εργολάβος δημοσίων έργων και οι δυο τους γνωρίζονταν. Όταν λοιπόν, ο Πάμπλο εξορίστηκε στην Ακροναυπλία, είτε ο πατέρας του στο Μανιαδάκη: "Αυτά που κάνει ο γιος μου είναι τριβλες και σας παρακαλώ να τον αφήσετε για να μην αναγκαστεί να κάνει δήλωση". Μετέτρεψαν λοιπόν την ποινή του σε υποχρέωση²⁰ για να φύγει στο εξωτερικό.²¹ Πήγε στη Γαλλία, είτε ψέματα ότι ενώθηκαν οι τροτσκιστές κι έγινε γραμματέας της 4ης Διεθνούς. Μετά γύρισε πίσω, έγινε και συμβουλάτορας του Παπανδρέου και όταν πέθανε, το ΠΑΣΟΚ του έκανε δημόσια κηδεία. Αίσιχος για την κατάληξη ενός επαναστάτη να του κάνει η αστική τάξη δημόσια κηδεία εις βάρος των φορολογουμένων.

Συγκριτικά θα αναφέρω και το παράδειγμα του Γιώργη του Βιτωρόρη, που ήταν μαζί με το Στίνα, το επίσημο τμήμα της αντιπολίτευσης εδώ στην Ελλάδα, και σε ανάλογη περι-

ιταλικού πολέμου σε 22 φυλακές, στρατόπεδα και νησιά εξορίας βρίσκονταν κρατούμενοι περίπου δυο χιλιάδες κομμουνιστές. Ο Μανιαδάκης μάλιστα, το 1939 κατόρθωσε και έβησε σε εφαρμογή ένα σχέδιο για τη δημιουργία ενός ΚΚΕ που θα έπαιρνε οδηγίες από την Ασφάλεια, το οποίο υλοποιήθηκε το 1940, με την εμφάνιση της "Προσωρινής Διοίκησης του ΚΚΕ", η οποία άρχισε να εκδίδει και το δικό της *Ριζοσπάστη*. Για τη δημιουργία του κατασκευασμένου από την Ασφάλεια ΚΚΕ, βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 261-265. Το όνομα του Μανιαδάκη έχει επίσης συνδεθεί και με τη χηρήση του ρετινόβλαου στις ανακρίσεις.

²⁰ Εξορία, ποινή εκποτισμού εκτός των ορίων της χώρας.

²¹ Το 1986 στις σελίδες του περιοδικού *Σχολιαστής* (τεύχη 44, 45) αναπτύχθηκε διάλογος μεταξύ του μπαρμπά-Γιάννη και του Μ. Ράπτη για το θέμα αυτό. Η απάντηση του Ράπτη ήταν: "Από τον Π. Πουλιόπουλο, ήδη στην παρανομία, πήρα την απάντηση, ότι η οργάνωσή είχε εγκρίνει την έξοδό μου και την αποστολή μου στο εξωτερικό. Αν η "πλειοψηφία" της ηγεσίας της είχε διαφωνήσει, τότε ο Π. Πουλιόπουλος μου είτε ψέματα, πράγμα απολύτως αδύνατο".

19. Στην προσπάθειά του να προσδώσει στην αστυνομία έναν ιδιαίτερο ρόλο και να τελειοποιήσει τους κατασταλτικούς μηχανισμούς, ο Μεταξάς δημιούργησε τη θέση του υφυπουργού Δημόσιας Τάξης και την ανέθεσε στο συνεργάτη του Κωνσταντίνο Μανιαδάκη. Υπολογίζεται ότι από τις 4 Αυγούστου του 1936 μέχρι τις 27 Οκτωβρίου του 1940 συνελήφθησαν, φυλακίστηκαν και βασανίστηκαν πάνω από εκατό χιλιάδες άτομα που ήταν ενάντια στο καθεστώς, ενώ στην έναρξη του ελληνι-

πτώση δεν έδειξε τέτοια συμπεριφορά. Ο Βιστώρης αντιπροσώπευε κι αυτός τους κομμουνιστές διεθνιστές στη Γαλλία. Έπαιζε λοιπόν παλιά ο Βιστώρης στο θίασο της Κοτοπούλη. Όταν καταδικάστηκε σε εξορία, η γυναίκα του, η Νίτσα Τσαγανέα, μαζί με την Κοτοπούλη μεσολάβησαν στο Υπουργείο Εσωτερικών για να μετατρέψουν την ποινή του σε υπερορία. Τον βάλανε στο αυτοκίνητο για την εξορία και τον κατέβασαν ύστερ' από λίγο για να φύγει έξω, λόγω της χαριστικής μεσολάβησης της Κοτοπούλη. Ο Βιστώρης όμως πραγματικά δεν ήθελε κάτι τέτοιο. Εν πάση περιπτώσει τον στείλανε στη Γαλλία χωρίς να κάνει δήλωση. Όταν ο Πάμπλο απελευθερώθηκε με τη μεσολάβηση του πατέρα του από την Ασφάλεια, ήρθε ο Πουλιόπουλος και μας λέει: "Τώρα μας δίνεται η ευκαιρία να στείλουμε έναν δικό μας στο εξωτερικό"... Ενωούσε τον Πάμπλο. "Αυτόν θα στείλουμε;" του είπαμε εμείς, "για αυτό που έκανε ήταν αποδοχή της χάρης". Εμείς καταπιφίσαμε τέτοιες ενέργειες, όπως κι ο Βιστώρης, που ήθελε να πάει εξορία.

Τότε κυριαρχούσε η αντίληψη ότι δεν έπρεπε να κάνουμε υποχωρήσεις απέναντι στην αστική τάξη. Μία Εβραία, κόρη πλουσιού βιομηχάνου, που πήγε να την απελευθερώσει ο πατέρας της από τις νέες φυλακές εδώ, η Ορσοζιλ, δεν θέλησε τη χαριστική μεσολάβηση. Είχε σχετιστεί με κάποιες συντρόφισσες αργειομαρξίστριες, την Αμαλία Δελή, την Κοτσάμπασα και άλλες και ήταν καταδικασμένες αυτές από το λεγόμενο Σχολείο της Αγίας Φωτεινής. Αυτή είπε, λοιπόν, στον πατέρα της: "Συχαίνομαι την τάξη σας και τα μέσα που μεταχειρίζεστε! Εγώ θα μείνω με τις συντρόφισσές μου!". Και πράγματι έμεινε στη φυλακή. Ενώ ο Ράπτης... Ορισμένοι αδύνατοι χαρακτήρες, βέβαια, κάνανε μετάνοιες αργότερα στην Αζρουνάπλια για να γλυτώσουν —άλλη περίπτωση αυτή όμως.

Γιώργος Βιστώρης, έπαιζε στο θίασο της Κοτοπούλη. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση στη Γαλλία και πέθανε εκεί.

Σακελλαρίου, που δούλευε τότε στα καπνά κι όταν αργότερα ο Στίνας αποχώρησε από το Κόμμα κι έγινε τροτσιαστής, το Κόμμα της έβαζε φυτίλια να τον χωρίσει. Θυμάμαι ότι ο Στίνας αναφέρει στις Αναμνήσεις του,²² τις γυναίκες να κατεβαίνουν σε μια συγκέντρωση στο Λευκό Πύργο από την Πορτάρα στην Άνω Πόλη με τα τσόκαρα.

Αρκετές γυναίκες στην κίνηση αυτή ήταν με τους αργειομαρξιστές. Θυμάμαι την Αμαλία Δελή που τώρα ζει στην Αθήνα —μάλιστα μίλησα μαζί της στο τηλέφωνο πριν λίγα

22 Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 142.

χρόνια- τη Βούλα Κοισάμπαση, την Ειρήνη Βλίσσιδου από την Αθήνα, την Κατίνα Εμμανουηλίδου, τη Νίτσα και τη Βάσω που ήταν καπνεργάτριες... Ο ρόλος των γυναικών ήταν σημαντικότερος σε όλη την περίοδο αυτή και αργότερα στα γεγονότα του Μάη του '36.

Το 1917-20 το Εργατικό Κέντρο ήταν ακόμα στην οδό Αγίου Δημητρίου. Δεν ήταν απλώς γραφεία, αλλά ένα κτήριο που περιελάμβανε αναγνωστήριο με εφημερίδες, περιοδικά, γίνονταν συζητήσεις μεταξύ των εργατών. Ήταν δηλαδή ζωντανό κομμάτι της καθημερινότητας του εργατή να περνάει κάποιες ώρες στο εργατικό κέντρο -κι αυτό το αναφέρει ο Στίνας. Μετά το Εργατικό Κέντρο μεταφέρθηκε στην Πύλη Αξίου στο Βαρδάρη, αλλά αυτό που έγινε το 1929, με τον Αρβανιτάκη γραμματέα, βοσκοτόταν στην πλατεία Αριστοτέλους. Εκεί τον γνώρισα κι εγώ τον Αρβανιτάκη. Είχε μέσα μερικά πράγματα, αλλά καμία σχέση με πριν που διέθετε μουσική μπάντα, γραφεία, κλπ. Ο Στίνας είχε έρθει νεώτερα στη Θεσσαλονίκη, τη δεκαετία του '20 και είχε γνωρίσει το Εργατικό Κέντρο στην παλιά του μορφή.

Η οργάνωση στην οποία μπήκαμε, ήταν κατά των χοροδιδασκαλείων, έτσι χορό δεν έμαθα, αφού χόθηκα από 17 χρόνων παιδί στη βιοπάλη. Τους καφενόβιους τους κατηγορούσαμε. Οι αρχαιομαρξιστές ήταν εναντίον του καπνίσματος και κάνανε σχετική εκστρατεία εναντίον του. Αυτό με επηρέασε και μένα, γιατί ο πατέρας μου κάπνιζε πολύ και μου έλεγε: "Παιδιά, μην το μάθετε το τουγάρο!". Οι σταλινικοί όμως μας έκαναν κριτική γι' αυτό και μας ρωτούσαν τι θα γίνει με τη δουλειά των καπνεργατών αν δεν καπνίζουμε. Εμείς λέγαμε να βάλουν καλαμπόκι, να φυτέψουν άλλα πράγματα. Μας λέ-

γανε δεν καπνίζετε, δεν πίνετε, δεν πάτε στα χοροδιδασκαλεία, σαν το γάιδαρο του Νασρεντίν Χότζα είσαστε, που τον έμαθε να κάνει ό,τι ήθελε αυτός, να μην τρώει, να μην πίνει. Που διασκέδαση...

Άλλοι μας λέγανε παλαιομερολογίτες -ένας με είπε μάλιστα αστειευόμενος και μάρτυρα του Ιεχωβά- άλλοι αιρετικούς. Μια στο τόσο πάντως πίναμε κανένα ποτηράκι. Μεταξύ μας, η αλήθεια είναι ότι πηγαίναμε στις "δημόσιες", περιοριζόμασταν δηλαδή και στο σεξουαλικό ζήτημα.

Έχω μια φωτογραφία που είμαστε στο Τέκελι,²³ όπου πηγαίναμε ομαδικές εκδρομές, μαζεύαμε τρόφιμα και τρώγαμε. Εκδρομή-κολλεκτίβα. Είχε και κορίτσια, έπαρνα μαζί και τ' αδέρφια μου, τα δύο μικρότερα. Με τα πόδια πηγαίναμε ως το Τέκελι -για να μην πληρώσουμε μεταφορικό μέσο για να γυρίσουμε πίσω... Και στο Αρσαζλί²⁴ πηγαίναμε κι εκεί εκείνα ήταν. Υπάρχει και μια φωτογραφία από εκδρομή στο Αρσαζλί, που εγώ όρθιος μιλάω στους υπόλοιπους. Μαζεύομασταν στις εκδρομές εκατό-διακόσια άτομα. Θυμάμαι ερχόταν εκεί και ο Τζαματζός που αργότερα σκοτώθηκε στο Νεζερό. Και εβραίους πολλούς είχαμε. Ο Ανρί Μπεραζιά ήταν αρχαιομαρξιστής και αργότερα τουφεκίστηκε στην Καισαριανή.

Τις Κυριακές, τις γιορτές, την Πρωτομαγιά κάναμε και "κόκκινο στρατό", δηλαδή παρελάσεις εικονικές... Λέγαμε ότι πρέπει να μάθουμε διάφορα, για παράδειγμα να χειριζόμαστε όπλα, γιατί τάχα θα τα χρησιμοποιήσουμε στην επανάσταση...

²³ Η σημερινή Σίνδος.

²⁴ Το σημερινό Πανόραμα.

Από εκδρομή το 1928 στο Τέκελι, στη Σίνδο. Πολλοί σύντροφοι και Κληνεργάτες Εβραίοι.

Ο Γιάννης Ταμιάζος όρθιος μιλάει σε εκδρομή αγχειομαρξιστών στο Αρσακλί.

Στη δουλειά μου ως τσαγκάρης τότε δεν δούλευα μεροκάματο, ούτε οκτώωρο, αλλά κατ' αποκοπήν, με το ζευγάρι. Πήγαινα το πρωί, επτά-οκτώ η ώρα κι ανάλογα με την παραγωγή που έβγαζες πληρώνόσουν. Το πολύ ένα ζευγάρι παπούτσια τη μέρα έκανα. Έφτιαχνα κυρίως γυναικεία. Τότε είχαμε και μια φασαρία με τους εργοδότες, διότι εμείς βάζαμε τις κλωστές, τις προσθέσεις, τις φούρες, τα υλικά γενικά. Μας λέγανε ότι μαζί με την αμοιβή πληρώνονται κι αυτά. Εμείς λέγαμε, αν κάνεις ένα σπίτι, εμείς θα βάλουμε τα ξύλα και τις πέτρες, εμείς και τη δουλειά κι εσύ που θα πάρεις το σπίτι θα πληρώσεις μόνο τη δουλειά; Πρέπει να τα πληρώνεις τα υλικά. Και κάναμε αγώνα για να πληρώνει τα υλικά ο εργοδότης και όχι ο εργατής.

Τα λεφτά δεν έφταναν κι είχαμε μεγάλη πείνα. Το 1930 κάναμε διάφορες απεργίες. Το 1930-31, με την οικονομική κρίση του '29-30, έπεσε και στη Θεσσαλονίκη μεγάλη κρίση ανεργίας. Και ακόμα δεν υπήρχε ούτε ΙΚΑ, ούτε τίποτα. Οι εργάτες άρπαζαν ένα ψωμί και το βάζανε στα πόδια. Ψωμί και σπιρτόλι τρώγαμε στον πάγκο. Και τυρί.

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗ
ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30 (1931-1937)

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΕΙΣΤΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΤΡΙΒΑΝΙ ΤΟ 1931

Το 1931, η Κομμουνιστική Διεθνής έλεγε ότι βρισκόμασταν στην τρίτη φάση του καπιταλισμού και ότι οι εργάτες και οι αγρότες έπρεπε να κατέβουν οπλισμένοι στους δρόμους, αφού ο καπιταλισμός ήταν ώριμος πια να πέσει. Αυτές οι αναδραμικές αντιλήψεις της Κομιντέρν ήταν βεβαίως σκέτες ανοησίες, γιατί ούτε οι συνθήκες υπήρχαν και όσοι κατέβαιναν στο δρόμο, συλλαμβάνονταν –και γέμιζαν τα νησιά και οι φυλακές.

Στο Κόμμα υπήρχε κρίση. Ο Στίνας ζητούσε να γίνει συνέδριο και να ασκηθεί κριτική στη λανθασμένη πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Τότε είχε διωχτεί μάλιστα η κεντρική επιτροπή των Χαϊτά, Ευτυχιάδη και των άλλων και θύλησε το Κόμμα να ενθρονίσει το Ζαχαριάδη. Ο Στίνας αντιδράσε και σ' αυτό. Ο αντιπρόσωπος της Κ.Δ. προσπάθησε να τον πείσει για την ορθότητα της πολιτικής της Κ.Δ. Καθώς ο Στίνας φαινόταν αμετάπειτος, του λέει σε μια στιγμή *"Σύντροφε, σε βλέπω πολύ κουρασμένο, να πας στη Μόσχα να ξεκουραστείς!"*²⁵ Προφανώς για να πάει εκεί και να του πάρουν το κεφάλι. Γιατί, ως γνωστόν, όσοι πήγαιναν τότε στη Μόσχα, δεν γύριζαν. Πήγε ο Ιορδανίδης, ο Μπεζαντάκος, ο Ντούβας, ο πατέρας του Ορέστη Κολοζώφ και άλλα 23 άτο-

25. βλ. Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 152.

μα το 1931 στη Μόσχα και γύρισαν ζωντανοί μόνο ο Σάντος και ο Θέος!

Ο Στάλιν είχε καθαρίσει άλλωστε τα 2/3 της πρώτης Κεντρικής Επιτροπής και χιλιάδες κόσμο με το νόμο για τον υποχρεωτικό κολλεκτιβισμό. Όποιος δεν ήθελε να συμμετάσχει, τον κατακρουρούσαν. Το ίδιο και τα υπόλοιπα Κ.Κ., τα παραρτήματα της Ρωσίας σε όλη την Ευρώπη.

Ο Στίνας τότε διαγράφηκε από το Κόμμα,²⁶ διότι δεν πειθάρχησε. Προσχώρησε στην οργάνωση *Μπολσεβίκος*, που σχημάτιζαν οι αρχαιομαρξιστές της τάσης του Βισώρη, μετά τη διάσπαση του αρχαιομαρξισμού το 1934.²⁷ Οι αρχαιομαρξιστές-τροτσκιστές χωρίστηκαν αργότερα σε υπερασπιστές και ντεφαιτιστές,²⁸ δηλαδή σε αυτούς που υποστήριζαν ότι η Ρωσία ήταν κράτος εργατικό μιν, αλλά εκφυλισμένο από τη μια και από την άλλη σε αυτούς που λέγανε ότι η Ρωσία δεν ήταν πια εργατικό κράτος, ότι η γραφειοκρατία της είχε μετατραπεί σε άρχοντα τάξη, ότι, δηλαδή διώξανε τους καπιταλιστές από την πόρτα και βάλανε απ' το παράθυρο τη γραφειοκρατία (όταν αργότερα έκαναν και το σήμφονο Χίτλερ-Στάλιν για το διαμελισμό της Πολωνίας και την πήραν μισή-

26. "Αγωνίστηκα στις γραμμές του ΚΚΕ και στις πιο υπεύθυνες θέσεις μέχρι τα τέλη του 1931" (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 5). "Το Φεβρουάριο του '32 δημοσιεύεται στο *Ριζοσπάστη* η διαγραφή μου από το Κόμμα" (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 157).

27. Βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 185.

28. "Ο όρος "επαναστατική ηττοπάθεια" –ή "επαναστατικός ντεφαιτισμός" στη γλώσσα της εποχής– εμφανίζεται για πρώτη φορά ως τακτική του προλεταριάτου στις πολεμολογικές αναλύσεις των Κ. Λίμπνεχτ και Ρ. Λούξεμπουργκ στην πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και τον Λένιν στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου" (Μάριος Εμμανουηλίδης, *Αιρετικές Διαστροφές - Ο ελληνικός τροτσκισμός και ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος*, εκδόσεις φιλιππάρ, Αθήνα, 2002, σμμ. 15, σελ. 75).

μισή, η Ρωσία μπήκε κανονικά πια στο ιμπεριαλιστικό παιχνίδι).

Ο Στίνας ήξερε λοιπόν από τότε τι τον περίμενε, αν πήγαινε στη Μόσχα, διαφώνησε και πέρασε στους ντεφαιτιστές, που ζητούσαν την πτώση της γραφειοκρατίας και του Στάλιν και ακολουθούσαν μια διεθνιστική πολιτική για την παγκόσμια επανάσταση. Ήταν μαχητικός, έγραφε σε πολλά περιοδικά, στο *Ριζοσπάστη*, στη *Φωνή του Εργάτη*, στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*. Είχε πάρει μέρος στα γεγονότα της Ανατολικής Θράκης μετά το τέλος του μικρασιαστικού πολέμου, όπου χτυπήθηκαν οι κομμουνιστές από τις δυνάμεις του Πλαστήρα και μαζί με άλλους καταδικάστηκε εις θάνατον ως υποκινητής από το στρατοδικείο της Αδριανούπολης.

Εν τω μεταξύ, κατέρρευσαν τα μέτωπα και οι κυβερνήσεις, διότι δεν μπορούσαν να διατηρήσουν το κύρος τους. Βλέπεις, με τους πρόσφυγες τότε οι δρόμοι είχαν γεμίσει στρατιώτες με τα όπλα στα χέρια και το Κ.Κ. είχε διαλυθεί πλήρως. Όπως λέει κι ο Στίνας, μέσα στο Κόμμα υπήρχαν ακόμη κάποιοι που προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν αυτήν την κατάσταση.

Το 1931 έγινε λοιπόν εδώ στη Θεσσαλονίκη μία συγκέντρωση ανέργων στο Σιντριβάνι. Οι αρχαιομαρξιστές είχαν καμιά δεκαριά σωματεία, τα λεγόμενα *Ενωμένα Σωματεία*, τους τσαγκαράδες, τους υφαντουργούς, τους εφημεριδοπώλες, τους ξενοδοχοϊπαλλήλους, τους λιθογράφους κι άλλους. Σε αυτή την οργάνωση των αρχαιομαρξιστών είχαν εκλέξει και δύο επιτροπές, μία πενήνταμελή στην Αθήνα, των ανέργων, και μια τριανταμελή στη Θεσσαλονίκη, διεκδικώντας για τους ανέργους μεταξύ άλλων σουσιότια και κοινωνικές ασφαλίσεις, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ασφάλιση για τα εργατικά ατυχήματα.

Πάνω από το Σιντριβάνι, αντίκρυ απ' το παλιό πανεπιστήμιο, ήτανε ένα υπαίθριο θέατρο, το "Χαρίλαος", όπου έπαιζαν Καραγκιόζη. Κι εκεί κάναμε συγκέντρωση των ανέργων και των εργαζομένων. Το ΚΚΕ απουσίαζε από αυτούς τους αγώνες. Γιατί σε αντίθεση με το Κόμμα, το οποίο δεν είχε ακόμα σιλλάβει το πρόβλημα της ανεργίας, εμείς, η οργάνωση των αρχειομαρξιστών δηλαδή, το είχαμε εντοπίσει από νωρίς. Το Κόμμα καλούσε μόνους τους ανέργους να κάνουν αγώνα για την ίδρυση Ταμείου Ανεργίας, ενώ εμείς προτεινάμε να αγωνιστούν για την ίδρυση Ταμείων Ανεργίας εργαζόμενοι και άνεργοι μαζί (επαναλαμβάνω ότι τότε δεν υπήρχε ούτε ΙΚΑ ούτε καμία άλλη ασφάλιση), αφού ο σημερινός εργαζόμενος είναι ο αυριανός άνεργος. Και μάλιστα υποστηρίζαμε συγκεκριμένα ότι το ΙΚΑ έπρεπε να γίνει όπως είναι τα αντίστοιχα ταμεία στην Ευρώπη και να το πληρώνουν οι εργοδότες και το κράτος, αυτοί δηλαδή που εκμεταλλεύονται την εργασία, όχι οι εργάτες. Αλλά μετά το '36 ο Μεταξάς το έκανε με τέτοιο τρόπο που κατέβαλλαν εισφορές οι εργάτες και οι εργοδότες, δηλαδή μας κάνανε κουμπαρά. Επί δικτατορίας Μεταξά ας μην ξεχνούμε ότι λεηλατήθηκαν όλα τα ταμεία και έρχαν τομνέντα στα οχρωματικά έργα που ονομάστηκαν "γχαμμή Μεταξά". Για να δικαιολογήσει την κλοπή, ο "πρώτος εργάτης" Μεταξάς έλεγε: "αν πέσει η Ελλάδα, θα πιάσουν και τα ταμεία της, γι' αυτό πρέπει να εμποδίσουμε τον εχθρό να περάσει...".

Το ληστροικό κράτος, ενώ ζητάει ακόμη και σήμερα επανορθώσεις από τους εχθρούς για τις καταστροφές του πολέμου, το ίδιο δεν επανόρθωσε τις λεηλασίες των εργατικών ταμείων, με αποτέλεσμα οι αυτοκινητιστές, οι αρτεργάτες και άλλοι κλάδοι να παίρνουν χαμηλές συντάξεις, με τη δικαιολογία ότι δεν αρκούν οι πόροι των ταμείων για υψηλότερες.

Με τη δημιουργία του ΙΚΑ, συμφωνήθηκε και να πάνε τα μεροκάματα στις 50 και 55 δραχμές με συλλογική σύμβαση, ενώ οι καπνεργάτες με τις απεργίες είχαν φτάσει να παίρνουνε 80 και 90 και 100 δραχμές, το μεγαλύτερο μισθό. Είχε κυκλοφορήσει χαρακτηριστικά κι ένα τραγούδι που έλεγε:

*εκατό δραχμές τη μέρα παίρνω τζίβαέρι μου,
πες στη μάνα σου να σε κάνει ταιρί μου!*

Ήταν οι αριστοκράτες μεταξύ των εργατών.

Στη συγκέντρωση αυτή των ανέργων το '31 μαζευνήκαμε λοιπόν στο Σιντριβάνι και ήρθε η αστυνομία να μας διαλύσει, ενώ προηγουμένως μας είχαν δώσει άδεια, μετά από αίτηση που είχαν υποβάλει τα σοματεία. Αστυνομικός διευθυντής ήταν ο Καλοχριστιανιάνης. Λέμε εμείς: "Καλά, αφού μας δώσατε άδεια!", αλλά η μόνη απάντηση που μας έδωσε ήταν: "Η διαταγή είναι να διαλυθείτε". Και μεμιάς ορμάει η έφιππος αστυνομία να μας διαλύσει. Εμείς αντισταθήκαμε.

Κατά σύμπτωση, την εποχή εκείνη στο Σιντριβάνι είχαν ριξει σπασμένη πέτρα γύρω από την πλατεία για να την επιστρώσουν. Αγανακτισμένοι, οχτακόσιοι ως χίλιοι εργάτες αρπάξαμε πέτρες και αρχίσαμε να πετροβολούμε τα άλογα με τους μπάτσους, όταν όρμησαν να μας διαλύσουν. Φοβερό θέαμα: οι χωροφύλακες καθουριασμένοι, κίτρινοι από το φόβο τους και από τις πέτρες που τρώγανε, να κάθονται επάνω στ' άλογα, αυτά να τρώνε τις πέτρες και παρόλα αυτά να στέκονται όρθια. Οι μαγαζάτορες να κατεβάζουν τα ρολά. Γινόταν της κακομοίρας, έσπαζαν τζάμια, μεγάλος χαμός.

Ένας μπάτσος αρπάξε έναν εργάτη από τα μαλλιά και άρχισε να τον σέρνει καλπάζοντας πάνω στο άλογο. Εγώ πετούσα πέτρες, μ' αρπάξει ένας ανιψιός του αστυνομικού διευθυ-

ντή, ο Μανώλης ο Καλοχριστιανάκης από το Ηράκλειο, με το πιστόλι στα χέρια και με βαράει. "Πάρ' την πούστη, πάρ' την πούστη!", φωνάζει και μια σφαίρα μου διαπερνά το μάγουλο, μου κόβει τη μισητή γλώσσα, μου απάει τα δόντια και βγαίνει από το αντίθετο χέιλος. Λίγο παραπάνω ή λίγο παρακάτω να ήταν, θα μ' άφηνε στον τόπο, όπως έγινε με το Μιχάλη Καλιτζά το 1985.

Μετά από τα γεγονότα, τον κάναμε δικαστήριο για ανθρωποκτονία, αλλά το δικαστήριο της Βεροίας τον αθώωσε παμφηφεί. Τότε είχα μάρτυρα και το διαγγόρο τον τροτσκιστί σύντροφο Πουλιόπουλο. Με βάλανε μάλιστα να πληρώσω και τα έξοδα κι η μάνα μου έτρεμε που εγώ δεν ήθελα να πληρώσω. Λέω, δεν φτάνει που σχεδόν με σκότωσαν, με καταδίκασαν από πάνω και σε φυλάκιση δύο μηνών, για να έχουν άλλο ένα στοιχείο εναντίον μου. Όταν έγινε η δίκη του χαφιέ που με πυροβόλησε, όλη η αστυνομία πήγε να καταθέσει ότι δήθεν εμείς ήμασταν οι ταραξίες, ότι εμείς προκαλέσαμε κι ακόμα –το καλύτερο– ότι τη σφαίρα εγώ τη δέχτηκα από δικούς μου ανθρώπους! Εμείς δεν είχαμε ούτε σφαίρες ούτε τίποτα, μόνο πέτρες πετούσαμε. Κι εγώ πέτρες πετούσα. Αυτή είναι η αλήθεια –να ποιο είναι το "κράτος δικαίου"....

Το πανελιστήμιο ήταν κοντά στο Σιντριβάνι. Πρώτάνης του πανελιστημίου τότε (1932) ήτανε ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος, ένας γεράκος με άσπρα μαλλιά, ίδιος ο Μαοξ. Κι όταν οι δημοσιογράφοι τον ρώτησαν τις εντυπώσεις του από τις απεργίες, τους δήλωσε το εξής (επειδή η αστυνομία ήταν έφιππη): "Τι να σας πω, παιδιά. Είδα άλογα επί αλόγων να ορμούν επί ανθρώπων!".

Μετά τον τραυματισμό μου, με μετέφεραν στο νοσοκομείο. Εκεί, στις πρώτες βοήθειες, μου ράψανε τη γλώσσα χωρίς

αναίσθητικό. Ο γιατρός, Ιωαννίδη τον λέγανε, μου έλεγε χαρακτηριστικά πάνω στο ράψιμο, καθώς αισθανόμουνα τις σουβλιές: "Τι ζητούσες εκεί; Δεν έπρεπε να πας εκεί!". Στο νοσοκομείο εκείνο, το Δημοτικό Νοσοκομείο (ο σημερινός Άγιος Δημήτριος), ήταν ένας διευθυντής ονόματι Χασάπης. Ήταν ένας πραγματικός ανθρωπιστής. Ερχόντουσαν οι γιατροί να κάνουν επιθεώρηση στα κρεβάτια κι ήταν κι αυτός μαζί, με πέντε-έξι γιατρούς ακόμα. Εγώ είχα πρηστεί και μού 'χαν βάλει σωλήνα, γιατί ό,τι έπινα, τό 'βγαζα από την τρύπα του τραύματος. Μόλις με είδε ο κύριος Χασάπης, μου λέει "Ποιος τό 'κανε αυτό το πράγμα; Δεν ντρέπεστε λίγο;". Τους βγαλε τους γιατρούς πόστα για τον τρόπο που με σουβλόραψαν. Με φώναξαν πίσω ξανά στο χειρουργείο, μου ξήλωσαν τα ράματα στη γλώσσα και την ξανάραψαν κι έτσι στη δεύτερη εγχείρηση, μπόρεσα και μίλησα. Οι δημοσιογράφοι λέγανε ότι "ο Ταμτάκος μας έγινε ταμτικός ταμτάκος" και κάτι τέτοια.

Ήταν μια πάλη λαϊκή, με απεργίες και λαϊκούς αγώνες. Υπήρχε μάλιστα το '30 και μία φασιστοειδής και εθνικιστική οργάνωση, αποκαλούμενη τα 3Ε (τρία Έφυλον),²⁹ με το Κο-

29. "Το 1930 κάνει την εμφάνισή της στην πόλη η εθνικιστική-φασιστική οργάνωση ΕΕΕ (Εθνική Ένωσις Ελλάς) που έμεινε γνωστή για τη δράση της εναντίον του εργατικού κινήματος, καθώς και για τις ρατσιστικές επιθέσεις της στους εβραϊκούς καταυλισμούς, πάντα με την ανοχή της αστυνομίας. Αυτή η οργάνωση φέρει την ευθύνη για την πυρπόληση του σινοκισμού Κάμπελ, κοντά στο Ντεπώ, τον Αύγουστο του 1931. Στο σινοκισμό αυτόν διέμεναν Εβραίοι εργάτες. Το ΕΚΘ ήταν από τους πρώτους "φορείς" που συνίδραμαν τους πληγέντες Εβραίους. Η οργάνωση ΕΕΕ ευθύνεται και για τη δολοφονία του προέδρου του συνδικάτου οικοδόμων Σταμπολίδη, κατά τη διάρκεια συνένδρασης του δικαστικού συμβουλίου του σοματείου." (Γ. Αναστασιούδης κ.ά., Το εργατικό - συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης, σελ. 79).

σμίδη και τους Μελεμενλήδες.³⁰ Αυτοί ήταν απεργοσπάστες, τους είχε βάλει η αστυνομία και μας χτυπούσανε, αλλά και εμείς ήμασταν μαχητικοί. Ήμασταν διεθνιστές, δεν διακρίναμε ούτε Τούρκους, ούτε Εβραίους, ούτε τίποτα, αγωνιζόμασταν για όλους τους εργάτες. Όταν τα 3Ε πήγαν να βάλουν φωτιά στον εβραϊκό συνοικισμό του Κάμπελ, εμείς κάναμε μία εκδήλωση –εμείς, όχι το Κόμμα. Το Κόμμα δεν πήρε θέση τότε. Όταν αργότερα ανέβηκε στην εξουσία ο Χίτλερ, κάναμε μια παρέλαση στη Θεσσαλονίκη ως “χαλυβδόκρανοι” και όταν ήρθαν οι Γερμανοί, αυτοί οι Μελεμενλήδες φόρεσαν γερμανικές στολές και έγιναν όργανα της γερμανικής διοίκησης. Την ομάδα αυτή την εκπροσωπούσε κάποιος Πούλος, στρατηγός ήταν, συνταγματάρχης ήταν, δεν ξέρω.

Χαρακτηριστική της ταξικότητας και της έντασης του αγώνα μας ήταν και η συνεχής προσπάθεια από μέρους μας να διεισδύσουμε σε εργασιακούς χώρους για να προσθήσουμε τη συνδικαλιστική οργάνωση μέσα σ' αυτούς. Όταν για παράδειγμα είχαμε το σωματείο των τσαγκαράδων, είχαμε θέσει στόχο να εισχωρήσουμε στα μεγάλα μαζικά εργοστάσια, τα οποία στην πλειοψηφία τους δεν είχαν καμία συνδικαλιστική οργάνωση. Ένα τέτοιο εργοστάσιο ήταν και του Πολατόφ, της “Ρωσικής Αγοράς” και βρισκόταν μεταξύ Διοικητη-

30. “Στις 20 Αυγούστου σε συμπλοκή στο Καπάνι, Τριφυλίτες τραυματίσαν θανάσιμα τον εργάτη Χαρίτωνα Σταμπολίδη. Ο Μάρκος Βασιλάδης καταγγέλει στην αστυνομία ως δράστες τον φόνου τους αδελφούς Μελεμενλή, ηγετικά στελέχη των ομάδων κρούσης της ΕΕΕ. Η αστυνομία τούς αφήνει ελεύθερους και ανακοινώνει στις εφημερίδες ότι “οι δράστης καταζητούνται...” προσπαθώντας να φορτώσει το φόνο στους εχθρούς του ΚΚΕ, τους αρχειομαρξιστές.” (Κ. Τομανάς, Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1921-1944, εκδόσεις Νηοίδες, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 146).

ρίου και Βαρδαρίου υπό τη διεύθυνση των εργοδοτών Τσιλιβίδη και Ελατόπουλου, οι οποίοι κρατούσαν το προσωπικό κάτω από αντεργατικές συνθήκες. Για να μπούμε λοιπόν στο απόρρητο αυτό φρούριο μεταχειριστήκαμε τις συστάσεις κάποιου δερματέμπορα που είχε συναλλαγές με το εργοστάσιο αυτό. Ένας από τους αδελφούς μου, που κατασκεύαζε παιδικά υποδήματα, είχε σχέση με το δερματέμπορα που τροφοδοτούσε το εργοστάσιο της Ρωσικής Αγοράς. Με τη σύσταση αυτή έπιασα λοιπόν δουλειά εκεί, με σκοπό να το οργανώσουμε και να το κατεβάσουμε σε απεργία ενάντια στις απάνθρωπες συνθήκες που επικρατούσαν εκεί μέσα.

Κατά διαβολική σύμπτωση, το 1932 και ενώ δεν είχα κλείσει ούτε τρεις μήνες σ' αυτή τη δουλειά, έγινε η δίκη μου για τα γεγονότα του 1931 στο Σιντριβάνι, όπου με είχε τραυματίσει στη συγκέντρωση ανέργων ο χαφίης Μανώλης Καλοχριστιανιάκης και με καταδίκασαν σε δύο μήνες φυλάκιση ως υποκινητή των γεγονότων για να υπάρχει στοιχείο εναντίον μου, καθώς επρόκειτο να γίνει στο Κακοοργιοδικείο Βερούας η δίκη του χαφιέ που με πυροβόλησε. Αυτό το έγραψαν οι εφημερίδες και φυσικά το διάβασαν και οι εργοδότες που δουλεύα. Μόλις έμαθαν ποιος ήμουν και τι ρόλο έπαιξα στο σωματείο και ενώ εγώ ήμουν στη φυλακή, οι εργοδότες μάζεψαν άρον-άρον τα εργαλεία μου –τα είχα αφήσει στο εργοστάσιό τους– και τα παρέδωσαν στο δερματέμπορα που με είχε συλλάβει με την εξής φράση: “Εσύ μας έβαλες μπόμπα στο εργοστάσιο!”. Εννοούσαν βέβαια ότι δεν μπορούσα να επιστρέψω. Έτσι λειτουργούσαν οι επιτροπές ασφαλείας. Επειδή ενοχλούσαμε τη χώνευση των αφεντικών, γνωρίζαμε τις φυλακές και τις εξορίες.

Η Θεσσαλονίκη ήτανε τότε πόλη μαχητική. Οι εργάτες είχαν συναίσθηση των δεσμών που τους συνέδεαν μεταξύ τους,

Δεν είχε γίνει ακόμη αυτό που συνέβη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ήρθανε δηλαδή από τις επαρχίες αγρότες κι αλλοιώθηκε η σύνθεση των εργατών. Όλοι οι κομμουνιστές εργάτες στο μεσοπόλεμο ήταν στο Κόμμα, διότι υπήρχε η αίγλη της Οκτωβριανής επανάστασης, η πεποίθηση ότι ο κομμουνισμός θα φτιάξει δίπλε τον επίγειο Παράδεισο. Αλλά η λέξη σοσιαλισμός στη συνέχεια εκφυλίστηκε τόσο που έχασε τη σημασία της.

Μετά τη δίκη αναγκάστηκα να φύγω από τη Θεσσαλονίκη, γιατί οι διώξεις της αστυνομίας ήταν αφόρητες, ύστερα από τη μήνυση που έκαναν τα συνεργαζόμενα σοματεία για τον τραυματισμό μου στη συγκέντρωση των ανέργων στο σιντριβάνι, από το χαφιέ Μανώλη Καλοχριστιανάκη, για ανθρωποκτονία στο κακουργιοδικείο Βεροίας. Η αστυνομία ήθελε να με εξοντώσει, γι' αυτό και οι διώξεις μου ήταν συχνές.³¹ Αποφάσισα να πάω το Βόλο, όπου έμεινα για δυο χρόνια.

Υπάρχει και μια φωτογραφία μου από το Βόλο που είμαι μαζί με άλλους τσαγκάρηδες. Στο Βόλο δούλευα, όπως και στη Θεσσαλονίκη, σαν τσαγκάρης, κατ' αποκοπήν και βρήκα ένα μεγάλο κύκλο αγωνιστών-συντρόφων: το Σταμάτη Στανίτσα, το Δημοσθένη, εργάτη ζαχαροπλάστη, τον Πλάτων Δάφλα, το Σακελλαρίου, τον προφυματικό σύντροφο Μπάκα, την αδελφή του Πολυτίμη, τη Γαρυφαλιά, τους αδελφούς Σαπου-

31. "Αυτή την εποχή ('29-31) στη Θεσσαλονίκη κάθε βράδυ έβγαζα από το Εργατικό Κέντρο στην πλατεία Αριστοτέλους, ομάδες από χαφιέδες περιμέναν και πιάνανε οποιονδήποτε εργάτη βλέπανε να βγαίνει από το Εργατικό Κέντρο. Τον παίρνανε στην Ασφάλεια κι εκεί, δίχως να τον ρωτήσουν ούτε πώς τον λένε, τον απάγανε στο ξύλο." (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 145).

Γιάννης Τιμιτόκος,
1930-31.

Ο Γιάννης Τιμιτόκος (καθισμένος -πρώτος από δεξιά) τσαγκάρης στο Βόλο τον Αύγουστο του 1931 (μετά τη δίκη για τα γεγονότα του '31).

νά, Μιλτιάδη και Σπύρο (ένα αγόρι αθώο και άκακο, εργάτης, μαρκερκόσ – αυτό το παιδί το έλαψα, όταν έμαθα ότι το σκότωσαν οι εγκληματίες σταλινικοί) και τον Κώστα Δαμαλά, τσαγκάρη. Είχαμε και αμοιεύτους συμπαθούντες: τους αδελφούς Ρογκότη, που μέναν στην Εξωραϊστική,³² τους Θεοδοροπουλέους κλπ.

Τα χρόνια που βρέθηκα στο Βόλο (1932-33) είδα τους αγρότες, που κατέβηκαν από το Πήλιο, όταν η τράπεζα Κοσμαδοπούλου είχε χρεωκοπήσει και διαλύθηκε και φάγανε τις οικονομίες των αγροτών. Αυτοί αγανακτισμένοι είχαν ορμήσει στο κτίριο της τράπεζας με άγριες διαθέσεις και η έφιππος αστυνομία όρμησε να τους διαλύσει και πολλούς τους έριξε στη θάλασσα.

Και μια που μιλήσαμε για χρεωκοπία τραπεζών θα σας αναφέρω ένα γεγονός, που μου είπε ένας γέρος Ανατολίτης. Την παλιά εποχή δεν υπήρχαν τράπεζες και την τοκογλυφία την ασκούσαν οι εβραίοι. Ένας τουφλικός τούρκος είχε πάθει ζημιές στο τουφλίκι του από θεομηνίες και ήθελε να πάρει δάνειο. Φώναξε λοιπόν τους εβραίους να πάρει δάνειο και οι εβραίοι του είπαν: “θα σου δώσουμε δάνειο, αλλά με τόκο 50% και στο τουφλίκι ενέχειρο για πέντε χρόνια κι αν δεν μας εξοφλήσεις θα το κατάσχουμε”. Ο τουφλικός έγινε έξω φρενών: “πολλά ζητάτε βρε παιδιά, τι είναι αυτά;”. Οι εβραίοι είπαν δεν είναι πολλά. Εκείνη την ώρα μπήκε κι ο Νασρεντίν Χότζα στη συζήτηση (ήταν γνωστός του τουφλικά) και του είπαν τους λόγους κι ο Χότζας είπε: “πολλά ζητάτε βρε παιδιά”. Κι οι εβραίοι για να δικαιολογηθούν του απάντησαν, πως δεν είναι πολλά, γιατί ο νόμος του Σολομώντα λέει αυτά κι αυτά. Ο Χότζας τους λέει: “εγώ δεν ξέρω τι λέει ο νόμος

32. Μέγαρο κοντά στην παλαιά ενορία στο Βόλο.

του Σολομώντα, ξέρω όμως τι λέει το Κοράνι μας και το Κοράνι μας λέει πως εκεί που υπάρχουν τα ψοφίμια, πέφτουν τα κοράκια”. Σα να τους είπε, τώρα που τον βρήκατε μισοψόφιο, θέλετε να του φάτε το τουφλίκι του. Το ίδιο και στη σημερινή εποχή οι τράπεζες. Αυτά τα κοράκια δίνουν ελάχιστα ψιχούλα στους πτωχούς καταθήμες, που βάζουν τις οικονομίες τους σε μια τράπεζα κι αυτές τα τοκίζουν όσο βαστά η ψυχή τους. Γι' αυτό οι αντεξουσιαστές-αναρχικοί πετροβολούν τις τράπεζες σαν εκμεταλλευτικά κύτταρα του καπιταλιστικού συστήματος.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΘΗΤΕΙΑ

Πήγα στρατιώτης στη Θεσσαλονίκη, στο 50ο Σύνταγμα, στο Πεδίο του Άρεως, πίσω από το Στρατηγείο. Μόλις φτάνεις, όμως, έχει φτάσει και το μπουγλουρντί... Σε ρωτούν ποια είναι η ταυτότητά σου, από πού είσαι, αν τρώει ο παππούς σου κόκκινα παντζάρια κλπ. Εγώ ήμουν κόκκινος. Πήγα λοιπόν το '33 και υπηρέτησα ένα χρόνο, 12μηνη ήταν η θητεία. Με ρίξανε στο 12ο λόχο, όπου ήταν όλοι οι αριστεροί. Μας κάνανε θεωρία λοιπόν και μου έλεγαν:

"Σήκω πάνω Ταμτάκο!"

"Παρών"

"Αφού η Ρωσία είναι κατά τον κεφαλαίου, γιατί έχει τη μεγαλύτερη τράπεζα;"

"Κύριε υπολοχαγέ, μη με προκαλείς!"

Υπολοχαγός ήταν ένας Πετρόπουλος, του δεύτερου γραφείου παρακολούθησης. Ήθελε να εκδηλωθώ για να βρει ευκαιρία να με κατηγορήσει.

Την έβγαλα δύσκολα. Εκείνο τον καιρό είχαν βγει στο κυνήγι και τα 3Ε, που τους εφοδίαζε η ασφάλεια με περίστροφα για να σπάνε τις απεργίες. Δεν φτάνει που μας κυνηγούσαν απ' έξω, μας κυνηγούσαν και μέσα στο στρατό. Θέλανε ντε και καλά να μας περάσουν στρατοδικείο. Προβοκάτορες αυτοί, πήγαιναν πρώτα στα αποχωρητήρια, ζωγράφιζαν το σφυροδρέπανο στον τοίχο με περιττώματα, μας περίμεναν να μπούμε και να βγούμε, για να μας πιάσουν ύστερα και να μας

κατηγορήσουν λέγοντας *“να οι κομμουνιστάι πώς γράφουν τα σύμβολά τους!”*

Μία φορά μας κατηγορήσανε μ’ αυτόν τον τρόπο και περάσαμε πράγματι στρατοδικείο. Ήταν τότε και μερικοί του Κόμματος μαζί μου, είχαν πληροφορίες γι’ αυτούς, για μένα δεν είχαν. Στο στρατοδικείο, λοιπόν, εδώ στην Εθνικής Αμύνης, είχα ένα δικηγόρο του Κόμματος, Μαργαρίος λεγότανε. Ο στρατοδίκης λεγόταν Τσερούλης. Ο δικηγόρος του είπε: *“Δεν είναι γενναίον δι’ υμᾶς να κλείνετε τους στρατιώτας στο Επταπύργιο για τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Αυτοί εδώ δεν κριθῆναι την ταυτότητά τους ότι είναι κομμουνιστές!”*

Στους στρατιώτες τους αριστερούς δεν δίνανε ούτε γαλόνια, ούτε τους βάζανε σε όπλα τεχνικά. Λοχαγός μας ήταν ο Γκουσάνης. Όταν το Σύνταγμα ζητούσε στρατιώτες, γιατί είχαμε πολλούς στο 12ο για απόσπαση, απαντούσαν στους απεσταλμένους *“Φύγετε από δω, εδώ είναι όλοι οι πυρήνες...”* Μας χρησιμοποιούσανε για διάφορες δουλειές, δεν μας στέλναν όμως στα ταμεία, ούτε στις σοβαρές κρατικές δουλειές, σε πράγματα που είχαν γι’ αυτούς σημασία και χρειαζόνταν πρόσωπα εμπιστοσύνης. Μας στέλνανε, για παράδειγμα, στις αποθήκες. Φύλαξα πολλές φορές στις αποθήκες τού τελωνείου, όπου είχαν το χόρτο για τα ζώα.

Μας δίνανε δεκαπέντε δραχμές μισθό το μήνα. Για έξι μήνες δεν μας δώσαν μισθό και στο τέλος τα χρήματα τα μάζεψαν και τα κάναν “Ηρώων του Στρατού” –το ηρώο, λοιπόν, έγινε από μισθούς που οφείλονταν στους στρατιώτες.

Εκεί ήμουν γενικά γνωστός και ψάχνανε, όπως είπα, την ευκαιρία να με φυλακίσουν. Μία φορά, λοιπόν, είχα αρρωστήσει και ήμουν ελεύθερος ιατρού. Λέω λοιπόν στο λοχία της υπηρεσίας: *“Πάω στο σπίτι μου να περάσω βεντούζες, γιατί είμαι κρωμιμένος”*. Είχα ήδη πάει στο αναρρωτήριο για

βεντούζες και μου είχαν πει ότι δεν είχαν οινόπνευμα κι έπρεπε να τους δώσω δυο δραχμές για να αγοράσουν. Εμένα η οικογένειά μου ήταν στη Θεσσαλονίκη.

“Δεν δίνω δυο δραχμές”, είπα.

“Θα σε περάσουμε αναφορά Σύνταγματος!”

“Να με περάσετε όπου θέλετε!”

Φεύγω, πάω σπίτι κι αυτοί μου έβγαλαν αναφορά ότι *“ελεύθερος ιατρού ων, εξήλθον του στρατιώνος”*. Ο συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Μαυρομάτης, ένας δεξιός –βρισκόμαστε επί πρωθυπουργίας Τσαλδάρη– με άκουσε να χαιρετώ *“Ταυτάκος Ιωάννης”* και να λέω την ιστορία με το οινόπνευμα. Λύσσαξε ο συνταγματάρχης, σου λέει, το σύνταγμά μου να μην έχει οινόπνευμα στο αναρρωτήριο! Αντίς να με τιμήσει γι’ αυτό, επειδή τον ρεζίλεψα, με πιάνει από το χιτώنيο –το είχα μεταποιήσει εγώ στο ράφτη για να μου στέκεται κα-

Περυπολία στο 50ο Σύνταγμα (τρίτος από αριστερά).

λύτερα, έβαλα άλλα κουμπιά και τέτοια- και μου το σκίζει. "Γιατί μεταποιήσες το χιτώνιο;", ουρλιάζει. "Δέκα μέρες φυλακή!"

Είχα συνολικά περίπου τριανταπέντε μέρες φυλακή... Το καλοκαίρι, στη φρουρά Επταπυργίου, είχα κοιμηθεί στα τσιμέντα και μ' έπιασε πλευρίτιδα. Με πήγανε στο νοσοκομείο κι ο διευθυντής, που ήτανε Μανιάτης, όταν πήγα να πάω το εξιτήριο, με ρωτάει:

"Πόθε είσαι;"

"Ο παππούς μου ήταν από τη Μάνη".

"Έλα τότε να πάρεις το απολυτήριο σου από δω!"

Είχα ενάμισι μήνα ακόμη ν' απολυθώ. Αυτοί οι Μανιάτες! Όταν είναι στη Μάνη, φεγγώνονται μεταξύ τους, όταν είναι μακριά, αλληλοϋποστηρίζονται. Πατριωτάκια, σου λείει. Έτσι λοιπόν μου χάρισαν τις φυλακίσεις.

Για τ' όνομά μου ταλαιπωρήθηκαν αργότερα και τα ανήψια μου στο σχολείο, δεν τους δίνανε ενδεικτικό. Τα ρωτούσαν τι τον έχουν το Ταμτάκο τον κομμουνιστή, θείος μας είναι, έλεγαν... Ήμουν το κόκκινο πανί στο στρατό.

Ήθελαν να μας ονομάσουν υποδεκανείς, επειδή δεν είχε υποδεκανείς. Μας διόριζαν τυπικά και κάναμε ονοματολογία στα πολυβόλα, κάναμε θεωρία στα αγροτόπαιδα, χωρίς γαλόνια όμως, γιατί ήμασταν όλοι αριστεροί, καμιά σαρανταπενταριά άνθρωποι. Ας παρατηρήσω εδώ ότι εγώ ήμουν συμμορφωμένος, πλημένος, καθαρός. Τα φουκαριάρικα τα αγροτόπαιδα ήταν λεκιασμένα, οι οικογένειές τους ήταν μακριά.

Καταφύγιο βρήκαμε όλοι οι αριστεροί στην εξωτερική φρουρά του Επταπυργίου. Πηγαίναμε εκεί συχνά. Ο αρχηγός της φρουράς, ο Εφραϊμίδης, που με γνώριζε από το 12ο Τάγ-

μα, μου έλεγε: "Είσαι καλός, αλλά είσαι αριστερός. Έχασες την ευκαιρία να σταδιοδρομήσεις. Αν ήθελες, θα γινόσουν ένας εξαιρετος υπαξιωματικός". Μωρέ, μεγάλη αξία θα μου δίνανε!

Εν τω μεταξύ, δικάστηκαν και κάτι άλλοι στρατιώτες για ναρκωτικά και άλλα διάφορα κι ένας απ' αυτούς, ο λεγόμενος Φούμος, που έλεβε συνεχώς από μια γλαϊνή, έκανε συνολικά δέκα χρόνια στρατιωτής! Είχε ρημάξει το Δημόσιο κι αυτοί ντε και καλά να ολοκληρώσει τη στρατιωτική του θητεία για να τον απολύσουν. Τότε στο στρατό κυκλοφορούσε πολύ χασίς.

Στο στρατό, στη φρουρά του Επταπυργίου, μας δίναν πού και πού στρατιώτες φυλακισμένους να τους συνοδεύσουμε στο νοσοκομείο. Αυτοί πολλές φορές δεν ήταν άρρωστοι, αλλά τριπούσαν τη γλώσσα τους και κάναν αιμόπτυση για να πάνε να τους κοιτάξει ο γιατρός. Στη λεωφόρο Στρατού υπήρχαν κάτι καφεεντάκια που τους προμήθευαν χασίς. Μου δώσανε λοιπόν μια μέρα τέσσερις στρατιώτες να τους πάω στο νοσοκομείο, μεταξύ αυτών κι έναν που προπαγάνδιζε από τον πολιτικό μου βίο. Περνώντας, λοιπόν, από τα καφεντάρια, φώναξαν: "Ρε κάπελα, κανένα ποτηράκι νερό!" -και κάτω από το ποτήρι ο καφετζής είχε το φακέλακι με το χασίς. Τους έλεγα: "Εγώ είμαι αριστερός, είμαι σημαδεμένος, θα με κάψετε...". "Μη φοβάσαι, Ταμτάκο, εσύ είσαι καλός", μου έλεγαν. Όταν περνούσαμε από το λατομείο της Ευαγγελίστριας, το "πράμα" το κρέβανε στον προικό τους κι όταν τους έκανε έλεγχο ο αρχιφυλάκας, δεν έβρισκε τίποτα.

Μια φορά που ήμουν θαλαμοφύλακας στις στρατιωτικές φυλακές, με φώναξε ένας: "Ρε σπατάλιο! Δεν δίνεις αυτήν την

κουραμένα απέναντι στο φύλακός μου, που δεν έχει ψωμί". Μέσα στην κουραμένα είχε χασίς και το μετέφερα, χωρίς να το ξέρω, από το ένα κρατητήριο στο άλλο. Από το χασίς, ντουμάνιαζε πολλές φορές ο θάλαμος. Ένας φίλος μου ταγκάρης έφαγε δέκα μέρες φυλακή επειδή είχε αποκοιμηθεί.

Μια άλλη φορά ο φύλακας δεν είχε κλείσει την πόρτα κανονικά, είχε περάσει πρόχειρα την αλυσίδα και αρκετοί φυλακισμένοι στρατιώτες φύγαν. Κάνανε εξέγερση και όλη η φρουρά τρέχαμε στο Επταπύργιο να τους βρούμε στις χαράδρες, οι περισσότεροι όμως ήταν πρεζάκηδες και τους συλλάβανε στους διάφορους τεκέδες στο Βαρδάρη.

Έτσι κύλησε η θητεία μου στο στρατό.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΜΑΗ ΤΟΥ '36

Καθώς δεν είμαι θεωρητικός, θα αναπτύξω ορισμένα πράγματα πρακτικά, τα οποία έζησα προσωπικά το Μάη του '36 στη Θεσσαλονίκη. Ήμουν κι εγώ μέσα στους 52 κατηγορούμενους που συνελήφθησαν ως υπεύθυνοι για τα γεγονότα. Ας δούμε λίγο και σε ποια συρραχιά συνέβησαν όλ' αυτά: Το 1933 ανέβηκε στην εξουσία ο Χίτλερ. Η αξιοθρήνητη πολιτική του σταλινισμού έλεγε *ας τον αφήσουμε τώρα και, όταν πέσει, θα έρθει και η σειρά μας να κυβερνήσουμε!* Αυτά τα πράγματα είναι βέβαια γνωστά. Και αφού επί ένα διάστημα το εργατικό κίνημα πλήρωσε ακριβιά αυτήν την πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς, η εργατική τάξη άρχισε σινα τω χρόνω να ανασταθρεύει. Άρχισαν να οργανώνονται τα λεγόμενα Λαϊκά Μέτωπα, η Αντίσταση κατά του φασισμού, το 1935 στη Γαλλία με το Λεόν Μπλουι και τους σταλινικούς σε συνεργασία.³³

Οι σταλινικοί στη Γερμανία δεν ήθελαν να συνεργαστούν με τη σοσιαλδημοκρατία, η οποία τότε έπαιρνε 10,5 εκατομμύρια ψήφους, ενώ το Κ.Κ. έπαιρνε 3,5 εκατομμύρια κι ο

33. "Την ίδια εποχή το 1936, το Λαϊκό Μέτωπο επικρατεί και οχηματίζει κυβέρνηση στη Γαλλία. Ο Λεόν Μπλουι, ο αρχηγός του Σοσιαλιστικού Κόμματος, γίνεται πρωθυπουργός. Αυτή η κυβέρνηση κράτησε τόσο όσο χρειαζόταν για να ξεθιμάνουν οι επαναστατικές διαθέσεις των μαζών, και μέχρι να τις επαναφέρει στην "τάξη" και στη νομιμότητα" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 217).

Χίτλερ ακόμα μόνο ένα εκατομμύριο ψήφους. Δεν συνεργάζονταν για την απόκρουση του χιτλερικού φασισμού, γιατί είχαν τη θεωρία του σοσιαλφασισμού, σύμφωνα με την οποία σοσιαλδημοκράτες και φασίστες είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Τότε ακόμη κι ο Τρότσκι μίλησε και κατέκρινε την πολιτική αυτή, βάσει του Β' Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Συνδικαλιστικής Διεθνούς, υποστηρίζοντας ότι θα μπορούσε να συγκροτηθεί ενιαίο μέτωπο με τη σοσιαλδημοκρατία για την απόκρουση του φασισμού. Όπως έλεγε χαρακτηριστικά ο Τρότσκι, ο οδοστρωτήρας του φασισμού θα περάσει πάνω από τα φελακρά κranία του Τέλμαν και του Ρέμελε.³⁴ Γιατί ο φασισμός σκοπό ήθελε να διαλύσει κάθε τι οργανωμένο, τόσο από την πλευρά της σοσιαλδημοκρατίας, όσο και από την πλευρά του Κ.Κ.

Μετά όμως την άνοδο του Χίτλερ, που είχε τραγικές συνέπειες για το εργατικό κίνημα, πράγματι σαν να πέρασε οδοστρωτήρας από τη ραχοκοκκαλιά της εργατικής τάξης. Οι σταλινικοί έκαναν στροφή 180 μοιρών και άρχισαν να επιδιώκουν συνεργασίες όχι μόνο με εργατικά, αλλά ακόμα και με αστικά κόμματα, να κάνουν τη λεγόμενη εναισιομετωπική πολιτική. Εδώ στην Ελλάδα άρχισαν από τους σοσιαλδημοκράτες και κατέληξαν στους βενιζελικούς. Στην αρχή συμμεχράσαν με τη δεξιά συννομοσπονδία του Καλομοίρη και στη συνέχεια έκαναν το περίφημο σύμφωνο Σοφούλη - Σκλάβαινα.³⁵

34. "Γερμανός βουλευτής που εκτελέστηκε από τον Στάλιν στις μεγάλες εκκαθαρίσεις του 1936-38" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 125). Ήταν ο ένας από τους δύο αντιπροσώπους της Κομμουνιστικής Διεθνούς στο 3ο Συνέδριο του ΚΚΕ το Μάρτιο του 1927.

35. Στις 22 Απριλίου του 1936, στη Βουλή πραγματοποιείται συζήτηση σχετικά με την πρόταση μομφής "την οποία είχε υποβάλει ο Ιωάννης Γάλλης κατά του προέδρου της Βουλής Θ. Σοφούλη, για ένα σύμφωνο που

Το ίδιο διάστημα, το 1935, η εργατική τάξη αρχίζει να παίζει τα πάνω της. Ξεσπούν μια σειρά από απεργιακά κινήματα: στην Αθήνα οι τροχιοδρομικοί, στην Μυτιλήνη οι αρτεργάτες, κλπ. Η κατάσταση είναι άκρως επαναστατική, παρά την αντίθετη εκτίμηση ορισμένων τροτσκιστών τότε. Και πρέπει να σημειώσουμε ότι καθόλη την περίοδο '35-36, η Ισπανική Επανάσταση βρίσκεται σε έξαρση και αυτό ενθουσιάζει τους εργάτες της Θεσσαλονίκης. Όταν διαδηλώναμε στους δρόμους με τις γροθιές, φωνάζαμε *Ζήτω η Ισπανική Επανάσταση!*³⁶

ο τελευταίος είχε υπογράψει με τον κομμουνιστή βουλευτή Στ. Σκλάβαινα, ως εκπρόσωπο του ΚΚΕ, ή μάλλον του Παλλαϊκού Μετώπου. Η άταξη του συμφώνου εκείνου αποκαλύφθηκε στις 2 Απριλίου από τους κομμουνιστές, οι οποίοι ανακοίνωσαν ότι για να ψηφίσουν οι βουλευτές τους το Σοφούλη ως πρόεδρο της Βουλής είχαν υπογράψει μαζί του, στις 19 Φεβρουαρίου, ειδική έγγραφη συμφωνία [...]. Με την συμφωνία εκείνη, η κοινοβουλευτική ομάδα του Παλλαϊκού Μετώπου αναλάμβανε να δώσει ψήφο ανοχής και σε τυχόν κυβέρνηση της βενιζελικής παρατάξεως, υπό ορισμένους όρους. [...] Ο λόγος τον οποίο επικαλύσθηκε το ΚΚΕ για να δικαιολογηθεί η δημοσίευση της συμφωνίας εκείνης ήταν ότι το κόμμα των Φιλελευθέρων υποστήριζε την κυβέρνηση Δεμητζίη, η οποία "καταπατούσε τις λαϊκές ελευθερίες". Η απόκλιση της συμφωνίας προκάλεσε πάταγο, ακόμη δε και αντιδράσεις μέσα στους κόλπους του ίδιου του κόμματος των Φιλελευθέρων, που και τα στελέχη του ακόμη την αγνοούσαν" (Κ. Καλλιγός, Παλινούθηση και δικτατορία - Γεώργιος Β' και 4η Αυγούστου, σελ. 192 κ.ε.). Ο Σκλάβαινας ήταν ο πρώτος που, με ένα άρθρο του το 1934, παρουσίασε στο μεγάλο κοινό το Νίκο Ζαχαριάδη σαν χαρισματικό ηγέτη (Δ. Αιφιεράτος, Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα 1932-36, Ενωτικτικές εκδόσεις, Αθήνα 1994, σελ. 162). Αργότερα έγινε και δηλώσιος (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 225).

36. "Το αγωνιώδες τρίμηνο της πόλεως μας. Τ' αναταναύματα αίσχτην-χαροφυλάκων μετέτρεψαν την ήσυχον Θεσσαλονίκην εις μίαν επαναστατημένην Βαρκελώνην. Να διαλυθή η χαροφυλακή", είναι ο τίτλος της Μακεδονίας, Τρίτη 12 Μαΐου 1936 (Γ. Αναστασιάδης, κ.ά., Το εργατικό - συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης, σελ. 103).

Θιμάμαι κι ένα περιστατικό από τότε. Το 1935, στο καλποδημοψήφισμα του Κονδύλη,³⁷ θα ρίχναμε σοσιαλιστική δημοκρατία, δηλαδή άκυρο ψηφοδέλτιο. Μας συνέλαβαν όμως και μας κατηγορήσαν ότι δήθεν ρίξαμε κάτι προκηρύξεις. Δεν τις είχαμε ρίξει όμως εμείς. Τις προκηρύξεις τις είχανε ρίξει οι σταλινικοί, αλλά οι ανακριτές δεν πίστεψαν εμένα και τον Κωστόπουλο. Όσο με ανέκρινε ο διοικητής του Δ' τμήματος, ο Ντάκος, κάποια στιγμή ο αστυνομικός διευθυντής, ένας κιτρινασμένος φασιόσας, που ήταν από κοντά και άκουγε, έρχε-

37. Το 1935, ο Γ. Κονδύλης, αφού κατέστειλε το κίνημα των βενιζελικών, ανακηρύχθηκε αντιβασιλιάς και επανέφερε, σε δημοψήφισμα την 3η Νοεμβρίου, το βασιλιά Γεώργιο Β'. Ο Καλλίγας (Παλινορθωση και δικτατορία - Γεώργιος Β' και 4η Αυγούστου, σελ. 48-49) αναφέρει χαρακτηριστικά για τη νοθεία του δημοψηφίσματος: "Η νοθεία που έγινε στο "δημοψήφισμα" εκείνο δεν είχε προηγουμένο σε έκταση. [...] Διότι δεν είχε σημειωθεί άλλη φορά το φαινόμενο τα "ναι" (δηλ. οι υπέρ της βασιλείας ψήφου) να ξεπεράσουν το συνολικό αριθμό των ψηφοφόρων που εψήφισαν. Από το βράδυ της παραμονής, εξημεμένοι και φανατικοί οπαδοί της πολιτικής μεταβολής παραγγέλναν με ψηφοδέλτια του "ΝΑΙ" τις κάλπες πολυάριθμων εκλογικών τμημάτων. Πρέπει να σημειωθεί ότι, για επηρεασμό ή καταπίεση των ψηφοφόρων, ιδίως της επαρχίας, τα ψηφοδέλτια του "ΝΑΙ" είχαν χρώμα μπλε, ενώ τα ψηφοδέλτια του "ΟΧΙ" είχαν χρώμα κατακόκκινο. [...] Το υπουργείο Εσωτερικών ανακοίνωσε τα αποτελέσματα του κάθε τμήματος ευθής μόλις τα ελάμβανε, χωρίς να προφθάσει -ή να σκεφθεί- να τα θεωρήσει συνολικά ή να τα διορθώσει. Κι έτσι εμφανίσθηκαν να έχουν ψηφίσει ...διπλάσιοι από όσους είχαν ψηφίσει στις εκλογές της 9ης Ιουνίου 1935 και το αποτέλεσμα ήταν σχεδόν παμφηφεί υπέρ της βασιλείας! Όλη τη νύχτα της Κυριακής προς την Δευτέρα και το πρωί της Δευτέρας, 4ης Νοεμβρίου, οι υπηκοούς του υπουργείου Εσωτερικών επιδόθηκαν σε κάθε είδους αλχημείες, για να μην εμφανισθεί το κακό αποτέλεσμα του ξεχειλισματος των "ΝΑΙ" πέρα από τον αριθμό των ψηφοφόρων. Τελικά, ανακοινώθηκε το ακόλουθο "επίσημο αποτέλεσμα": Εψήφισαν: 1.527.714 Βασιλεία: 1.491.992 (97,80%) Δημοκρατία: 32.454 (2,12%). Περί αποχής δεν έγινε καν λόγος μολοντί τα δημοκρατικά κόμματα είχαν κρηθεί αποχή από το δημοψήφισμα".

Ο Γκοντίνος (Κωνσταντίνος) Κωστόπουλος. Όταν ένας χωροφύλακας είχε σηκώσει το όπλο να με χτυπήσει, ο Κωστόπουλος του το πήρε από τα χέρια και του είπε: "Δεν ντρέπεσαι ρε να σηκώνεις όπλο;"...

ται και μου δίνει από πίσω ένα χαστούκι! Ο Ντάκος με ρώτησε και από πού είμαι, του είπα από τη Μικρασία κι αυτός με αποκάλεσε τουρκόσπορο... Αυτός ο "ελληνόσπορος", λοιπόν, με χαστούκισε. Κάποιος χωροφύλακας σήκωσε μάλιστα το όπλο να με χτυπήσει και τότε ο σύντροφός μου, ο Γκοντίνος, τον αρπάζει το όπλο και λέει: "Δεν ντρέπεσαι ρε να σηκώνεις όπλο; Αυτός ο άνθρωπος είναι γραμματέας του σοματείου μας και εργάζεται για τα ζητήματά μας!". Ο χωροφύλακας αυτός ήταν συγγενής ενός τοαγκάρη και όταν ο τοαγκάρης το έμαθε τον προγκάρισε, οπότε αυτός πήγε και παρατήθηκε από τη χωροφυλακή για την πράξη του αυτή. Φαίνεται είχε λίγο φιλότιμο πάνω του...

Τον Απρίλιο του 1936 είχε γίνει κι ένα συνέδριο των καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη. Ένα από τα βασικά αιτήματα ήταν να εφαρμοστεί και ο "νόμος περί τόγκας". Όπως ξέρουμε, η Θεσσαλονίκη ήταν κέντρο επεξεργασίας καπνού. Άνοιγαν το δέμα του καπνού και ανάλογα με τα φύλλα και την ποιότητα τον χωρίζαν οι τεχνίτες καπνεργάτες. Αυτό ήταν όμως πολυέμοδο, γιατί έπρεπε να διαλέξουν ένα-ένα τα φύλλα, οπότε οι καπνέμποροι ήθελαν να κάνουν την "τόγκα", δη-

λαδή να παίρνουν τα καπνά χωρίς διαλογή, πρώτη και δεύτερη και τρίτη ποιότητα μαζί. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα χανόντουσαν, όμως, πολλά μεροκάματα.

Πρέπει εδώ να τονίσω ότι στα καπνεργοστάσια αυτά υπήρχαν οι "επιτροπές σαλονιών". Τους εργάτες δεν τους προσλάμβανε ο εργοδότης, αλλά αυτές οι επιτροπές. Υπήρχαν και πολλοί διανοούμενοι, στελέχη του Κόμματος, τους οποίους βάζανε δίπλα στους τεχνίτες που διύλεγαν τα καπνά και τους περνούσαν για τεχνίτες κι αυτούς. Κάνανε, δηλαδή, εισοδισμό... Κι έτσι το καπνεργατικό κίνημα είχε κομμουνιστικοποιηθεί, είχε μεταβληθεί σε τροφοδότη στελεχών του ΚΚΕ. Όλα τα μέλη που δεν είχαν δουλειά, μπαίνανε εκεί και μαθάνανε τα παστάλια που λέμε, με αποτέλεσμα το ΚΚΕ να ωφελείται πολιτικά.

Στις 9 Μαΐου του 1936 ξεσπάνε και τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης. Στο καπνεργοστάσιο της Κομέρσιαλ οι εργάτες θέσανε στα τέλη Απριλίου τα αιτήματά τους στον εργοδότη, αυτός δεν τα δέχτηκε και προχώρησαν σε κατάληψη του εργοστασίου. Κλείστηκαν μέσα, έβγαλαν μαύρες και κόκκινες σημαίες και ζητούσαν τη συμπαράσταση των άλλων επαγγελματιών. Βέβαια το ΚΚΕ δεν ακολουθούσε πολιτική επέμβασης των απεργιών, αλλά οι εργάτες από το παρελθόν είχαν διαπαιδαγωγηθεί στο πώς να εξαπλώνουν μια απεργία, με τη στήριξη των άλλων αγωνιζομένων που, μεταξύ άλλων, οργάνωναν και εράνους για ενίσχυση. Και πράγματι αυθόρμητα οι εργάτες ξεσηκώθηκαν σε απεργίες για συμπαράσταση των καπνεργατών –οι τσαγκαράδες, οι ραφτάδες, οι οικοδόμοι, οι μεταλλουργοί, οι αυτοκινητιστές– κι έγινε πανθεσσαλονικιαίτικη η απεργία.

Εκείνο τον καιρό δούλευα τσαγκαράης στο εργοστάσιο του Χρηστίδη. Το κατάστημα ήταν στην Εγνατία και το εργοστά-

σιο ήτανε στην οδό Δωδεκανήσου. Αλλά ημείς, είπαμε, δουλεύαμε κατ' αποκοπή, δεν κάναμε μεροκάματο. Όση δουλειά βγάζαμε, όσα ζηνιάρια ετοιμάζαμε, τόσα πληρωνόμασταν. Πολλές φορές δεν κοιμόμασταν κιόλας τη νύχτα. Βρισκόμασταν διαρκώς σε διέγερση, κάναμε συζητήσεις, κάναμε συγκεντρώσεις, κατά κλάδο καμιά φορά, αλλά πηγαίναμε και σπίτι. Εγώ βέβαια στο σπίτι πάντα επέστρεφα πολύ αργά.

Το '36 έμενα ακόμα επάνω στο Κουλέ Καφέ, στην πλατεία Τεφθηθίας, στο τέρμα της οδού Ηροδότου. Εκεί είχαμε αγοράσει ένα παλιό σπιτάκι τουρκικό. Θυμάμαι τότε είχα έναν αδερφό, τον Παναγιώτη, που ήταν μικρότερος από μένα. Όταν πήγαινα εγώ σπίτι, κυρίως το χειμώνα, πολλές φορές αυτός ήτανε κοιμισμένος από νωρίς κι ήταν ήδη ζεστός, οπότε κοιμόμασταν πλάι-πλάι στρωματσάδα, κι ακοιμιπούσα τα πόδια μου πάνω του να ζεσταθούν, σαν καλοριφέρ τον είχα!

Ήταν καλός τύπος ο αδερφός μου, αγνός προλετάριος. Έφαγε και ξύλο μια φορά στο Εργατικό Κέντρο. Δούλευε βοηθός μαραγκού σ' ένα εργοστάσιο. Εμένα με λέγανε άσωτο, δεν πήγαινα ποτέ να καθίσω στο τραπέζι μαζί με τους άλλους να φάω. Όποτε τελείωνα τις δουλειές μου, καμιά φορά τη νύχτα η ώρα δώδεκα, κουβαλούσα και καναδυό συντρόφους να φάνε και μου 'λεγε η μητέρα μου, η Κατερινούλα, την άλλη μέρα: "Μορέ στομάχι που το 'χεις!"

Ένα βράδυ, όμως, σηκώνεται και βλέπει δυο-τρεις να τρώνε μαζί μου και λέει "Α, μάλιστα, γι' αυτό τελειώνει το φαγητό, εσύ φέρνεις κι άλλους εδώ μέσα!". Ήταν ξεχωριστά η κουζίνα, στην αυλή, σε εκείνο το σπίτι που μέναμε.

Τις μέρες του Μάη κοιμόμασταν, αλλά πολύ λίγο. Στο τέλος εγώ έπαθα φυματίωση, αλλά την πέρασα στο πόδι. Όσο νοσούσα χωρίς να το ξέρω, πολλές φορές δεν μπορούσα να συνεχίσω να περπατάω και καθόμουν να ξεκουραστώ στα μασά του δρόμου για το σπίτι μου.

Σε μια απ' αυτές τις συγκεντρώσεις, όπου ξεσηκώθηκε η εργατική τάξη της Θεσσαλονίκης, στη διασταύρωση των οδών Εγνατίας και Βενιζέλου, από το Ε' αστυνομικό τμήμα (ακριβώς απέναντι από τα λουτρά "Παράδεισος", τα οποία σήμερα δεν λειτουργούν) δίνει ο αστυνομικός διευθυντής Γ. Ντάζος διαταγή κι ανοίγουν πυρ στους συγκεντρωμένους και σκοτώνουν οχτώ εργάτες, επειδή τάχα εμποδίζαμε την κυκλοφορία! Αυτοί σάμπως δεν εμποδίζουν την κυκλοφορία, όταν κάνουν τις παρελάσεις τους και τις εθνικές του γιορτές; Όμως από το κράτος προέχεται η τρομοκρατία.

Δεν βρέθηκα μέσα στους πυροβολισμούς, ήμουν στην οδό Σολωμού, σκότωσαν στην αρχή έξι-επτά από τους συγκεντρωμένους, αργότερα σκότωσαν στη γωνία Αντιγονιδών και Εγνατίας μία καπνεργάτρια, την Αναστασία Καρανικόλα, μπροστά σ' ένα περίπτερο. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο Τάσος Τσούλης, ένας εργάτης από το Λοβεστοχώρι στις επιδιορθώσεις αυτοκινητών, που τον σκότωσαν στη Συγγρού. Εκείνη την ώρα, αρχίζουν να χτυπάν οι καμπάνες και να καλούν τον κόσμο σε συναγερμό. Οι χωροφύλακες όμως συνεχίζουν και παρακάτω το έργο τους και σκοτώνουν άλλους τέσσερις-πέντε, μεταξύ αυτών και γυναίκες. Τελικά οι σκοτωμένοι είναι δώδεκα με δεκατρείς και οι τραυματίες γύρω στους τριακόσιους.

Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν τέτοια έξαψη, που έβλεπα να κατεβαίνουν απ' όλες τις συνοικίες ανθρώπινα άντρες, γυναίκες και παιδιά και να πετροβολούν τους χωροφύλακες με

σκοπό να τους αποδεκατίσουν. Καταφέραμε, δηλαδή, με τα λίγα μέσα που είχαμε στα χέρια μας, με πέτρες, με ξύλα, κτλ., να κλείσουμε τους χωροφύλακες μέσα στα αστυνομικά τμήματα και στο Διοικητήριο.³⁸ Το κακό είχε παραγίνει και χιλιάδες κόσμος κατέβαινε πια στους δρόμους.

Εμείς αποτελούσαμε τη μειοψηφία, πλειοψηφία ήταν το ΚΚΕ. Εμείς όμως ήμασταν που ρίξαμε το σύνθημα να βάλουν φωτιά στα τμήματα να κάψουν τους χωροφύλακες και γι' αυτό το λόγο χαρακτηρηστήκαμε από το ΚΚΕ προβοκάτορες, αφού αυτοί δεν ήθελαν κάτι τέτοιο. Ενώ στην αρχή ξεσηκώσαν κάπως τους εργάτες, όταν η απεργία πήρε ανεξέλεγκτες διαστάσεις, άρχισαν να μαζεύονται και να προσπαθούν να την αναχατίσουν.

Συγκεκριμένα, όταν εγώ μιλούσα σε μία συγκέντρωση κάπου δέκα χιλιάδων εργατών, που 'χαν συγκεντρωθεί στο μεταξύ στην πλατεία στη διασταύρωση Βενιζέλου κι Εγνατίας, αντιβασμένος σ' ένα περίπτερο, έχεται ένας κοϊτβής,³⁹ σταλινικός του Πανεπιστημίου της Μόσχας, και αρχίζει να διαδίδει ότι τάχα εγώ, που μιλάω επάνω στο περίπτερο, είμαι χαφιές. Τότες ορισμένοι νεολαίοι σταλινικοί, στους οποίους είχα συμπάθεια, γιατί βέβαια είχε και ανθρώπους που δεν ήταν φανατισμένοι μέσα στο ΚΚΕ, έρχονται και μου λένε ότι αυτό κι αυτό συμβαίνει κι ότι εμείς τον προγράμαμε λέ-

38. Στο υπόγειο του Διοικητηρίου ήταν τότε η αστυνομική διεύθυνση.

39. Το Κοϊτβ (KUTV, Κομμουνιστικό Πανεπιστήμιο Εργαζομένων Ανατολής) ήταν σχολή εκπαίδευσης στελεχών της Κομμουνιστικής Διεθνούς στη Μόσχα, που λειτουργούσε στις δεκαετίες του '20 και του '30. Η φοίτηση ήταν συνήθως εξάμηνη. Τα στελέχη του ΚΚΕ που επισκέφθηκαν τη σχολή αυτή αποκαλούνταν κοϊτβήδες ή κοϊτβιστές. Ο Νίκος Ζαχαριάδης χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο "Κοϊτβής" στα άρθρα του στο Ριζοσπάστη και στην Κομμουνιστική Επιθεώρηση.

γοντάς του: “Βρε σι, αυτός ο άνθρωπος που μιλάει εκεί επάνω δεν είναι δικός μας, είναι τροτσκιστής... Μπορεί να είναι αρχαιομαρξιστής, αλλά χαφιές δεν είναι! Αν τον πιάσουν οι εργάτες σ’ αυτόν τον αναβρασμό, θα τον ξεσίσουν. Είναι ατιμία αυτό που λες”. Κι αυτός τα μάζεψε, σηκώθηκε κι έφυγε.

Τέλος πάντων, εγώ συνέχισα το λόγο μου, αλλά αυτός ο κύριος Σολομών Κοέν, ο κούτλης, ήταν ήδη χαφιές όταν διέδιδε αυτά τα ψέματα. Γιατί όταν ο Στίνας ήταν γραμματέας της περιφερειακής επιτροπής το 1928 στην Θεσσαλονίκη, ο Κοέν του πρότεινε να φτιάξουνε μία φράξια μέσα στην Ασφάλεια να παρακολουθούνε δήθεν τις κινήσεις της εναντίον του Κόμματος. Ουσιαστικά η Ασφάλεια τον είχε χιάσει μέσα στο Κόμμα. Κι όχι μόνον αυτόν, αλλά και το Λιθοξόπουλο και το Μελίκογλου, οι οποίοι ήταν τάχα φανατικοί σταλινικοί και μας ξυλόδερναν και μας πολεμούσαν κάθε τόσο. Στο τέλος εκδηλώθηκαν, φάνηκε ότι ήταν πέρα ως πέρα χαφιέδες και δεν πρόδωσαν μονάχα όσους γνώρισαν από μας, αλλά περισσότερο πρόδωσαν τους δικούς τους, τους σταλινικούς, μετά την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά.

Η απεργία βρίσκεται σε μεγάλη ένταση κι η εργατική τάξη της Θεσσαλονίκης ζητάει συμπαράσταση πανελλαδική. Κάνει αίτηση στη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας, η οποία αποτελείτο τότε από δύο Συνομοσπονδίες, η μία των ρεφορμιστών με τον Καλομοίρη και η άλλη με το Σκλάβαινα, η λεγόμενη Ενωτική Συνομοσπονδία. Ωσπου να συνεννοηθούν όμως αυτοί μεταξύ τους για την κήρυξη γενικής απεργίας πέρασαν περίπου δέκα μέρες και η απεργία άρχισε να ξεθυμαίνει.

Την επόμενη μέρα, στην κηδεία των θυμάτων, οι χωροφύλακες ήταν τρομοκρατημένοι, κλεισμένοι στα οπίθια τους και μέσα στα τμήματα. Ο στρατηγός του Γ' Σώματος Στρατού, ο Ζέππος, είδε ότι όταν έφερε τους στρατιώτες της Θεσσαλονίκης για να μας διαλύσουν, οι στρατιώτες συναδελφώθηκαν κι αγκαλιάζονταν με τον κόσμο. Το μίσος ήταν κατά των χωροφυλάκων. Κατάλαβε ότι τίποτα δεν θα κατάφερνε με δαύτους. Η κατάσταση είχε περάσει πλέον στα χέρια των εργατών. Μόνο που δυστυχώς δεν βαδίζαμε στη σωστή κατεύθυνση.

Η κεντρική απεργιακή επιτροπή αποτελούνταν από τον κόσμο των σοματείων και των κλαδικών επιτροπών, στις οποίες συμμετείχα και ο ίδιος. Τα διοικητικά συμβούλια μετατράπηκαν σε κλαδικές επιτροπές. Οι γραμματείς αποτελούσαν την κεντρική απεργιακή επιτροπή. Σ' αυτήν συμμετείχε κι ένας δικός μας άνθρωπος, ο Παναγιώτης Βασιλειάδης, γραμματέας των υφαντουργιών. Όταν επενέβησαν οι βουλευτές Ζαφούλα - Σκλάβαινα) και ζήτησαν από την κεντρική απεργιακή επιτροπή να ληφεί τουλάχιστον η απεργία στα νοσηλευτικά ιδρύματα, διότι οι άρρωστοι υποφέρουν, ο αντιπρόσωπος ο δικός μας, ο Βασιλειάδης, είπε: “Τι ζητάν οι φιλελεύθεροι βουλευτές μέσα στο επιτελείο της εργατικής τάξης; Αυτοί δεν έχουν καμία θέση εδώ πέρα!” Οι σταλινικοί βέβαια τους αποδέχτηκαν, εμείς όμως που ήμασταν στις κλαδικές επιτροπές, εγώ, ο Κοσιτόπουλος, ο Γκοντίνος, προπαγανδίζαμε ότι καμία σχέση δεν θέλουμε με τους ανθρώπους του Ιδιωνύμου.

Ο υπουργός του Βενιζέλου Ζαφειτσάνος, είχε ψηφίσει τότε το Ιδιώνυμο, το οποίο σήμαινε ότι σου απαγορεύω να έχεις μέσα στο μυαλό σου αυτές τις αντιλήψεις ακόμη κι αν δεν τις ειδηλώνεις. Αυτόν τον ίδιο νόμο χρησιμοποίησε στη συνέχεια κι ο Μεταξάς. Για τις ιδέες σου σε δικάζει μια Επιτροπή

Ασφαλείας που αποτελούσαν ο αστυνομικός διευθυντής, ο δήμαρχος, ο νομάρχης, κλπ. Σε έστελναν στην εξορία για ένα χρόνο και αν μετά δεν έκανες δήλωση υπέρ του Μεταξά, ακολουθούσε και δεύτερος και τρίτος χρόνος. Δυστυχώς, τότες ήταν υπουργός της Παιδείας ο "πατέρας της Δημοκρατίας", ο γερο-Παπανδρέου και ενέκρινε την ψήφιση του Ιδιωτικού, αντί να παραιτηθεί από υπουργός για το αναχρονιστικό αυτό μέτρο της κυβέρνησης Βενιζέλου.

Ενώ λοιπόν γενική απεργία δεν έλεγε να ξεκινήσει, άρχισε ο στρατηγός Ζέππος άλλο βιολί:

"Παιδιά, πρέπει να διαλυθείτε. Μην ταράζεστε. Οι ένοχοι θα δικαστούν, τα θύματα θα αποζημιωθούν, σας το υπόσχομαι, πρέπει να ησυχάσετε, να πάτε στα σπίτια σας!"

Η σταλινική ηγεσία, με επικεφαλής τότε τον αξιωμαθηγο βουλευτή Μιγάλη Σινάκο από την Επανομή, τον Αποστόλο Γκρόζο και άλλους του ΚΚΕ, μαζί και με το Σταυρίδη της φορμιστικής Συνομοσπονδίας του Καλομοίρη, το Ζαφείρη Βεκίδη του Εργατικού Κέντρου και το Μπέλαφινίδη, το μόνο που είχαν να πουν ήταν: *"Παιδιά, πρέπει να 'χουμε εμπιστοσύνη στα λόγια ενός ανώτατου αξιωματικού!"*

Είπαμε πως τα ντόπια στρατεύματα είχαν γίνει ένα με τον κόσμο. Πολλοί στρατιώτες μάλιστα είχαν έρθει και στην κηδεία των νεκρών στις 10 του Μάη και συνέπασχαν με όλους εμάς. Άρχισαν λοιπόν να καταφτάνουν στρατεύματα και υπικό από τη Λάρισα. Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης γέμισε πολεμικά πλοία. Καταλαβαίνετε τι καταστολή ακολούθησε. Έτσι έσβησε η ηρωική εξέγερση των εργατών της Θεσσαλονίκης.

(Την άλλη μέρα οι σταλινικοί βγάζανε προκηρύξεις και κατηγορούσαν το στρατηγό. Δεν κράτησε, λέγαν, το λόγο της τιμής του, ότι τάχα θα δικάζονταν τα θύματα και θα τιμωρόνταν οι δολοφόνοι... Αστεία πράγματα).

Η κατάσταση αυτή άνοιξε το δρόμο για τη δικτατορία του Μεταξά, προς το φασισμό. Και θέλω να τονίσω στους νέους, γιατί η δικιά μας η γενιά σιγά-σιγά φεύγει, ότι εάν η εργατική τάξη είναι ανίκανη να εκμεταλλευτεί αυτές τις στιγμές, που ξεσπάνε ανθόμηνια, εάν πάρει τον κατήφορο προς τα κάτω χωρίς να δώσει τη σωστή λύση, δεν χτυπήσει, δηλαδή, κανονικά το σίδερο που είναι ζεστό, τότε ακριβώς αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση, αρχίζει η νίκη του φασισμού. Αυτό έγινε τόσο στην Ισπανία, όσο και στην Ελλάδα με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά, που έστειλε εξορία όλους τους συνδικαλιστές και όλους όσους πρωτοστάτησαν στο κίνημα.

Εμένα με δυο-τρεις άλλους της ομάδας μας, τον Αποστόλη τον Κρόντζο, τον Κωστόπουλο, το Διαμαντόπουλο και καμιά τριανταριά άτομα ακόμα, μας στείλανε στη Μίκρα γιατί από 'κεί μας προόριζαν για εξορία. Κάποια στιγμή κάνανε και μία δίκη παρασημιακή και κατηγορήσαν πενηνταδύο υποκινητές των γεγονότων. Αλλά η δίκη αυτή ήταν για τα μάτια του κόσμου: όταν καταδικαστήκαμε και τυπικά πια σε πέντε και έξι χρόνια ο καθένας στη δίκη που έγινε στο Κακουργοδικείο Εδέσσης, όλοι οι κατηγορούμενοι είχαμε ήδη συλληφθεί και συνεχίζαμε στην εξορία. Όταν αργότερα ήρθαν οι Γερμανοί και μας παρέδωσαν σ' αυτούς, οι περισσότεροι από τους κρατούμενους τουφεκίστηκαν, άλλοι στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής⁴⁰ κι άλλοι στο Νεζερό της Λάρισας. Τώρα εγώ πώς γλύντωσα, δεν ξέρω, τα πόδια μου ακόμα πονάνε από το τρέξιμο, έγινα λαγός.

40. Την Πρωτομαγιά του 1944 εκτελούνται 200 κομμουνιστές στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής.

Μια που ανέφερα το Νεζερό: πρέπει να γνωρίζουμε ότι πρώτον, όσοι *τουφεκίστηκαν στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, στο Νεζερό και αλλού, δεν ήταν όλοι πατριώτες, ούτε ήταν όλοι μέλη της Εθνικής Αντίστασης*, της πανούκλας που έβαφε την κοινωνική επανάσταση και έφερε την αστική τάξη στην κυριαρχία, όπως προσπαθεί να τους παρουσιάσει σήμερα το ΚΚΕ. Ανάμεσά τους βρισκόνταν και τριάντα-σαράντα διεθνιστές επαναστάτες, τροτσκιστές, αντισταλινικοί και αναρχικοί, με πολύχρονη παρουσία στο εργατικό κίνημα. Τους περισσότερους τους είχα γνωρίσει προσωπικά στο Μεταγωγών του Πειραιά. Δεύτερον, *όσοι σκοτώθηκαν στην Καισαριανή, δεν ήταν απλοί συμπαθούντες, ήταν άτομα που τους ξέρανε με το όνομά τους έναν-έναν*. Ο Μεταξάς κι οι αστινομικοί του, ο Έβερτ, ο Βρανόπουλος και –εδώ στη Θεσσαλονίκη– ο Κουφίτσας, είχαν τα ονόματά μας και τα παραδίδισαν στην Γκεστάπο, τα ονόματα των σταλινικών και των διεθνιστών.

Αλλά και το ΚΚΕ έκανε τα ίδια και παρέδωσε στον Μπέρια⁴¹ τις λίστες των αντιφρονούντων. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος, τα ονόματά μας βρισκόνταν σε δύο μαύρες λίστες. Ντροπιαί που το λέω, αλλά φαίνεται πως ο σταλινισμός έφερε

41. Λουρέντι Παύλοβιτς Μπέρια (1899-1953). Κατά τη διάρκεια των μεγάλων εκκαθαρίσεων του Στάλιν (1936-38) επιμελήθηκε προσωπικά τις εκκαθαρίσεις στη Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν σαν αρχηγός της μυστικής αστυνομίας της Γεωργίας, της Τσεκά. Το 1938 πηγαίνει στη Μόσχα και γίνεται διευθυντής της μυστικής αστυνομίας ως το 1953. Μετά το θάνατο του Στάλιν (Μάρτιος 1953) κατηγορήθηκε από την "τρούπη αντι-Μπέρια" (Μαλένκοφ, Μολότοφ, Χρουστσόφ) σαν πρόεδρος του ιμπεριαλισμού, καταδικάστηκε και εκτέλεστηκε τον Ιούλιο του 1953. "Ο Μπέρια ήταν ένας από τους κατασκευαστές των ομολογιών των αρχηγών του μπολσεβικισμού στις απανθητικές δίκες του '36-38" (Σίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 276).

Λάζαρος Τουρνόπουλος, Άγις Στίνας (Σπύρος Πρίφτης), Γεώργιος Κρόκος, δάσκαλος από την Ικαρία, Δημοσθένης Βουραούκης, που σκοτώσαν οι "προοδευτικοί" σταλινικοί στο Σχιστό του Πειραιά, ο Γιάννης Μακρής, ζεχαροπλάστης που σκοτώθηκε στο Νεζερό μαζί με τον Πουλιόπουλο, ο Γ. Ευτόλιμος, που σκοτώθηκε κι αυτός στο Νεζερό, ο Ν. Ρεμπούτσικας, που πρέπει να ζει, ο Ηρ. Μήτσης και ο Χρήστος Σούλας είναι τουφεκισμένοι του Σκοπευτηρίου της Καισαριανής, ο Αναστασιάδης, που πέθανε από φυσικό θάνατο, ο Παρασκευάς, που μάλλον μισοτρελάθηκε και ο Κώστας Καστρίτης (Λουκάς Καρλιάρης), που ζει ακόμα.

στην Ελλάδα περισσότερους κι από το Μεταξά τον ίδιο. Να μεν το καθεστώς του, όπως και η αστική τάξη συνολικά, ήταν εγκληματικό, δεν συγκρίνεται όμως με τα εγκλήματα των σταλινικών.

Έχω την εντύπωση ότι τέτοιου είδους γεγονότα θα επαναληφθούν και πρέπει να έχουμε υπόψη μας, ότι όλα τα εξου-

σιαστικά και τα ολοκληρωτικά κόμματα –και τα τροτσκοιστικά– που έχουν δέχθεν ανακαλύψει την αλήθεια εξοντώνουν κάθε αντίπαλο. Και λυπούμαι πολύ που το λέω, γιατί κι εγώ υπήρξα μαρξιστής και τροτσκοιστής στις πρώτες γραμμές σαν μαχητής εργάτης, τότε που κι ο ίδιος ο Τρότσκι έλεγε ότι το δεύτερο ισχυρότερο τμήμα της Δ' Διεθνούς μετά το ρωσικό είναι το ελληνικό!

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑΣ
(1937-1950)

ΓΑΥΔΟΣ

Καθώς εδώ στη Θεσσαλονίκη ήμουνα κυνηγημένος, το 1937 σηκώθηρα και πήγα στην Αθήνα. Στην Αθήνα έμενα μαζί με το σύντροφό μου, το Δημοσθένη το Βουρσούκη. Στο σπίτι είχε μόνον ένα νιπτήρα και μια λεκάνη κι εκεί νιβόμουνα κι εγώ. Μια μέρα μου λέει: *“Βλέπω στα πτύελά σου μια ίνα κόκκινη, να πας να εξεταστείς!”*. Πώς να πάω όμως εγώ να εξεταστώ, ήμουν κυνηγημένος. Μου δίνει λοιπόν ένας σύντροφος φυματικός το βιβλιάριό του και πάω στον Ερυθρό Σταυρό με άλλο όνομα, για να μου κάνουν ακτινογραφία. Βλέπουν στην ακτινογραφία ότι πέρασα φυματίωση ελαφριάς μορφής. Θυμάμαι με ακρίβεια τα λόγια του γιατρού: *“Έχεις ένα αποιτανωμένο σπλήαιο, αλλά είσαι πιο γερός κι από μας τώρα!”* Την είχα περάσει στο πόδι τη φυματίωση. Μου συνέστησαν να πάω κάπου με καθαρό αέρα ν’ αναλάβω. Πού να πάω εγώ, πήγα στο Χολαργό σ’ έναν ταγκαρέλο να δουλέψω. Αυτός μου έδινε δύο κατοστάριμα και τον βοηθούσα στις επιδιορθώσεις, αλλά με δύο κατοστάριμα δεν μπορούσα να ζήσω. Έτσι το καλοκαίρι κοιμόμουν έξω, κάτω από ένα πεύκο, για να αναπνέω ελεύθερα. Αλλά το φαιγητό ήταν λιγοστό. Το πρωί μου ερχότανε από την πείνα να φάω και τις φλούδες από το πεύκο. Δύσκολοι καιροί.

Το Φεβρουάριο του 1937 έγινε το ενωτικό συνέδριο της ΟΚΔΕ⁴² με την οργάνωση *Νέος Δρόμος*. Το συνέδριο αυτό

42. Οργάνωση Κομμουνιστών Διαβυστινών Ελλάδας.

έγινε σε μια χαράδρα στο Πεντελικό. Στο ύπαιθρο, γιατί δεν μπορούσαμε να συγκεντρωθούμε αλλού. Τότε εγώ είχα εκλεγεί στην Κ.Ε., στην οποία ήταν κι ο ίδιος ο Πουλιόπουλος, ο Γιάννης Βουρκορόπουλος κι ο Μιχάλης Ράπτης από την τάση του Πουλιόπουλου (ΟΚΔΕ) και από τη δική μας τάση ο Δημοσθένης Βουρσούκης, ο Κώστας Αναστασιάδης κι εγώ.⁴³ Έτσι δημιουργήθηκε η ΕΟΚΔΕ. Εμείς οι τρεις κατά τη διάρκεια της εξορίας (1937-42) είδαμε ότι οι απόψεις μας ταυτίζονται με αυτές της τάσης του Στίνα. Έτσι αποχωρήσαμε⁴⁴ από την ΕΟΚΔΕ και προσχωρήσαμε στην ΚΔΕΕ⁴⁵ του Στίνα.

Μετά την κατοχή, το καλοκαίρι του 1946, σε μια χαράδρα στην Πεντέλη έγινε το ενωτικό συνέδριο της ΕΟΚΔΕ με την ΚΔΕΕ, στην οποία στο μεταξύ ανήκαμε κι εμείς.⁴⁶ Τότε είχαν έρθει σαν εκπρόσωποι της Δ' Διεθνούς ένας Αμερικάνος και ο Πάμπλο, ο Ράπτης. Εμείς τότε κάναμε ένα σφάλμα. Επρεπε να εξαργεύσουμε τον Πάμπλο, ο οποίος αργότερα έγινε Γραμματέας της Δ' Διεθνούς, φεύγοντας στη Γαλλία με χαριστικό τρόπο. Αλλά δεν το κάναμε, για να μην δημιουργήσουμε δυσάρεστο κλίμα, θέλαμε οι αντιλήψεις μας να διαδοθούν και στα άλλα μέλη της άλλης οργάνωσης. Έτσι δημιουργήθηκε το *Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα - Ελληνικό Τμήμα της Δ' Διεθνούς*.

43. Βλ. και Μ. Εμμανουηλίδης, *Αιρετικές Διαδρομές*, σελ. 42.

44. Στο *Δελτίο Συζήτησης ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ [1939-40]* Νο1 (Παράρτημα II) υπάρχει κείμενο του Δ. Βουρσούκη με ημερομηνία αρχές Ιουλίου του 1939, με το οποίο συμμετέχει στις συζητήσεις της Αχροναντίλας ως μέλος της ΚΔΕΕ (βλ. *Δελτίο Συζήτησης ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ [1939-40]* (πολυγραφημένο).

45. Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση Ελλάδας, ομάδα του Βιστούρη και του Στίνα.

46. βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 433.

Στο μέρος που δούλευα τότε στο Χολαργό, υπήρχε ένας ιππικός όμιλος των πλουσίων. Οι άνθρωποι που περιπολούνταν τα άλογα ερχόντουσαν να ράφουν κάτι λουριά και χαλινάρια αλόγων και τέτοια. Ήταν υποξιοματικοί απόστρατοι από το κίνημα του Βολάνη του '35.⁴⁷ Εγώ έπιασα κουβέντα μαζί τους, τους είπα "βρε παιδιά, καμιά δουλειά γιατί πεινάω!" και αυτοί μου δώσανε μια κάρτα να πάω στο νοσοκομείο Σωτηρίας όπου ο διευθυντής ήταν βενιζελικός και φίλος του Κινηματος. Σκέφτομαι: "τώρα έφαγα μ' αυτήν τη δουλειά!"

Ήθελαν πράγματι μερικούς βοηθούς στα μαγειρεία του ιδρύματος. Στο νοσοκομείο κάναμε πολλές μερίδες για τους αρρώστους και εκεί έμαθα πολλά για την τέχνη της μαγειρικής. Ο διευθυντής με προσέλαβε σαν δικό του άνθρωπο και ενδιαφέρθηκε να με μονιμοποιήσει. Έδωσε λοιπόν τα στοιχεία μου στο Υπουργείο Υγείας χωρίς να ξέρει το παρελθόν μου. Από κει το έμαθε η Ασφάλεια. Αμέσως ήρθαν στο Σωτήριο, με πήραν όπως ήμουν, με το μαγειροχιτόνα και τη σκούφια και με στείλανε για Γαύδο. "Εσύ δεν είσαι που μιλούσες στη Θεσσαλονίκη στα περίπτερα;" μου λένε. Έμεινα στην Ασφάλεια τρεισήμισι μήνες.

47. "Την 1η του Μάρτη 1935 [...] ξεπιάει το κίνημα των βενιζελικών. Ολόκληρος ο στόλος καταλαμβάνεται από βενιζελικούς αξιωματικούς. Για μια στιγμή απειλεί να βομβαρδίσει την Αθήνα, αλλά κατόπιν πλέει για την Κρήτη, όπου ήδη είχαν καταλάβει οι αρχές και οι βενιζελικοί με επί κεφαλής τον ίδιο το Βενιζέλο είχαν καταλάβει την εξουσία. [...] Η κυβέρνηση Τσαλδάρη-Κονδύλη συντρίβει την ίδια μέρα το κίνημα στην Αθήνα και εξαναγκάζει τους κινηματίες να παραδοθούν. [...] Και ύστερα αρχίζουν τα έκτακτα στρατοδικεία να δικάζουν εκατοντάδες αξιωματικούς και πολιτικούς άλλους σε θάνατο, άλλους σε ισόβια και άλλους σε βαρές ποινές. Ακολουθούν δημόσιες καθκαρώσεις, εξεπλιτισμοί και διαπομπές στον καταδικασθέντων αξιωματικών. Οι στρατηγικοί Παπούλιας και Κομήσης και ο υλαρχος Βολάνης εκτελούνται." (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 185-186).

Στην Αθήνα με είχαν στην Ειδική Ασφάλεια, Δεργιού και Γ' Σεπτεμβρίου γονία. Συνέχεια μου λέγανε να κάνω δήλωση –ήξεραν ότι ήμουν στην Κεντρική Επιτροπή– να ομολογήσω πού κάθεται ο Παυλιόπουλος, πού κάθεται ο Στίνας... Εγώ δήλωση δεν έκανα ποτέ, δεν ήμουν σαν το ριψάσπιδα Ανδρέα Παπανδρέου, που κιότρεψε και κατέδωσε όλο τον κόσμο⁴⁸ και μετά τον έβαλε ο πατέρας του σ' ένα καράβι, τον έστειλε στην Αμερική και τον έκανε “χαρισματικό ηγέτη”! Εμείς δεν θέλουμε ούτε χαρισματικούς ηγέτες, ούτε αχαρισματικούς οπαδούς, θέλουμε αυτοδιεύθυνση και αυτοοργάνωση!

Όταν μας είχαν στην Ασφάλεια, μας έκοψαν και το συσσίτιο. Τότε έκανα σαφή στα κρατητήρια. Έξω από τα κρατητήρια ήταν η τραπέζα των χαφιέδων και των χωροφυλάκων και μετά το επεισόδιο που θα σας διηγηθώ μας κόψανε και το ψωμί, τρελάθηκα από την πείνα. Να αναφέρω εδώ ότι, όταν κάνεις απεργία πείνας, οι πιο δύσκολες μέρες είναι οι πρώτες. Την τρίτη και τέταρτη μέρα σου έρχεται τρέλα. Μετά πέφτεις σε αφασία και όπως ένας άρρωστος δεν έχει όρεξη να φάει, έτσι την περνάς και συ, δηλαδή τρεις από τα αποθέματα του εαυτού σου. Εγώ είχα γίνει εκτός εαυτού από την πείνα και έτσι έκανα το εξής: Μέσα στο κρατητήριο ήμουν μαζί μ' ένα σταλινικό αρτεργάτη, Μαμαγκάκη τον λέγανε. Κάποια στιγμή, λοιπόν, πιάνω την πόρτα του κρατητηρίου, την ταρακουνάω και αρχίζω να φωνάζω: “Πεινάμε, ρε, πεθαίνουμε!” Πέφτω λιπόθυμος, πίσω από την πόρτα μαζεύεται κόσμος και όσο εγώ είμαι μέσα πεσμένος, ο άλλος, ο Μαμαγκάκης, βλέπει ένα χέρι να μας πετάει κάτι κόκκαλα και ψωμιά. Μόλις συνήλθα και τα είδα σκέφτηκα πως θα τα πέταξαν τα παιδιά που σκουπίζουν την τραπέζα, ή κάνας χαφιές θα είχε λίγο

48. βλ. Παράρτημα III του βιβλίου.

φιλότητο. Ο Μαμαγκάκης τα είχε μαζέψει σε μία άκρη κι όταν συνήλθα μου λέει το και το, όλα όσα συνέβησαν την ώρα που ήμουν πεσμένος. Εγώ του λέω:

“Έλα ρε, να τα γλύψουμε μαζί, καλός είσαι!”

Αυτός συγκινήθηκε και μου απαντάει:

“Κι εσύ καλός είσαι, αλλά είσαι τροταριστής!”

“Άει στο διάολο!... Αφού για την ίδια υπόθεση είμαστε μέσα!”, του κάνω αγανακτισμένος κι εγώ. Αυτός έξω ήταν ικανός να με σκοτώσει κιάλας, αλλά εγώ του έδειξα την αλληλεγγύη μου και τελοσπάντων τα κόκκαλα τα γλύψαμε μαζί.

Αφού καθίσαμε εκεί τρεισήμισι μήνες, είδαν και απόειδαν που δεν κάναμε δήλωση, τόσο εγώ, όσο και ο Μαμαγκάκης. Εμένα με στείλανε στη Γαύδο, αυτόν τον στείλανε σε κάποιο άλλο νησί.

Στο καράβι για τη Γαύδο ήμουν μόνος μου. Με δέσανε μ' ένα ζωοκλέφτη. Εγώ ήμουν κοντός κι αυτός ψηλός. Μόλις μπήκαμε στο καράβι, οι χωροφυλάκες άρχισαν να κάνουν τις ερωτοδουλειές τους με τις γυναίκες... Εμάς μας κρατούσαν δεμένους. Λέω λοιπόν στον επικεφαλής: “Άνστε μας να πάμε να πλυθούμε γιατί είμαστε χάλια. Αφού αναχώρησε το καράβι, δεν μπορούμε να ξεφύγουμε πια”. Αυτός αρνείται αφού, λέει, εκτελεί διαταγές. Τότε ανεβαίνω κι εγώ σ' ένα σωσίβιο και αρχίζω να φωνάζω δυνατά “Βρε δεν ντρέπεσαι, τι νομίζεις ότι θα κάνουμε, στη θάλασσα θα πέσουμε;”. Ο κόσμος μας υποστήριξε και έτσι αναγκάστηκαν και μας λύσανε. Αυτός που ήταν δεμένος μαζί μου, ο ψηλός ο κρητικός, μου λέει:

“Κοντός είσαι, αλλά διάολος!”

“Άμα δεν μιλήσεις, σε θάβουν ζωντανό!”, του απαντάω κι εγώ.

Στη Γαύδο υπήρχαν ογδόντα με εκατό εξόριστοι, γίνονταν συνεχώς αλλαγές, άλλους τους στέλνανε στην Αζροναυπλία, άλλους στα νησιά, όλοι τους ήταν κρατούμενοι της δικτατορίας του Μεταξά. Εκεί ήταν εξόριστες και οι γυναίκες των αρχηγών: η γυναίκα του Παρτσαλίδη, η Αύρα Βλάσση, η Ξυλά, η Πέρσα, η Κούλα Θεού, η γυναίκα του Σιτοκωνσταντίνου και πολλές άλλες... Μένανε σ' ένα οίκημα ξεχωριστά από τους άνδρες.

Με τους σταλινικούς δεν είχαμε καμία σχέση, ούτε καλημέρα δεν μας λέγανε, μας βλέπανε σαν όργανα της αστικής τάξης. Η Κούλα του Θεού μια φορά μου λέει: *"Είσαστε αντιδραστικοί μέχρι το μεδοίλι!"*, ενώ η ίδια ήταν κοιμητάρα του Μανιαδάκη, τους είχε βαφτίσει ένα παιδί!

Εν πάση περιπτώσει, οι σχέσεις μας ήταν τεταμένες, μόνον ένας εξόριστος, ο Νεόφυτος Βάνιας, μας έλεγε καλημέρα και μας χαιρετούσε κρυφά. Αυτός ήταν τύπος ευγενής, διανοούμενος πρέπει να ήταν, ο πατέρας του από την Οδησό, αλλά Έλληνας –είχε κι έναν αδελφό στην Αθήνα, που μετά ήλθε μαζί μας.

Στην ομάδα ήμασταν καμιά δεκαριά, εμείς και οι αρχαιομαρξιστέςμαζί. Τους τροτσικιστές και τους αρχαιομαρξιστές οι σταλινικοί δεν τους παίρνανε στις συλλογικές, στις ομάδες συμβίωσης. Όταν έφτασα εγώ στο νησί, οι αρχαιομαρξιστές είχαν μια ομάδα στα Γαλανά της Γαύδου, και εκεί ήταν και οι δικοί μας. Το δικό μας δωμάτιο, το δωμάτιο των τροτσικιστών, ήταν το μισό σπηλιά και το μισό χτισμένο με ξερολιθιά. Το δωμάτιο των αρχαιομαρξιστών ήταν δεκαπέντε μέτρα πιο κάτω από το δικό μας. Εκεί μέναμε εγώ, ο Αντώνης ο Γιαννακόπουλος, ο Περγαντές, ο Λάζαρος ο Αντωνόπουλος και πολλοί άλλοι, μερικοί αργότερα φύγανε, μερικοί πέθαναν, μερικοί κάνανε και δήλωση. Στο σπίτι που μέναμε είχαμε

βάλει και μια φωτογραφία του Μαξ στον τοίχο. Την βλέπουν οι αστυνομικοί και μας ρωτάνε *"ποιος είναι αυτός;"* *"Αυτός είναι ο Μπετόβεν"*, τους λέμε και πήραμε και γράφαμε Μπετόβεν κάτω από τη φωτογραφία.

Με τους αρχαιομαρξιστές κάναμε μέτωπο στις συλλογικές και βάζαμε πενήντα τους εκατό από το επίδομα που μας δίνανε συν αυτά που μας στέλνανε από τα σπίτια για την συλλογική. Το υπόλοιπο πενήντα τους εκατό ήταν για τα ατομικά έξοδα του καθενός.

Εμείς ήμασταν ομάδα πενταμελής, κάναμε συζητήσεις, κρατούσαμε πρακτικά και μάλιστα με τον τρόπο αυτό κερδίσαμε και έναν από τους αρχαιομαρξιστές, το Σωτήρη Σμυρλή. Τα πρακτικά τα κρύβαμε σε κάτι σιδερένια κουτιά στο λαχανόκηπο και τα βάζαμε μέσα στις λιθιές. Όταν μετά από εξήντα χρόνια ξαναπήγα, δεν βρήκα τίποτα, γιατί εκεί που είχαμε τον κήπο είχαν κάνει μία ανασκαφή να βρουνε νερό, χαβούζα λεγότανε, και τα είχαν καταστρέψει όλα.

Εμείνα στη Γαύδο συνολικά πέντε χρόνια: από το 1937 ως το 1942. Κάθε χρόνο με ρωτούσαν αν θέλω να υπογράψω δήλωση. *"Όχι!"*, έλεγα εγώ κι έτσι έμεινα ακόμη ένα χρόνο στην εξορία.

Όσον καιρό ήμουνα εξορία στη Γαύδο, είχαμε επικοινωνία με την Αζροναυπλία και με τ' άλλα νησιά των εξορίστων. Αυτό γινότανε δι' αλληλογραφίας, είτε κρυμμένης μέσα σε διάφορα παπούτσια, στις σόλες, είτε γραμμένης με καθαρό μελάνι και λεμόνι. Με μία πένα καθαρή γράφαμε το κείμενο, απάνω στις γραμμές γράφαμε ορισμένα απλά λόγια, *πώς είσαι; πώς είναι η υγεία σου;* κλπ. Αυτό η αστυνομία δεν το ήξερε. Βάζαμε κατόπιν το γράμμα στη λάμπα, γιατί δεν είχαμε ηλεκτρικό στην εξορία, ξερνούσε το λεμόνι, ξερνούσαν τα γράμματα κι έτσι ξέραμε τις απόψεις που υποστήριζαν στην

Ακροναυπλία. Έτσι μαθαίναμε και τι γινόταν στ' άλλα νησιά, στη Φολέγανδρο και αλλού. Πολλά γράμματα πηγαίνανε πρώτα στην Αθήνα κι από κει μας τα ταχυδρομούσανε.

Η αλληλογραφία αυτή ήταν σποραδική. Αλλοτε έπαιρνες απάντηση μετά από δυοβδομάδες, άλλοτε μετά από ένα μήνα.

Άλλο πρόβλημα ήταν το νερό. Πηγάδια τότε δεν είχε, μαζεύανε το βρόχινο νερό, είχε αυτή την πέτρα την άσπρη τη μαλακή και την κάνανε δεξαμενές. Σε καναδυό σημεία έβγαине νερό, αλλά ήταν γλυφό. Αναγκαζόμασταν να πίνουμε το βρόχινο, ρίχναμε και κάνα χέλι μέσα για να τρώει τα σκουλήκια. Κάθε σπίτι είχε και δεξαμενή. Στο Σαρακήνικο, αν έσκαβες λίγο την άμμο έβρισκες νερό, αλλά κι αυτό ήταν γλυφό κι έκανε μόνο για το πλύσιμο των ρούχων.

Η αστυνομία μας έκανε έλεγχο τρεις φορές τη μέρα, δεν επιτρέπoταν να κατεβαίνουμε στη θάλασσα, πέντε χρόνια δεν έκανα ούτε ένα μπάνιο. Έχω μάλιστα μια φωτογραφία μετά από εξήντα χρόνια που ξαναπήγα στη Γαύδο κι έκανα το πρώτο μου μπάνιο εκεί, ξαναβαφτίστηρα.

Η ζωή στη Γαύδο ήταν σκληρή. Όλη μέρα σκάβαμε, παίρναμε ένα άγρονο κομμάτι γης από τους χωρικούς και το κάναμε κήπο. Ομνάνδιωτες δεν γνωρίζανε ακόμα τα λαχανικά και τις ντομάτες, εμείς τους μάθαμε πώς να τα καλλιεργούνε. Κι οι σταλινικοί είχαν κήπο. Ως λίπασμα για τους κήπους μαζεύαμε τα διάφορα περιττώματα από τους σκύλους, αλλά κι από τους ανθρώπους. Κουβαλούσαμε χώμα, κάναμε ξύλα για το χειμώνα. Ήταν κάτι φυτά, οι λεγόμενοι σκίνοι, χαμώδεντρα που ήταν εκεί από παλιά. Βγάζαμε τα κοτσουρα μέσα από τη γη και γύρω από το σκίνο είχε ένα ωραίο χώμα, μαλακό από τα λιωμένα φύλλα, φυλλόχομα δηλαδή, το παίρναμε και το ρίχναμε μέσα στους κήπους για να γίνει εύφορο το έδαφος. Έτσι βγάζαμε καμιά ντομάτα, κανένα λαχανικό και

συμπληρώναμε το συσσιτίό μας. Το συσσιτίό μας ήταν περιοσότερο χόρτα, σαλιγκάρια, άγρια ραδικία. Το λάδι ήταν πολύ λίγο, έπεφτε μία κουταλιά στον καθένα. Όταν πήγα εγώ, άνοιξα δύο γκαζοτενεκέδες, έκανα μία λαμαρίνα και με το μπουκάλι άνοιγα φύλλο, φύλλο κρούστας που λέμε, έκανα ζυμαρί που φουρνίζαμε στο φούρνο και φτιάχναμε ψωμί. Τους έκανα και πίτες με αγριόχορτα, λάπαθα και παπαρούνες κι όταν τρώγανε την πίτα κάνανε όλοι τέτοιες χαρές, σα να τρώγανε το καλύτερο φαγητό.

Οι κάτοικοι ήταν πολύ καλοί, πολύ ευγενικοί μαζί μας. Όταν ερχόταν το καίκι μας δίνανε καμιά φορά το γαϊδουράκι τους να κουβαλήσουμε τρόφιμα –όλοι οι εξόριστοι κάναμε παραγγελίες, αλεύρι, το ένα, τ' άλλο– και μας βοηθούσαν, αλλά η αστυνομία τους πρόσεχε, δεν ήθελε να έχουμε επαφή με τους αγρότες. Οι κάτοικοι ήταν πενήντα-εξήντα άτομα, πιο λίγοι από τους εξόριστους και δεν είχαν ούτε ασπιρίνη! Όταν αρρωστούσε κανείς, από την κολλεκτίβα τους δίνανε καμιά ασπιρίνη. Δεν είχε ούτε ιατρική περίθαλψη, ούτε φάρμακα, ούτε τίποτα το νησί.

Κάθε μέρα ήταν η ίδια εκεί πέρα. Γιορτές και τέτοια δεν είχαμε. Οι σταλινικοί οργανώνανε κάποιες μόνοι τους, εμείς κάναμε ορισμένες συζητήσεις στην επέτειο της Πρωτομαγιάς μεταξύ μας. Αλλά, όπως είπα, με τους χωρικούς δεν μας επέτρεπε η αστυνομία να έχουμε επαφές.

Οι χωρικοί ήταν αγράμματοι κι όταν εμφανιζόταν αστυνομικός, φεύγανε. Όταν δεν ήταν μπροστά αστυνομικός, μας καλημέριζαν και μας μιλούσαν. Θυμάμαι ήταν ένας, Δαμουράκης τον λέγανε, που είχε ένα βόδι. Το βόδι είχε φάει ένα λαπούτσι με μπτοκαδόρα και του είχε καθίσει στο στομάχι, θα ψορούσε. Μας είπε, λοιπόν, να του σκάψουμε ένα χωραφάκι για να μας δώσει λίγο από το σφαγμένο.

Όταν ξαναβρέθηκα στη Γαύδο, πήγα και βρήκα το γιο του Δαμουράκη στο σπίτι και του είπα και τις μαντινάδες που μας έλεγε ο πατέρας του! Μόλις άκουσε τη μαντινάδα, συγκινηθήκα και δάκρυσε, γιατί θυμήθηκε τη μάνα του και τον πατέρα του που ήταν για πεθαμένοι:

*Η σύζυγός μου η Μανωλιά / όταν πρωτοπεθάνω /
θα χύσει μαύρα δάκρυα / στον τάφο μου επάνω.*

Μόλις άκουσε το όνομα της μητέρας του, άρχισε να κλαίει. Μας κέρασε τσιουριά και ήθελε να μας κάνει το τραπέζι.

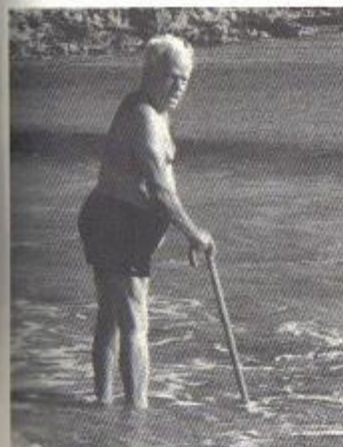
Οι περισσότεροι είχαν πεθάνει, ο Αντώνης ο Ταλάκης, ο Θεοχάρης ο Αρκαλάκης, ο Δαμουράκης. Από τους παλιότερους ξαναβρήκα μόνον ένα Γανδιώτη, το Γαλιανάκη, που ήταν ο μπακάλης. Τον βρήκα στο κρεβάτι. Ήταν 92 χρονών, εγώ 87. Του είπα όλη την ιστορία και τα ονόματα των εξόριστων που ήξερε –αφού όλοι απ' αυτόν φωνίζανε.

Όλοι οι χωρικοί, το τονίζω, μας βλέπανε με ευνοϊκό τρόπο, προπαντός μάλιστα από τη στιγμή που ήρθαν οι Γερμανοί στην Κρήτη. Οι Γερμανοί ήταν οι περισσότεροι αλπινιστές, γιατί η Κρήτη έχει βουνά και κάνανε μάχες εκεί με τους Νεοζηλανδούς και τους Αυστραλούς. Όταν ήρθαν λοιπόν οι Γερμανοί, ζητούσαν διερχιμνέα, αλλά οι χωροφύλακες ήταν σκράπες από ξένες γλώσσες κι οι χωρικοί το ίδιο. Ο επικεφαλής της γερμανικής φρουράς –καμιά σαρανταριά Γερμανοί που είχαν έλθει από την Κρήτη με αεράκατο– ήταν ένας αυστριακός λοχαγός με το εντελβίκι στο καπέλο. Ζητούσε λοιπόν ένα διερχιμνέα για τις ανάγκες τους –ήθελαν αυγά, κότες, γουρουνάκια κλπ.– αυτά όμως ήταν λιγοστά και το νησί λάμπιτωχο.

Ο Αντώνης Γιαννακόπουλος προσελήφθη ως διερχιμνέας, επειδή ήξερε γαλλικά και γαλλικά γνώριζε και ο αυστριακός ο λοχαγός. Εμείς συνεδριάσαμε ως ομάδα και αποφασίσαμε

Στη Γαύδο το '96, μετά από 54 χρόνια... Δηγούμι σε έναν Πολιτιστικό Σύλλογο από την Κρήτη πως ζούσαν οι εξόριστοι και πως ήρθαν οι Γερμανοί (φωτογραφίες πάνω και δεξιά).

Στο Σαρακίνο στη Γαύδο, κάνω ένα μπάνιο για πρώτη φορά. Ήταν 54 χρόνια, οι χωροφύλακες δεν μας άφησαν να μπούμε στη θάλασσα φοβόντουσαν μήπως δραπέτεύσουμε (αριστερά).

τι θα πει αυτός στους Γερμανούς: *“Γιαννακόπουλε, θα περιγράψεις ότι το νησί είναι φτωχό, οι κάτοικοί του είναι φτωχοί και ταλαιπώροι, αν έχουν ένα γουρουνάκι, το σφάζουν και το μοιράζουν στους γείτονες και μετά όταν σφάζουν αυτοί το δικό τους, επιστρέφουν το δανεικό”*.

Τόσο φτωχό ήταν το νησί που και η κυβέρνηση τους βοηθούσε κάθε χρόνο με λίγο κριθάρι. Ο επικεφαλής έδειξε κατανοηση και οι Γερμανοί σταμάτησαν μετά από την εισήγηση αυτή να ζητάνε τρόφιμα από τους χωρικούς. Τους εξήγησε ακόμα ο Γιαννακόπουλος ότι κι εμείς πεινάγαμε, το επίδομα είχε σταματήσει και με τα πολλά ο επικεφαλής έστειλε μήνυμα με τον πομπό (δεν υπήρχε τηλεφωνική σύνδεση) ότι το νησί πεινάει και ότι χρειαζόταν τρόφιμα για τους κατοίκους και τους εξόριστους.

Σε μερικές μέρες φθάνει πράγματι ένα βενζινόπλοιο με τρόφιμα, με αρκετούς τόνους ζάχαρη, ρύζι και λάδι. Στον καθένα πέφτανε τρεις-τέσσερις οκάδες. Αφού καταγράψαμε τους εαυτούς μας, ο επικεφαλής είπε ότι όλες αυτές οι ποσότητες θα μοιράζονταν εξίσου σε όλους τους χωρικούς και σε μας. Ο πρόεδρος τους ζητούσε να τα μεταφέρουν σε αποθήκη, αλλά ο επικεφαλής αντέδρασε. *“Όχι”,* λέει, *“εσείς θα τα μοιράσετε επί τόπου και εξίσου σε όλους!”* Οι χωρικοί τρελάθηκαν, αυτά ούτε στο όνειρό τους δεν τ’άχανε, μας αγάλιαζαν για τη μεσολάβηση που κάναμε. Χάρη στον Αντώνη Γιαννακόπουλο έρχονταν με τα γαϊδουράκια τους και παίρνανε τα τρόφιμα.

Στο διάστημα όμως αυτό οι μάχες γύρω από την Κρήτη εντεινόταν. Τα στούκας βομβάρδιζαν τα υποβρύχια και τις γύρω νηλομπές. Στο νησί ξεβράζονταν κάθε μέρα πέντε, έξι, καμιά φορά και δέκα πνιγμένοι. Η αστυνομία μας έοτελε να τους θάψουμε –πού να βρεις χώμα και δύναμη, εμείς ήμασταν

νηοτικοί και ταλαιπώροι. Οι πνιγμένοι ήταν ως επί το πλείστον αυτοί που ήταν κάτω στα μηχανοστάσια, έβγαιναν πρησμένοι, τουμπανιασμένοι από τον πνιγμό και τους τρώγανε οι σκύλοι.

Συνήλθε λοιπόν η ομάδα μας, αποφασίσαμε πως δεν μπορούμε να κάνουμε αυτή τη δουλειά. Στο μεταξύ, η Ελλάδα έπεφτε στους Γερμανούς και η κυβέρνηση του βασιλιά, με τον Τσουδερό μαζί, ήρθε στην Κρήτη. Αντί όμως να μας αφήσουν ελεύθερους, την ώρα που οι Γερμανοί έμπαιναν στη χώρα, όχι μόνο δεν μας απέλυσαν, αλλά στείλιαν κι άλλους χωροφύλακες στη Γαύδο. Μάλλον δεν θα είχαν πού να τους πάνε! Εμείς το γνωστοποιήσαμε αμέσως στον επικεφαλής ότι πριν δυο μέρες είχαν φτάσει δέκα χωροφύλακες με τρόφιμα, με μισθούς δυο μηνών, κλπ. και ο λοχαγός διέταξε να πάνε να θάψουνε τους πνιγμένους οι χωροφύλακες. Τι γέλια! Να βρίζουν οι χωροφύλακες τους εξόριστους, να λένε, *“οι Γερμανοί κάνουν ό,τι τους λένε οι εξόριστοι!”*

Εμείς ανακοινωστήκαμε λιγάκι που έγιναν κι αυτοί μια φορά νεκροθάφτες. Εμείς τους σκεπάζαμε εκεί με άμμο στην ακτή, αλλά το κύμα τους ξέθαβε, με τι δύναμη να σπάβαμε και με τι χόμα... Μάλιστα μια φορά βγήκε κι ένας ζωντανός, ένας Αυστραλός, και τον πήραν οι Αυστραλοί και οι Νεοζηλανδοί από τα Σφακιά όταν οπισθοχώρησαν.

Η γερμανική φρουρά ερχόταν όπως είπαμε με μία αερίοκατο, ύστερα βγαίνανε έξω με μία φυσιοκρατή λαστιχένια βάρκα. Αφού έφευγε το αεροπλάνο, την τραβούσαν και την βάζανε μέσα σε κάτι χαμόκλαδα κοντά στη θάλασσα. Πήγαν μια μέρα δυο εξόριστοι με δυο χωρικούς μαζί και την πετοδίκωσαν. Τους πιάσανε λοιπόν για σαμποτάζ, γιατί εκεί στην Κρήτη έγινε μεγάλη σφαγή μεταξύ Γερμανών και πολιτών. Αυτούς που ξέσκιαν τη βάρκα τους κλείσανε στη φυλακή και πήγαι-

ναν για τουφέκια. Συνήλθε η ομάδα μας και αποφασίσαμε ο Γιαννακόπουλος να πει στους Γερμανούς ότι δεν το κάνανε για σαμποτάζ, νόμιζαν ότι τη βάρκα την πέταξε η θάλασσα έξω από τις ναυμαχίες, αφού ξέβραζε ανθρώπους και διάφορα αντικείμενα από τις νηοπομπές, ότι την ξέσκισαν για να κάνουν τσαρούχια κι ότι τάχα πρώτη φορά βλέπανε τέτοια φουσκωτή βάρκα.

Το πιο σημαντικό είναι ότι τον καιρό που φυλάκιζαν τους σαμποτέρ, κάποιοι Γερμανοί πηγαίνανε ένας-ένας και τους πετούσαν τρόφιμα και τσιγάρα και λέγανε: "Ιχ προλετέρ!", δηλαδή: "είμαι και 'γω προλετάριος!". Αυτά μας τα λέγανε οι εξόριστοι όταν αποφυλακίστηκαν δεκαπέντε μέρες μετά, όταν δηλαδή γλύτωσαν, αφού πείστηκε ο επικεφαλής ότι δεν ήταν σαμποτάζ η πράξη τους.

Αυτή η κατάσταση συνεχίστηκε για δυο-τρεις μήνες, μετά άλλαξε η φρουρά, ο πρώτος επικεφαλής εξήγησε στο δεύτερο ότι το νησί είναι φτωχό, ότι δεν ζητούσαν τρόφιμα από τους κατοίκους, ότι είχαν γράψει και τους είχαν στείλει από την Κρήτη κι αυτός είπε ότι θα έκανε το ίδιο. Ξανά το βενζινόπλοιο με τα τρόφιμα, η ίδια διαδικασία. Την τρίτη φορά, ο επικεφαλής της φρουράς φαίνεται ήτανε φασιστόμουντρο, δεν έβλεπε με καλό μάτι να συμβιώνουν Γερμανοί κι εξόριστοι σε ένα οίκημα, στο μόνο κτήριο που υπήρχε και ήταν δίπατο. Αντί να βγάλουν όλους τους εξόριστους έξω, τους περιορίσαν στον έναν όροφο και στον άλλο μείνανε οι Γερμανοί. Έτσι διάταξε να μας μεταφέρουν από τη Γαύδο στην Κρήτη. Εμείς όμως με τους Γερμανούς περνούσαμε καλά. Ήταν, βλέπεις, σε' ισχύ το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο την εποχή αυτή, οι σταλινικοί πιστεύανε ότι είχε δίκιο η Γερμανία που έκανε τον πόλεμο, γιατί μετά τον πρώτο πόλεμο της είχαν αφαιρέσει τις αποικίες η Αντάντ και οι Αγγλογάλλοι. Αντίθετα με

μας. Εμείς θεωρούσαμε τον πόλεμο ιμπεριαλιστικό κι από τις δυο πλευρές και καλλιεργούσαμε την ιδέα της συμφιλίωσης των εμπόλεμων στρατιωτών ενάντια στις κυβερνήσεις τους και αυτά τα λέγαμε στους ανθρώπους που ήταν επιδεικτικοί να ακούν τις συζητήσεις μας. Γιατί όταν έρχονταν οι Γερμανοί εκεί που μέναμε, μας έλεγαν, "άμα είμαστε δύο, να μιλάτε πολιτικά, άμα είμαστε τρεις, να μην μιλάτε", γιατί σε κάθε τριάδα ήταν και ένας του φασιστικού κόμματος. Πολλοί Γερμανοί μας έφεραν το συσσίτιό τους και τρώγανε από το δικό μας το φτωχικό. Μας δείχνανε τις φωτογραφίες τους, τις οικογένειές τους, τα παιδιά τους, λέγανε "κι εμείς δεν θέλουμε τον πόλεμο, αλλά τι να κάνουμε, μας επιστράτευσε ο Χίτλερ, δεν μπορούσαμε να κάνουμε διαφορετικά". Μαθαίναμε και εμείς λίγα γερμανικά για να μιλάμε "ιχ βάις νιχτ, ιχ σπρέχε βένικ ντόιτς!"

Πριν έρθουν οι Γερμανοί έγινε και μια απόδραση. Οι αρχαιομαρξιστές είχαν το γραφείο της κολλεκτίβας και η αστυνομία τους είχε δώσει το δικαίωμα να κατεβαίνουν ένας-δύο του γραφείου να παραλαμβάνουν τα τρόφιμα, όταν ερχόταν το καΐκι. Εμείς μάλιστα δεν είχαμε εκπρόσωπο στο γραφείο, γιατί οι αρχαιομαρξιστές ήταν περισσότεροι, και μάλιστα, όταν πήγα στο γραφείο τους είπα: "Καλά δεν θέλουμε μόνο προστασία, θέλουμε να βγάλουμε και γραφείο αναλογικό!"

Εν πάση περιπτώσει, όσο αυτοί είχαν το γραφείο, ήρθε μια φορά το καΐκι του Γιαλυνάκη με τα τρόφιμα, αλλά αυτοί δεν το βγάλανε από τη θάλασσα όπως συνήθως, σηκώθηκαν τη νύχτα χωρίς να μας ειδοποιήσουν, γιατί, όπως είπα, ήμασταν σε απόσταση δεκαπέντε μέτρων από το μέρος που μείνανε αυτοί, έξι άτομα πήραν το καΐκι και σηκώθηκαν και φύγανε. Εγώ ήμουνα τότε στην υπηρεσία μαγειρέματος. Σκέφτομαι "τόρα θα έρθει η αστυνομία και θα μας λείει πού πήγαν και

πώς και θα έχουμε και εμείς φασαρίες". Εγώ μαγείρεψα για όλους κανονικά –και γι' αυτούς που φύγανε. Μας ρωτάνε:

"Πού πήγαν οι άλλοι;"

"Δεν ξέρουμε, χτες το βράδυ μας είπαν ότι θα πάνε να κοιμητήσουν και να φαρέψουν".

Θέλαμε να απασχολήσουμε την αστυνομία, γιατί το καιρί φαινότανε, όπως μας είπε ένας που ήταν μέσα και στη συνέχεια ήλθε με μας, είχε και πανιά. Για να τους δώσουμε περιθώριο να απομακρυνθούν από τη Γαύδο, είπαμε στην αστυνομία ψέματα, παρόλο που είχαμε πινακί που δεν μας ειδοποίησαν και μας για να δρατετεύσουμε μαζί. Έτρεχε η αστυνομία σ' όλο το νησί, δεν μπόρεσαν να τους βρουν πουθενά. Αυτοί διεκπεραιώθηκαν αντίκρυ στην Κρήτη, αλλά είχαν κάνει την κουταμάρα να πηγαίνουν όλοι μαζί και φαίνεται κάποιου απόσπασμα περνούσε με χωροφύλακες και τους είδε. Ένας χωροφύλακας που είχε υπηρετήσει και στη Γαύδο λέει "αυτόν τον ένα κάπου τον ξέρω". Τον ρωτάει: "Από πού είσαι;", του απαντάει ο άλλος: "Από τη Γαυδοπούλα!" Έλα όμως που η Γαυδοπούλα ήταν ακαιοίκτη, βλακεία του! Τότες κατάλαβε ποιοι ήτανε, τους πιάσανε και τους πήγανε στα Ανόγειο, ένα μέρος στα Σφακιά πιο πάνω. Τους σάπισαν στο ξύλο και μετά τους φέρανε πάλι πίσω.

Εμείς δεν φοβηθήκαμε ποτές ότι θα πεθαίναμε εκεί, αλλά από τότε που δρατετεύσαν αυτοί, πηγαίναμε τα βράδια και πελεκούσαμε κάτι κουπιά να πάρουμε κάτι σαρωβαλιασμένες βάρκες μήπως δρατετεύσουμε κι εμείς. Ευτυχώς δεν το πετύχαμε, γιατί θα πνιγίμασταν. Εκεί στο Λιβικό Πέλαγος, μεταξύ Γαύδου και Κρήτης, σχηματίζεται ένα μεγάλο ρεύμα, πολύ επικίνδυνο. Αλλά τη σκέψη της απόδρασης την κάναμε συνήως και επί των Γερμανών ακόμα.

ΑΠΟ ΤΗ ΓΑΥΔΟ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Όταν περάσαμε στην Κρήτη, μας πήγανε στην Παλιόχωρα και περάσαμε από την Κάνδανο που ήταν ερειπωμένη από τα στούκας, γιατί όταν πέσανε οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές, οι κάτοικοι τους επιτέθηκαν με τα μαχαίρια και πελέκησαν πολλούς απ' αυτούς. Σ' όλη τη διαδρομή έβλεπε σταυρούς με κράνη των Γερμανών επάνω. Εκεί έπεσε κι ένας διάσημος μοτοξέρ, πρωταθλητής μου φαίνεται, ο Μαξ Μέλανγκ. Αυτά γίνονται το '42.

Οι Νεοζηλανδοί κι οι Αυστραλοί που βρίσκονταν στην Κρήτη στήσανε κάποτε μια παγίδα. Αφού κατέλαβαν το αεροδρόμιο Μάλεμε, τοποθετήσανε γερμανικές σημαίες και βάλανε τους αιχμαλώτους Γερμανούς να ειδοποιήσουν ότι το αεροδρόμιο ήταν ελεύθερο και να ζητήσουν ενισχύσεις. Πράγματι, στείλανε ενισχύσεις και οι Νεοζηλανδοί με τους Αυστραλούς, τους βάλανε μεταξύ διασταυρωμένων πυρών και σκότωσαν πάρα πολλούς Γερμανούς.

Επάνω στην Κρήτη υπολογίζεται ότι είκοσι με εικοσιπέντε χιλιάδες πνιγμένους και σκοτωμένους άφησαν οι Γερμανοί. Όταν όμως έγινε η οπισθοχώρηση, έρχονταν τα υποβρύχια και παίρνανε από τα Σφακιά τους Αυστραλούς και τους Νεοζηλανδούς που είχαν ξεμείνει. Είχαν κάτι ποταμόπλοια –γιατί ήταν αβαθή τα νερά– και μάλιστα τα τελευταία ποταμόπλοια, αυτά που κάλυπταν την οπισθοχώρηση των άλλων, ήρθαν και στη Γαύδο. Τα στούκας επιτίθενταν και τα πυροβο-

λούσαν. Οι Αυστραλοί και οι Νεοζηλανδοί ήταν στα ποταμό-πλοια, κρυμμένοι κάτω από τις σπηλιές, είχαν πάρει όση βενζίνη ή πετρέλαιο είχε ο φάρος για να φτάσουν ως την Αίγυπτο, φαντάζομαι όμως ότι δεν έφτασαν ποτέ, γιατί τα στού-κας ήταν σε επιφυλακή όλη την ημέρα και μάλλον θα τους πυροβόλησαν στη θάλασσα.

Στην Κρήτη μας κλείσανε στις φυλακές Χανίων. Εκεί μπορούσες και να φύγεις, αν ήθελες –καναδυό του κόμματος φύγανε. Ακούγαμε από πάνω μας τους βομβαρδισμούς των αγγλικών αεροπλάνων και τρώγαμε κάτι πορτοκάλια, όταν είχαμε χρήματα. Εκεί στη φυλακή, ο Γιαννακόπουλος, ο σύντροφός μας που έκανε το διερωμένα, γνώρισε κάποιον Βροντουλάκη και έπιασε σχέση μαζί του. Αυτός είχε στα Χανιά οπλοπωλείο και του είχαν κλείσει το μαγαζί οι Γερμανοί για μία υπόθεση με όπλα. Όταν, μετά από λίγους μήνες, αποφυλακίστηκε ο Βροντουλάκης, είπαμε του Γιαννακόπουλου να φύγει, αφού μπορούσες είπαμε να δραπετεύσεις από κει, έπρεπε όμως να είχες μέρος να κρυφτείς, γιατί η κυκλοφορία επιτρεπόταν μέχρι τις έξι η ώρα. Έτσι, με την παρότρυνση τη δική μας έφυγε ο Γιαννακόπουλος και πήγε στο Βροντουλάκη, αυτός τον φύλαξε και τον φυγάδευσε στην Αθήνα. Έκανε δηλαδή μία αξιόπαινη πράξη.

Στη φυλακή στα Χανιά καθίσαμε συνολικά τρεις μήνες. Δυο φορές μας κατέβασαν στη Σούδα και ξεκίνησε η νηολομπή να φύγει, με γερμανούς και ιταλούς στρατιώτες. Έδωσαν και σε μας σωσίβια, σ' όλους τους εξόριστους, αλλά και τις δύο φορές η νηολομπή γύρισε πίσω, γιατί οι Άγγλοι, με τα υποβρύχιά τους, είχαν ισχυρό μηχανισμό κατασκοπείας. Εκεί ήταν που έδρασε και το "Παπανικολής".

ΣΤΟ ΜΕΤΑΓΩΓΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

Την τρίτη φορά ξεκίνησε η νηολομπή και φτάσαμε στο ναρκοθετημένο Πειραιά, με αεροπλάνα ιταλικά από πάνω και πλοία ιταλικά από τα πλάγια. Στον Πειραιά βγήκαμε στον Τζελέπη και παρόλο που μας συνόδευαν οι Γερμανοί, μπορούσες να δραπετεύσεις. Φύγανε πράγματι καναδυό αρχαιομαρξιστές, έφυγε κι ένας της ομάδας μας, ο Σωτήρης ο Σμυρλής. Εγώ δεν πρόλαβα να φύγω. Ήρθαν οι Γερμανοί οι πεταλάδες –είχαν ένα πέταλο χρεμασμένο– και με τα "ράους, ράους!" και τις κλοτσιές μας οδήγησαν στο Τμήμα Μεταγωγών Πειραιώς. Η κατάσταση ήταν αφόρητη. Σε τέσσερα-πέντε κρατητήρια ήταν πεντακόσιοι με εξακόσιοι κρατούμενοι, πολιτικοί, ποινικοί μαζί. Κοιμόμασταν με τη σειρά, ακουμπώντας στον τοίχο, όλη τη μέρα και μαζεύαμε τις ψείρες κατά χιλιάδες. Εγώ είχα μαζέψει σ' ένα φιαλίδιο κινίνης ψείρες κόκκινες, πράσινες, καφετιές, ο διεθνιασμός που λέμε!

Για συσσίτιο μας μοίραζαν δεντροάλευρο, κάτι σαν φάβα που τάζαν τα ζώα τους οι Ιταλοί. Το κάνανε μπομποτά και μας δίνανε είκοσι δράμα τον καθένα. Έρχονταν κάθε μέρα τα κάρα, βγάζανε δυο-τρεις νεκρούς από την πείνα και τους πετούσαν μαζί με τα σκουπίδια.

Πρέπει να συμπληρώσω ότι στο μεταξύ μεταφέρθησαν στο Μεταγωγών Πειραιώς και ο Στίνας, ο Βουρσούκης, ο Μανής ο Ζαχαροπλάστης, ο Κρόκος ο δάσκαλος –που επίσης όησε γραπτά του στην Αεροναυτία– που ήταν όλοι μέλη

της ομάδας μας. Τους είχανε φέρει από την Ακροναυπλία. Ήρθανε σε σύγκρουση με τους σταλινικούς για τη διανομή των τροφίμων και τους διώξαν. Εντυχώς, γιατί μετά μερικούς τους καθάρισαν οι Γερμανοί.

Έτσι ξανασυναρτήθηκα με τον Πουλιόπουλο ύστερα από πεντ-έξι χρόνια που είχαμε να ιδωθούμε –εγώ συνελήφθη τον 1937, ένα χρόνο μετά τη δικτατορία, και με πήγαν στη Γαύδο, αυτοί αργότερα, το 1937, και τους πήγαν στην Ακροναυπλία.

Ο Πουλιόπουλος ναι μεν ήταν διανοούμενος καλός, ήξερε το μαρξισμό απέξω κι ανακατωτά, αλλά είχε την τάση να ειρωνεύεται όποιον δεν συμφωνούσε μαζί του. Υπήρχαν οι γνωστές διαφωνίες στην Ακροναυπλία –φαινόταν κι από τα γραπτά που σώθηκαν.⁴⁹ Μου λέει λοιπόν ο Πουλιόπουλος: “Να πας στο Χρηστάκη, το γραμματέα του Τοπικού, να σε κατατοπίσει!” Ο Χρήστος Αναστασιάδης ήταν αρχικά στην τάση μας, αλλά στη συνέχεια μεταπήδησε στην τάση Πουλιόπουλου. Ο Πουλιόπουλος χάρηκε που κατάφερε να μεταλείσει έναν από μας και από Χρήστο τον έκανε χαϊδευτικά Χρηστάκη και τον έβγαλε και γραμματέα, ενώ είχε άλλα άτομα από την τάση του για τη θέση. Εγώ του λέω:

“Και πόιος τον έβγαλε αυτόν γραμματέα;”

“Εμείς, ο πυρήνας της Ακροναυπλίας”, μου απαντάει.

“Εμείς τον ψάχναμε το Χρήστο να πάρει μέρος στη συνδιάσκεψη κι ήταν σαν κνηρημένος σκύλος!”

Μάλιστα ο Βουρσούκης τον κατασάδιαζε τον Αναστασιάδη, γιατί δεν αποφάσιζε ν’ αλλάξει σπίτι και επέμενε να μένει με τη μάνα του, με κίνδυνο να τον συλλάβουνε. Όταν τελικά τον πιάσανε, πήγε στην Ακροναυπλία κι ενθυγραμμίστηκε με τον Πουλιόπουλο. “Άστα μωρέ Παντελή”, του λέω, “τα λερωμένα

49. Δελτίο Σιζήτησης ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ [1939-40] (πολιτηρογραφημένο).

μας θα τα συζητήσουμε έξω”, εννοώντας ότι θα κάνουμε συνένδριο, συνδιάσκεψη, κάτι τέτοιο τέλος πάντων. Και γυρνάει ο Πουλιόπουλος και μου λέει: “Κακούς μαθητές βγάξει το ντεφαιτιστικό σχολειό!”

Εμένα αυτό δεν μου κακοφάνηκε, μάλλον κολακεύτηκα. Γιατί είχαν δημιουργηθεί δύο τάσεις, οι υπερασπιστές του “εκφυλισμένου μεν, αλλά εργατικού κράτους” και οι ντεφαιτιστές που θέλαμε να πέσει η κυβέρνηση του Στάλιν πάση θυσία, ακόμα και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Υποστηρίζαμε ότι η πολιτική επανάσταση έπρεπε να χρησιμοποιήσει τα ίδια μέσα που θα χρησιμοποιήσει και η κοινωνική επανάσταση, ότι πρέπει να διαλύσουμε τη σταλινική ηγεσία και να γλυτώσουμε ό,τι υπόλοιπο υπήρχε από τον Οκτώβρη. Στο μεταξύ είχε γίνει η συμφωνία Ρίμπεντροπ-Μολότοφ, με την οποία διαμέλισαν την Πολωνία. Πώς μπορείς να συμφωνείς μ’ ένα κράτος που κάνει συμφωνίες με το χειρότερο εχθρό και την ίδια στιγμή να λες ότι υπερασπίζεσαι ένα κράτος αντιιμπεριαλιστικό;

Αυτοί όμως, σαν κρατικοκαπιταλιστές κι εξουσιαστές που ήταν στην ιδεολογία τους, είχαν την άποψη ότι μπορούσαν να μεταρρυθμισούν και να διορθώσουν το εκφυλισμένο εργατικό κράτος. Αυτή ήταν και η θέση του Τρότσκι. Επί είκοσι χρόνια κρατούσαν τα γραπτά των συζητήσεων της Ακροναυπλίας και δεν τα έβγαζαν στο φως (είχαν κάνα δυο τσαγκαράδες, όπως π.χ. τον Τουρνόπουλο, που τα βάζανε κάτω από τις σόλιες και είχαν κατορθώσει να τα φυγαδεύσουν). Αυτά τα επίσημα γραπτά μας ήθελαν να τα παρουσιάσουν όταν υποτίθεται θα δικαιώνονταν οι απόψεις τους, για να αποδείξουν ότι ήθελαν εμείς στρεφόμεσταν εναντίον του εργατικού κράτους.

Αλλά τα πράγματα ήρθαν ανάποδα και ήμασταν εμείς που δικαιωθήκαμε με την κατάρρευση του σοσιαλισμού, όχι αυτοί!

Ο Πουλιόπουλος ήταν καλός σύντροφος, δε λέω. Πίστευε αυτά που έλεγε ο Τρότσκι, είχε διαβάσει όλη τη μαρξιστική φιλοσοφία, ακόμα και στα γερμανικά, αλλά δεν μπορούσε να συλλάβει τις καταστάσεις, όπως τις συλλαμβανε ο Στίνας. Ο Στίνας ήταν τριμμένος, ψημένος, ίσως από τον καιρό που ήταν στο Κόμμα. Ο ίδιος ο Μπεναφόγια αναφέρει στο βιβλίο του ότι ο Στίνας στα πρώτα μεσοπολεμικά χρόνια ήταν το πιο δραστήριο μέλος του ΚΚΕ! Και ο Πουλιόπουλος είχε κάνει γραμματέας στο Κόμμα ένα φεγγάρι.

Ο Δημοσθένης Βουρσοϊκής ήταν καλός διανοούμενος, ευρηματής, πεισματάρης – γραμματέας του κόμματος, όταν ενοποιηθήκαμε με τον Πουλιόπουλο. *“Τόσο θετικό στοιχείο, που δεν ξαναγνώρισα άλλον καλύτερο σ’ όλα τα χρόνια που απασχολούμαι στο επαναστατικό κίνημα”*, έλεγε και ξανάλεγε ο Πουλιόπουλος και συμπλήρωνε ότι αυτό που θαύμαζε πιο πολύ πάνω του ήταν η συνέπεια και η εργατικότητα του.

Τον Κρόκκο και τους Μακρηδες τους ήξερα, αλλά δεν μπορώ να τους χαρακτηρίσω. Ο Κρόκκος ήταν πολυμαθής, δάσκαλος στο επάγγελμα, άφησε κάπου τριακόσιες σελίδες γραπτά στην Ακρονουπλία, όπως μου είπε ο Στίνας, γραπτά που ακόμη δεν τα παρουσιάζουν. Ο Γιάννης Μακρης, ζαχαροπλάστης που σκοτώθηκε στο Νεζερό της Λάρισας, ήταν κι αυτός πολύ καλός σύντροφος.

Μια μέρα, ήτανε Μάρτης του ’42, έκανε κρύο πολύ, οδηγήθηκαν όλοι οι κρατούμενοι στο προαύλιο για να καθαρίσουν οι καθαριστές τα κελιά. Κάποιοι κρατούμενοι όμως ξαναμπάινανε στα δωμάτια, γιατί έκανε παγωνιά. Ήταν 25η Μαρτίου και εγώ είχα ντυθεί εκείνη τη μέρα να γιορτάσω την 25η Μαρτίου, τύφλα μου! Μόλις τελείωσαν οι καθαριστές και ξαναμπήκαν μέσα οι κρατούμενοι – πλησίαζε το επισκεπτήριο, ήταν η ώρα δύο περιόδου – ήρθε ο αρχιφύλακας με τα κλειδιά

να κλείσει τα κρατητήρια και οι καθαριστές τους είπαν ότι έχουν επιστρέψει όλοι, αφού κάποιος δεν ήθελεν καλά-καλά να βγούμε. Εμένα δεν με είχε δει κανείς, εκτός από έναν που ήτανε στο δικό μας το δωμάτιο. Είχα μείνει κλεισμένος στα αποχωρητήρια με μια χλαίνη κι ένα δίκυχο από σμηνίτη. Από μέσα ήμουνα κοστουμαρισμένος. Λέω στον καθαριστή λοιπόν: *“Πιάσε εδώ όσα λεφτά έχω πάνω μου, κάνε το κορδίδο και θα σου δώσουν τα παιδιά μέσα τα ρούχα μου και χρηματά!”* κι έτσι δεν μίλησε.

Εντομεταξύ άνοιξε το επισκεπτήριο και μπουκάρισε ο κόσμος στο προαύλιο. Αντίκρυ από τ’ αποχωρητήρια φυλάει σκοπός, εγώ τον παρακολουθώ, μόλις μου γυρίζει την πλάτη, πετάω τη χλαίνη και το δίκυχο, από μέσα είπαμε φοράω γραβάτα και πήδηε φάχνω ως επισκέπτης κάποιον κρατούμενο.

Τώρα ο κίνδυνος ήταν από τους δικούς μας. Εγώ ήμουνα έξω στο προαύλιο και με βλέπανε από τα κρατητήρια. Φώναζαν: *“Δε φεύγεις;! Πήγαινε!”* και να μεν έφευγα εκείνη την ώρα, αλλά στο προαύλιο υπήρχαν και χωροφύλακες και χαφιέδες. Πήγαινα από το ένα κρατητήριο στο άλλο, δεν τον βόιχα αυτόν που τάχα έφαχνα κι έφυγα κανονικά σαν επισκέπτης. Όταν φωνάζανε τα ονόματα απαντούσαν οι δικοί μου μέσα από το κελί παρών αντί για μένα και με κάλυψαν για λίγο. Οι φύλακες με πήραν είδηση μετά από τέσσερις μέρες, όταν κάποια στιγμή τους βγάλανε όλους έξω έναν-έναν κι εγώ έλειπα.

Με το που δραπέτευσα πήγα πρώτα σε μια ξαδέρφη μου στα Ταμπούρια του Πειραιά. Έτυχε ένας αστυφύλακας που καθόταν εκεί κοντά να γνωρίζει τον αδελφό μου τό μεγάλο. Έμαθε για μένα τυχαία, είτε στην ξαδέλφη μου: *“Α, Ταμπάκος... Αυτός μωρέ ήταν από τις Φώκιες, αλλά εκείνος λεγόταν Δημήτρης, αυτός λέγεται Γιάννης”*. Η ξαδέρφη μου έκανε

την ανήξερη, αλλά την άλλη μέρα μου λέει: *“Μάζεψέ τα και φύγε από ‘δω γιατί έχουμε τον αστυφύλακα πλάι”*. Έτσι κι αλλιώς δεν την είχα ειδοποιήσει ότι θα ζητήσω καταφύγιο σ’ εκείνη, εμφανίστηκα απότομα. Πάλι καλά δηλαδή που κάθισα κανα-δυό βδομάδες...

Μετά πήγα σε μια θεία μου στη λεωφόρο Αλεξάνδρας, στις προσφυγικές πολυκατοικίες. Εκείνες τις μέρες οι αντιστασιακοί ανατινάξαν τα γραφεία της ΕΣΠΟ, της δεξιάς εθνικιστικής οργάνωσης, στην Αθήνα. Άνθρωποι του Ζέρβα αυτοί, είχαν μάλιστα και κρεμασμένη την αποκήρυξη του Ζέρβα στα γραφεία τους.⁵⁰ Έτυχα να’μαι στην Ομόνοια, όταν άκουσα τον κρότο και τις φωνές Ελλήνων και Γερμανών (πέρ’ από συνεργαζόμενους Έλληνες της ΕΣΠΟ σκοτώθηκαν και Γερμανοί), οπότε τὸ ἔβαλα κι εγὼ στα πόδια, γιατί ἤμουν καταζητούμενος.

Τότε βέβαια πολλοί διάταζαν να δραπέτευσουν, γιατί ἔξω είχε πείνα. Πολλοί κατέληξαν να τουφεκιστούν, γιατί ἤθελαν να παίρνουν τα τρόφιμα του Ερυθρού Σταυρού. Ο Πουλιόπουλος, για παράδειγμα, δεν αποφάσισε να αποδράσει. Μετά τη δική μου απόδραση, κάποια στιγμή πήγε στο νοσοκομείο. Ο δημοκρίτης του Μεταγωγών του ἔδωσε ἕναν αστυφύλακα να τὸν συνοδεύσει σπῆτι του, να τον αφήσει ὅσες ὥρες ἤθελε και μετά να τον φέρει πίσω. Προφανῶς του ἔκανε πλάτες για να δραπέτεψει, γιατί κάποτε ο διοικητής του τμήματος είχε μια υπόθεση στον Πουλιόπουλο και αυτός ως δικηγόρος τον είχε υπερασπιστεί, ἔτσι διαδόθηκε τουλάχιστον. Ο Πουλιόπουλος

ὁμως πήγε σπῆτι του, κάθισε δυο-τρεις ὥρες και μετά πήγε στον αστυφύλακα και γυρίσανε μαζί πίσω. Τον ρωτάει ἕνας σύντροφος: *“Γιατί σύντροφε δεν απέδρασες, αφού είχες δυο ευκαιρίες, μια στο σπῆτι και μια στο νοσοκομείο;”* Και ο Πουλιόπουλος τον απαντάει: *“Γιατί σφέτηκα τις συνέπειες που θα είχε για τον αστυφύλακα!”* Έτσι τουλάχιστον αναφέρει ο Σωτήρης Σμυρνλής στη μαρτυρία του.

Εγὼ πάντως στη θέση του δεν θα υπολόγιζα τις “συνέπειες για τον αστυφύλακα”. Ο Πουλιόπουλος ειδικά είχε και πολλούς γνωστούς ἔξω στην Αθήνα και δεν θα πέθαινε της πείνας. Κι εγὼ ἄλλωστε δραπέτευσα, ἐνὼ και ἄρρωστος ἤμουν και γνωστούς πολλούς δεν είχα, πέρα ἀπὸ κάποιους συγγενείς. Ἀλλάζα διαρκῶς φωλιές, ἤμουν πάντα σε κίνδυνο, αν με συλλάμβαναν, θα βλέπανε ὅτι ἤμουν δραπέτης.

Δεν μπορῶ να ξεχάσω ἕνα σύντροφο, τὸ Νίκο τον Αραβαντινό, ο οποίος ἔκλεβε τὸ γάλα που ἔφερναν οἱ ἀδελφές του ἀπὸ τὸ Κατηχητικὸ και μου τὸ ἔφερνε. Είχαμε συνέχεια τον ἴδιο διάλογο:

“Πιες το, ἐσύ θα πεθάνεις αν δεν το πιεις!”

“Μα ὄχι, δεν πρέπει να τὸ στερῆσεις ἀπὸ τὸ σπῆτι!”

“Βρε οἱ ἀδερφές μου θα ζήσουν, ἐσύ θα πεθάνεις!”

Αὐτὸν τὸ σύντροφο τον ἔκλαψα. Ἦταν ἕνα καλὸ παιδί και ἔκανε τέτοια θυσία για να με βοηθήσει. Τον σκότωσαν οἱ ἐργληματίες του ΚΚΕ στα Δεκεμβριανά.

50. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1942 ἡ ΠΕΑΝ (Πανελλήνια Ἐνωση Αγροποιζόμενων Νέων), ανατινάξει τὰ γραφεία τῆς δικαιοδοτικῆς οργάνωσης ΕΣΠΟ (Ἐθνικὴ Σοσιαλιστικὴ Πολιτικὴ Οργάνωση) στην οδὸ Πατησίων (Χαυριά), σκοτώνοντας 29 μέλη τῆς ΕΣΠΟ και 43 Γερμανοὺς στρατιώτες.

ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Αρκετό καιρό μετά βρέθηκα με το Στίνα. Κάθισα ένα διάστημα μόνος μου στην παρανομία κι ύστερα, όταν σκόρπισαν τους εξόριστους που ήτανε στο Μεταγωγών, οι περισσότεροι απ' αυτούς τουφειώστηκαν, εκτός του Στίνα και του Βουσούκη που τους στείλανε στην Εύβοια. Μετά δραπέτευσαν κι οι δύο και οργανώσαμε την ομάδα.

Ο Στίνας δεν εργαζότανε εκείνο τον καιρό. Τον είχαν προσλάβει διορθωτή στο *Βήμα* και ύστερα τον σκόλασαν. Δεν ήταν και στην κατάλληλη ηλικία να βρει δουλειά και συντηρούνταν ως επί το πλείστον από τις εισφορές των μελών. Έπαιρνε και λίγη βοήθεια από την οικογένειά του στην Κέρκυρα. Η οικογένειά του είχε μεγάλη περιουσία κι αυτός την κατασπατάλησε. Είχε έναν αδελφό που έκανε εμπόριο λαδιού –στο Σπαρτίλλα, το χωριό του στην Κέρκυρα, έχουν πολλές ελιές. Είχε πάει μάλιστα παλιότερα ως πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου του Σπαρτίλλα και στο νόμό του και του είχε ζητήσει να απαλλοτριώσουν τα κτήματά του. “*Μα είσαι βαφτιστικός μου!*”, τον λέει αυτός, “*θα μου πάρεις τα κτήματα;*” “*Άλλο το ένα, άλλο το άλλο!*”, απαντάει ο Στίνας και ξεσπκώνει τους χωρικούς του Σπαρτίλλα να πάνε να διεκδικήσουν την περιουσία του νονού του.⁵¹

51. Βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 182-184.

Τότε στο Μεταγυγών είχαμε ανταμώσει όλοι εκείνοι που σκοτώθηκαν αργότερα στο σκοπευτήριο της Καισαριανής και στο Νεζερό της Λαρίσης και οι σταλινικοί. Σε σχέση με το Νεζερό, υπάρχει μια πληροφορία ότι στη λίστα προς εκτέλεση ήταν και ο Ιωαννίδης, ο Μπαρτζώτας και άλλα υψηλόβαθμα στελέχη του ΚΚΕ, τα οποία σκόπευαν να εκτελέσουν οι Γερμανοί ως αντίποινα για την ανατίναξη μίας γέφυρας. Λέγεται, λοιπόν, ότι οι σταλινικοί έδωσαν λίρες και άλλαξαν τα ονόματα, βάζοντας στη λίστα τον Πουλιόπουλο, το Μακρή, το Νώντα, το Λαμπρόπουλο και άλλους έξι τροτσκοιστές που δεν συμπεριλαμβάνονταν αρχικά στη λίστα. Στοιχεία βέβαια δεν υπάρχουν, η φήμη όμως κυκλοφορούσε, τα έκαναν άλλωστε κάτι τέτοια οι σταλινικοί.

Ούτε ένα ανώτερο στέλεχος του ΚΚΕ δεν εκτελέστηκε από τους Γερμανούς, με την εξαίρεση ίσως του Ζεύγου από ένα δεξιό. Σάντος, Ιωαννίδης, Στριγκος, Βλαντάς, Ζαχαριάδης και όλα τα υψηλόβαθμα στελέχη τη γλύτωσαν. Ας βρεθεί κάποιος να αναφέρει έστω και έναν! Στο απόσπασμα πήγαν μόνο μεσαία και κατώτερα στελέχη, τα οποία, άσχετα με το ότι πίστευαν στο σταλινισμό, ήθελαν την κοινωνική επανάσταση.

Τον *χαιμό* που έζησα στην παρανομία, ο κίνδυνος προερχόταν περισσότερο από τους σταλινικούς. Αυτοί σκοτώσανι εκατοντάδες τροτσκοιστές, αρχειομαρξιστές και αναρχικούς, γνωστούς και άγνωστους. Γιατί εκτός απ' αυτούς, τα ονόματά μας τα έδωσαν στον Μπέρια, την GPU, οι πράκτορες οι σταλινικοί που είχαν μπει ανάμεσα στους τροτσκοιστές. Τα διαφωνούντα μέλη του ΚΚΕ δε που σκότωσαν οι ίδιοι θα πρέπει να είναι τριπλάσια σε αριθμό. Αυτό ήταν το λεγόμενο ΕΑΜ, το "δημοκρατικό, προοδευτικό κόμμα".

Ένας από τους πιο αξιολογούς ήταν ο Δημοσθένης ο Βουρσούκης. Ασκούμενος δικηγόρος, δεν κατάφερε να αποή-

σει το επάγγελμα εξαιτίας των διώξεων. Έκανε στην Ακροναυπλία αρκετά χρόνια και από κει τον γνώριζαν οι σταλινικοί. Όταν έγινε η "απελευθέρωση", ήταν συγκρατούμενος με το Γεώργιο Κοζάνη, τον "μπάρμπα ή Δράκουλα του ασύλου" και εκεί στο Σχιστό, στα Καμίνια του Πειραιά, τον συνέλαβαν τα φρουραρχεία του ΕΑΜ και τον σκότωσαν. Ήταν μαζί του ένας δικός μας σύντροφος νεαρός, Βλαδίκας λεγόταν, τον φίλησε ο Βουρσούκης και του είπε: "Εσένα θα σ' αφήσουν, *εμένα* δεν πρόκειται να μ' αφήσουν!" Και πράγματι τον άφησαν το Βλαδίκα, γιατί τον θεώρησαν απλώς σηματοθούνη και σκότωσαν το Βουρσούκη, έναν από τους πιο εξαιρετους συντρόφους που γνώρισα όλα αυτά τα χρόνια. Είπα στο Στανίτσα να γράψει κάτι γι' αυτόν κι έγραψε το ποίημα *Οι ροδακινιές ανθίσανε πάλι στο Χολαργό*. Ήμειναν μαζί στο Χολαργό σ' ένα αγρόκτημα που ανήκε σ' έναν αδελφό του Βουρσούκη, που είχε κανονική αστική εγκατάσταση.

Οι ροδακινιές ανθίσανε και πάλι στο Χολαργό

*Οι ροδακινιές ανθίσανε και πάλι στο Χολαργό
σαν και τότε.*

*Εφηνιες προί μ' ένα κλαδί ροδακινιάς στο χέρι
στην τσάντα σου ένα κομμάτι ψωμί, λίγες προκηρύξεις
και πολλές ελπίδες για επανάσταση και λεντεριά
στο καρνέ σου πρόγραμμα για τρεις μέρες:
τάτσι και πρόσωπα, συναντήσεις και συνεδριάσεις.
Δεν ξαναγύρισες.*

Μάθαμε στην Κοκκιιά η ΟΠΛΑ και ο Μπάριμπας σ' έπιασαν.

Σε γνώριζε από την Ακροναυπλία –έπειτα έγινε χωροφύλακας.

Τώρα θα έχει μια καλή σύνταξη.

Δεν μάθιμε ποτέ πού σε σκότωσαν. Δεν βρήκαμε τα κόκκαλά σου

–είναι πολλά τα ξεροπήγαδα της Αττικής.

Δεν ξανατύρισες.

*Ερχόσουν για πολλά χρόνια μόνο στ' όνειρό μου
με το μαλακό σου πάτημα, το πλατύ σου χαμόγελο,
την τρυφεράδα της μητέρας, τη θέληση του ιδεολόγου.*

Σε ρωτούσα “Ξεις;” και ξυπνούσα τρομαγμένος.

*Οι ροδακιανές ανθίσανε και πάλι στο Χολαργό
μα εσύ δεν φαίνεσαι πια μήτε στο όνειρό μου.*

Σταμάτης Στανίτσας

*(στον πιο σεμνό και υπέροχο αγωνιστή
που γνώρισα στη ζωή μου)*

Ένας άλλος σύντροφος που σκότωσαν οι σταλινικοί ήταν ο Θύμιος Αδραμυτιδής. Ο Θύμιος ήταν υπάλληλος στον Ευαγγελισμό στην Αθήνα κι ήθελε να κατέβει υποψήφιος για το σωματείο του προσωπικού του Ευαγγελισμού. Οι σταλινικοί δεν ήθελαν να βάλουν οι τροσκιστές υποψηφιότητα, για να μη διασπαστούν οι ψήφοι και νικήσουν οι δεξιοί. Ο Αδραμυτιδής τους είπε, “*εμείς είμαστε μια παράταξη, που θα συνεργαστεί μαζί σας εναντίον των δεξιών*”. Αυτοί επέμεναν, “*Όχι, δεν πρέπει να βάλετε καθόλου υποψηφιότητα*”, έλεγαν. Αυτός επέμενε και στο τέλος τον κάλεσαν για ανάκριση. Επειδή ήταν στον πυρήνα το δικό μου όπου ήμουν εγώ επικεφαλής, του είπα “*μην πας όταν σε καλέσουν για ανάκριση, να πας στο προσωπικό, στους συναδέλφους σου, και να τους πεις ότι σε απειλούν για να μην βάλεις υποψηφιότητα*”. Ξεκίνησε ο άνθρωπος να πάει να διαμαρτυρηθεί την ώρα που

πήγε το φρουραρχείο να τον πάρει κι αυτοί αμέσως μόλις γύρισε και τραβούσε προς την είσοδο του προσωπικού, τον πυροβόλισαν στον αυχένα και τον άφησαν στο προαύλιο του Ευαγγελισμού άπνοο.

Πολλούς ανθρώπους, με τους οποίους συνεργάστηρα χρόνια ολόκληρα, όπως ο Δημοσθένης Βουρσούκης, ο Νικόλας Λαβαντινός, ο Τάκης Τάτσης εδώ στη Θεσσαλονίκη, ο Ποιμενίδης, ο Δαμαλάς ο Κώστας, ο Σπύρος Σαλονιάς στο Βόλο, άνθρωποι με τους οποίους είχα συνδεθεί και τους παρότρυνα και κάναμε πάλι ενάντια στον καπιταλισμό, πάλι για την ανατροπή του καπιταλισμού, οι σταλινικοί τους σκότωσαν ως πράκτορες της αστικής τάξης, το ίδιο δηλαδή που κάνανε και στην Κρονονάνη, που τους κατηγορούσαν ότι συνεργάζονταν με τους λευκοφρουρούς.

Και παλιότερα, στη Θεσσαλονίκη, όταν εμείς δουλεύαμε κατ' αποκοπήν και αφήναμε τη δουλειά μας και τρέχαμε και βγάζαμε προκηρύξεις και κάναμε προπαγάνδα κι αφήναμε τη δουλειά μας στη μέση, οι σταλινικοί μας συκοφαντούσαν στους εργάτες, πως εμείς πληρωνόμαστε από την αστική τάξη, πως έχουμε κι άλλο μισθό από την ασφάλεια και γι' αυτό μπορούμε και δεν δουλεύουμε πλήρες ωράριο! Απίστευτες συκοφαντίες! Δεν τις χωράει ο νους του ανθρώπου!

Το '43 λοιπόν βρεθήκαμε με το Στίνα, είχε αποδράσει κι αυτός στο μεταξύ, οργανώσαμε την ομάδα, βγάλαμε μία εφημερίδα, το *Εργατικό Μέτωπο*, και αναπτύξαμε δράση. Την εφημερίδα την τυπώναμε νόμιμα. Λέγοντας νόμιμα εννοούμε σε πιστήριο κανονικά. Τη μοιράζαμε χέρι με χέρι, αλλά πολλοί σταλινικοί μας την ξέσκιζαν και μας κάνανε διάρκη πόλεμο. Εμείς ήμασταν μαχητικοί, ήταν και η πείνα τότε, σπάζαμε ορισμένα μαγαζιά, βάζαμε τον κόσμο στη σειρά και μοιράζαμε τα τρόφιμα μέχρι μεσημέρι.

Το ΕΑΜ μιλούσε για εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα κι εμείς μιλούσαμε για κοινωνική επανάσταση και κοινωνική αλλαγή, αντίθετα με το ΕΑΜ και τα χωνιά του στο δρόμο. Εκείνον τον καιρό οργανώσαμε πολλούς νέους ανθρώπους με τις αντιλήψεις μας. Τότε κερδίσαμε και τον Καστοριάδη.

Ο Καστοριάδης ήταν 20 χρονών το 1942 και πρώην μέλος της κομμουνιστικής νεολαίας, αλλά είδε ότι η λογική του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ήταν σκόρπη κι επηρεάστηκε από τις δικές μας αντιλήψεις. Μας βρήκε μέσ' από συζητήσεις, ήλθε σ' επαφή με το Στίνα και αργότερα έφυγε για το εξωτερικό. Ο Υπουργός Παιδείας της Γαλλίας, ο Ζαν Ζε, για ν' απελευθερώσει μερικούς ανθρώπους ζήτησε και πήρε καμιά εικοσαριά νέους μαζί του για να τους γλυτώσει από τη δεξιά. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Ιάνης Ξανάκης, ο Πουλαντζάς, κλπ. Έτσι βρέθηκε κι ο Καστοριάδης στη Γαλλία κι εμείς του αναθέσαμε να μας εκπροσωπήει στη Δ' Διεθνή –είχαμε ακόμη σχέση με αυτήν, δεν είχαμε αποχωρήσει. Μέχρι τότε μας εκπροσωπούσε ο Γιώργος ο Βιτωιώρης, αλλά στο μεταξύ είχε προσχωρήσει στην αντίσταση κι αυτός και πέθανε εκεί. Ο Καστοριάδης είχε μείνει φαλακρός από μια παιδική αρρώστια. Σε μια δμάλεξη του αργότερα κάποιος μου είπε του *“πέσαν τα μαλλιά”* κι εγώ του λέω *“μη βλέπεις τα μαλλιά, τα μυαλά να βλέπεις...”*.

Με τον Καστοριάδη συνεχίσαμε την επαφή και, όταν έγιναν τα επεισόδια στην Πολωνία με την *Αλληλεγγύη* και το Βαλέσα, ο Στίνας τον ρωτούσε τι γίνεται –είχε προηγηθεί και ο Μάης του '68. Του έλεγε, *“καλά, δεν κάνατε ένα συνέδριο να προχωρήσετε την κατάσταση”* και του απαντάει ο Καστοριάδης ότι τα γεγονότα δεν πήγαν παραπέρα γιατί ο Μάης του '68 δεν κατάφερε να ενώσει την εργατική τάξη με το φοιτητικό κίνημα. Ο Στίνας αγωνιούσε για την επανάσταση.

Ο Πουλιόπουλος μας είχε προτείνει να στείλουμε τον Πάμπλο στο Παρίσι να μας εκπροσωπήει, αλλά εμείς του είχαμε πει τότε ότι αυτός ουσιαστικά είχε κάνει δήλωση. Η θέση μας απέναντι στους δηλωσιές ήταν η εξής: εμείς λέγαμε ότι οι δηλωσιές που κάνανε μια δήλωση για λόγους ανθρώπινους, για λόγους ανάγκης –γιατί ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος από σάρκα και κόσκαλα– και που δεν κάνανε προδοτική δήλωση, δηλαδή δεν καταδίωσαν κι άλλους, αυτούς λοιπόν είπαμε να τους αποκαταστήσουμε, αφού είναι ηθικά στοιχεία, αλλά να μην τους εκλέγουμε σε πόστα. Αντιθέτως, η τάση του Πουλιόπουλου και του Λουκά Καρλιάφτη τοποθετούσε και δηλωσιές σε πόστα. Μάλιστα ο Λουκάς πρότεινε στον Κώστα Καροτσέρη να γίνει γραμματέας της τάσης του κι ο ίδιος ο Καροτσέρης του είπε *“εγώ δεν μπορώ να γίνω γραμματέας της ομάδας σου, αφού έχω κάνει και δήλωση”*. Ήταν καλός άνθρωπος ο Καροτσέρης.

Πολλοί έρχονταν και μας λέγανε: *“Του ΕΑΜ είστε”*. *“Τι ΕΑΜ;!”* λέγαμε εμείς. Σε αποθήκες και μπακάλικα με τρόφιμα που παραβιάζαμε εμείς, οι σταλινικοί κάνανε λεηλασίες. Η γυναίκα μου εργαζόταν στον Κεραμεικό, όπου είχε αποθήκες με είδη ψατισμού και μου περιέγραφε πώς ερχόντουσαν οι Ελασίτες, παίρνανε διάφορα υλικά τάχα για το ΕΑΜ και μετά τα πουλούσαν στη μαύρη αγορά. Γι' αυτό και ο κόσμος τους ονόμασε τότε όχι Ελασίτες, αλλά λεηλασιότες! Ορισμένοι κάνανε βέβαια κλοπές για το ΕΑΜ, δεν ήταν όλοι σαλταδόροι που κάνανε βρομοδουλειές.

Τότε εμείς ήμασταν καμιά διακοσαριά άτομα, με τους καινούριους μαζί: η Κούλα, ο Μανιατόπουλος, ο Παπάδημητρίου, ο Βλαδέκας, ο Αντώνης ο Μπόσιος, ο Σταμάτης ο Στανίτσας –έχει άλλο όνομα τώρα– ο Βουρσούκης, όλοι που ήμαστε πριν εξόριστοι κι άλλοι που ήλθαν από την Ακροναυ-

πλία, όπως ο Γιάννης ο Μακρής, πριν να τουφειστούνε δηλαδή. Τώρα δεν ζει απ' αυτούς παρά μόνο ο αρχαιομαρξιστής Λουκάς Καρλιάφτης. Ορισμένοι νέοι που ήταν τότε στρατολογημένοι στην ομάδα ζούνε ακόμα στην Αθήνα, από τους παλιούς δεν ζει κανείς, είμαι ο τελευταίος των Μοϊκανών.

Στη Θεσσαλονίκη ήλθα για να δω τους δικούς μου, εφτά-οχτώ χρόνια είχα να τους δω, μ' ένα μαυραγοριτή που έφερνε σύκα και σταφίδα και τα αντάλλασε με οστάρι. Τον πληρώσαμε κιόλας και μας είπε να φορτώνουμε και να ξεφορτώνουμε τη σταφίδα στα τρένα. Εγώ τον πληρώσα και δέχτηκα τους όρους του, να ξεφορτώνω δηλαδή σακιά μαζί με δυο-τρεις άλλους. Στη Θεσσαλονίκη ήρθα και με υλικό, τη *Διαρκή Επανάσταση*, προκηρύξεις από την Αθήνα, εφημερίδες...

Στην οδό Παπαδοπούλου, μεταξύ Βενιζέλου και Ίωνος Δραγούμη, πίσω από το Μπεζεστένι, καθόταν ένας ράφτης σύντροφος και οργανώσαμε ομάδα. Ήταν μια μέρα να μαζευτούμε πέντε, είχαμε έρθει οι τρεις και περιμέναμε δύο ακόμα. Εγώ είχα πιάσει δουλειά τότε στην είσπραξη κάτι φόρων. Ο γερμανός Μέρτεν, γενικός διοικητής της Θεσσαλονίκης, είχε φτιάξει μία οργάνωση, μάζερε ένα φόρο από τα φρούτα και με το φόρο αυτό χρηματοδοτούσε τα συσσίτια των παιδιών. Εγώ κυκλοφορούσα τότε με ψεύτικο όνομα κι ένας ξάδελφός μου μου-λέει: *"Πήγαινε να πιάσεις δουλειά! Θα κάθεται σ' ένα χώρο και θα κόβεις ένα διπλότυπο για τα εισαγόμενα φρούτα που έρχονται υπέρ των παιδιών"*. Και πήγα.

Μία μέρα κίνησα λοιπόν να παραδώσω τα χρήματα στην Ίωνος Δραγούμη, με είδαν από το Καραβάν Σεράι, το καφενείο, με γνώρισαν και με παρακολούθησαν. Δεν ήλθε αυτός που με γνώρισε, ήλθε ένας άγνωστος κι εγώ είχα ένα δέμα με "κοτζαμάνηδες", τα χιλιάρικα της κατοχής. Αυτοί νόμιζαν ότι είναι προκηρύξεις. Ανεβαίνω λοιπόν πάνω στο ραφείο και

έρχεται αυτός με το πιστόλι και μου λέει:

"Τι έχεις, ρε εκεί μέσα;"

"Χρήματα!"

"Βγάλα!"

Εκείνη την ώρα εμφανίζονται άλλοι δύο χαφιέδες με πολιτικά, ο ένας βγάζει την ταυτότητα, ήταν νοματάρχης της ασφάλειας, ο άλλος λεγόταν Καλαμπόκας, ήταν ανώτερος. *"Πώς σε λένε;"* Είπα το ψευδώνυμό μου -Γιάννης Καζάκος. Αυτός ο χαφιές ο νοματάρχης κρατούσε το πιστόλι, με χτυπάει με την κνήμη και μου λέει συγκεκριμένα τη φράση: *"Ταμώ το Στάλιν σου!"* Πού να ήξερε... Εμένα με πήραν τα αίματα. Αυτοί οι δύο ήτανε άνθρωποι του Δάγκουλα, μία συμμορία παρακρατικών που δρούσε εδώ στη Θεσσαλονίκη και συνεργαζόταν με την αστυνομία. *"Τι ήρθες εδώ να κάνεις;"* Εγώ είχα κι ένα κουστούμι παλιό κι έκανα ότι είχα πάει να το γυρίσω ανάποδα, να μου το διορθώσει ο ράφτης. Τι να πω, ότι είχαμε συνάντηση του πυρήνα; Όλα τα στοιχεία τα είχαμε κρύψει στα κάρβουνα, γιατί παίρναμε μέτρα προφύλαξης -μην ξεχνάμε ότι ήμασταν στην παρανομία. Μας κάνουνε έρευνα και με κατεβάζουν κάτω που ήταν κατάσταση, κατεβαίνει κι ένας μαζί μου και με φυλάει με το πιστόλι, ήταν και λίγο αλλήθωρος, δεν έβλεπε πολύ καλά.

Εντομεταξὺ κάνουν έρευνα και στο δεύτερο όροφο, έρχονται και το δεύτερο δικό μας κάτω. Είναι απάνω οι άλλοι κι ανακρίνουν το ράφτη. Εγώ εκείνη την ώρα -δεν ξέρω, ακόμα και τώρα δεν το έχω συνειδητοποιήσει- κάνω νόημα στο δικό μας *"εγώ θα φύγω!"* Βλέπω μπροστά μου την τζαμιόπορτα, αυτός πηγαίνειέρχεται με το πιστόλι στο χέρι από τη μια άκρη του μαγαζιού στην είσοδο ως το βάθος του μαγαζιού. Μόλις περνάει από μπροστά μου και πάει προς το βάθος, κάνω ένα μπαράφ, ανοίγω την τζαμιόπορτα και φεύγω στην Παπαδοπούλου που κάνει λοξά ο δρόμος και βγαίνει στην Ι. Δραγούμη.

Βγήκε αυτός και πυροβόλησε, αλλά μπορεί να πυροβόλησε στον αέρα για εκφοβισμό. Δύο πυροβολισμούς άκουσα. Βγήκαν από τα παράθυρα και φώναζαν "κομμουνιστ, κομμουνιστ!" Αντί να τρέξω, πέρασα στο απέναντι πεζοδρόμιο και ανακατέυτηκα με τον κόσμο. Περπατούσα ήρεμα. Την τακτική αυτή την είχα διαβάσει στο Βίκτορα Σερζ, ο οποίος ήταν Γάλλος εξόριστος στη Σιβηρία, διωγμένος από το Στάλιν. Η *Πάλη των Τάξεων* των αρχαιομαρξιστών είχε δημοσιεύσει κομμάτια από το βιβλίο του⁵² -εκεί είχα διαβάσει πώς φυλάγονται από την αστυνομία οι επαναστάτες κατά την περίοδο της παρανομίας. Ο Σερζ έδινε και οδηγίες για το πώς να πηγαίνεις σε μία μυστική συνάντηση, για να βεβαιωθείς ότι δεν σε παρακολουθούν, οπότε να μην προδώσεις και τους συντρόφους σου. Τα εφόρμωσα στη ζωή μου αυτά τα πράγματα.

Αντίο λοιπόν πέρασαν από μπροστά μου κι έφαχναν κάποιον που να τρέχει, αλλά κανείς δεν έτρεχε. Με το μπροσά έφυγε κι ο άλλος και έμεινε ο ράφτης απάνω. Τον ρώτησαν "τι άνθρωπος είναι αυτός" και τέτοια και λέει ο ράφτης "πελάτης μου είναι κι έφερε ένα κομπούμι". Κράτησαν το κομπούμι, πήραν και τα χρήματα και κράτησαν και όμηρο το ράφτη και τον έβαζαν να τους πηγαίνει στις ταβέρνες και να τους πληρώνει τα έξοδα. Ήταν παρακρατικοί, με την αστυνομία συνεργάζονταν. Στο τέλος τον άφησαν, αφού είδαν ότι δεν έβγαίνει τίποτα και το είχαν παρακάνει.

Έτσι σπρώχθηκα κι έφυγα στην Αθήνα, ταξίδεψα μ' ένα εισιτήριο γερμανού εργάτη που μου έβγαλε ο αδελφός μου ως εργάτης από τη Γερμανία, με ψεύτικο όνομα.

52. Βίκτορ Σερζ, *Βίος επαναστατών*, δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στην *Πάλη των τάξεων* από τις 7 Νοέμβρη 1930, τεύχος 3. Βλ. και Β. Σερζ, *Τι πρέπει να ξέρει ένας επαναστάτης*, εκδόσεις Ελευθέρος Τύπος.

Η ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το '44 βρέθηκα λοιπόν στην Αθήνα. Μέναμε στο Κουκάκι, στα Σφαγεία. Θυμάμαι μια μέρα ένα μπλόκο από ταγματσοφαλίτες. Η μάσκα, ο κοκκινολοφόρος προδότης δηλαδή, υποδείκνυε -έτσι έκαναν πάντα- κόσμο στους γερμανούς. Θα πρέπει να σκοτώθηκαν τρεις-τέσσερις εκείνη την ημέρα. Όλοι οι άντρες έπρεπε να κατεβούν στην πλατεία. "Όσοι δεν κατεβούν, θα τους βάλουμε φωτιά στα σπύτια τους!", απείλησαν. Οι σπιτονοικοκυρές μας διάχυναν κι αυτές να κατεβούμε στην πλατεία, φοβόντουσαν. Εμείς είπαμε να ξεκινήσουμε να πάμε ως εκεί, αλλά την ώρα που πηγαίναμε να παραδοθούμε, μας λέει μια γυναίκα: "Έχει εδώ πίσω μια μάντρα κι από πίσω δεν έχει μπλόκο". Πράγματι, εγώ μ' έναν άλλον μπήκαμε στο σπίτι της, ανεβήκαμε τη σκάλα, πήδηξαμε το φράχτη και βγήκαμε στη μάντρα. Γεμίσαμε χώματα. Από κάτω ήταν μια άλλη γυναίκα, που μας ξεσκόνισε. Πήρα δρόμο και βρέθηκα στο Σύνταγμα. Έτσι γλυτώσαμε, τυχαία, με την αλληλεγγύη εκείνων των γυναικών.

Όλο το διάστημα του Εμφυλίου έμεινα στη Αθήνα. Οι Άγγλοι επενέβησαν για να καταστείλουν το ΕΑΜικό κίνημα που είχε ξεσπάσει. Μαζί με το Στίνα ήμασταν κρυμμένοι στο σπίτι του Καλλέργη (ψευδώνυμο του Γιαννακόπουλου). Κρυμμένοι και από την αστική τάξη και από τους Άγγλους και απ' τους σταλινικούς

Μια φορά μας σταματάει ο επικεφαλής της στρατιωτικής πολιτοφυλακής που ήταν υπό την επίβλεψη των Άγγλων, μας ελέγχουν τα χέρια, να δουν αν ήταν λερωμένα από μπαρούτι. Κατά σύμπτωση μέσα στη φρουρά ήταν ένας δικός μας, στρατιώτης της εθνοφυλακής, ο Βάσος⁵³. Λέει λοιπόν ο Βάσος στον επικεφαλής: "Εγγνώμαι εγώ γι αυτούς τους ανθρώπους, δεν έχουν καμία σχέση με το κίνημα". Κυνηγούσαν τότε κάποιους που είχαν δραπετεύσει από το αεροδρόμιο του Ελληνικού.

Μάλιστα, εκείνον τον καιρό, την εποχή των Δεκεμβριανών, πήγα με τη γυναίκα μου και μια φιλενάδα της να μαζεύουμε μερικά ξύλα, ενώ οι Εγγλέζοι κυνηγούσαν τους δραπέτες του Ελληνικού. Έτσι όπως ήμουν μαζί με τις δυο γυναίκες, βλέπω ξαφνικά κάτι Εγγλέζους με όπλα. Ο ένας απ' αυτούς στέζεται και με σημαδεύει. Εγώ εκείνη τη στιγμή σκέφτηκα πως ήθελε να με σκοτώσει για να πάρουν τις γυναίκες. Λέω λοιπόν κι εγώ, αν έχουν σκοπό να με σκοτώσουνε, να πάω κοντά στις γυναίκες να τους αποτρέψω. Αλλά αυτοί ούτε τις γυναίκες ήθελαν να πειράξουν, ούτε εμένα. Νόμιζαν πως είμαι ένας από τους δραπέτες που έψαχναν, γιατί φορούσα χαλί, παντελόνι και ποικίμωσο.

Κάποια στιγμή, αυτός που με σκόπευε σταμάτησε. Είδε πως δεν φοβήθηκα, δεν έτρεξα, οπότε κατάλαβε, ότι δεν ήμουν δραπέτης. Όταν τελικά μαζέψαμε κάτι ξυλαράκια και πιάσαμε να γυρίζουμε, είδαμε κάτι άλλους ξυλοκόπους που κατέβαιναν απ' το βουνό και τους διηγήθηκαμε το επεισόδιο με τους Εγγλέζους. "Καλά που τη γλιτώσατε, γιατί λίγο πιο

53. Ενν. τον τροτσκιστή κομμικό λογοτεχνίας Βάσο Βαρίκα (1912-1971), γνωστό για το βιβλίο του *Ο ποιητής Κώστας Βάρναλης* (βλ. και Βάσος Βαρίκας, *Κ. Βάρναλης - Κ. Κατωτάσης*, εκδόσεις Γαβροηλίδης).

πάνω τους είδαμε αυτούς που το σκάσανε από το Ελληνικό!", μας είπαν αυτοί.

Στις 23 του Δεκέμβρη του 1944 έγινε συγκέντρωση στο γήπεδο του Παναθηναϊκού και πήγαμε κι εμείς. Ήμασταν καμιά διακοσαριά συγκεντρωμένοι και τραγουδούσαμε τα δικά μας συνθήματα. Οι σταλινικοί οργάνωσαν τη συγκέντρωση μαζί με τους ρεφορμιστές του Καλομοίρη. Στην είσοδο οι σταλινικοί κι οι δεξιοί δεν μας άφησαν να μπούμε μέσα. Είχαμε σκοπό να βάλουμε κι εμείς έναν ομιλητή να μιλήσει στη συγκέντρωση, αλλά δεν μας άφησαν. Κι έτσι ομαδικά, όπως είχαμε κάνει αλυσίδα, για να μην μπορούν να μας πειράξουν οι σταλινικοί, φύγαμε πάλι. Δεν μείναμε για τη συγκέντρωση. Γιατί να μείνουμε άλλωστε; Για ν' ακούσουμε τις σαχλαμάρες τους;

Μας κυνηγούσανε οι σταλινικοί, όπως είπα, με πιάσανε πολλές φορές τα φρουραρχεία του ΕΛΑΣ, αλλά είχα ψεύτικες ταυτότητες. Αν είχα τύχει σε κανέναν που ήξερε το παρελθόν μου, δεν θα γλύτωνα, όπως δεν γλύτωσαν ο Βουρσούκης, ο Λοβζαντινός, ο Τουγκέλης και πολλοί σύντροφοι που τουφεκίστηκαν από τους σταλινικούς. Κυκλοφορούσα με το όνομα Καζάκος. Το όνομα του πατέρα μου ήταν Καζάκος, αλλά του είχαν βγάλει το ψευδώνυμο Νταμιντάκος, από το νταμ-νταμ που έκαναν τα κόκαλα του αρνιού με τα οποία έπαιζε. Άλλο όνομα που χρησιμοποιούσα ήταν το Βεργής.⁵⁴

Εμείς είχαμε εντελώς αντίθετη πολιτική από τον ΕΛΑΣ. Λίγαμε ότι δεν κάνουμε μονάχα αντίσταση κατά του φασισμού, όπως τάχα κάνανε αυτοί, δηλαδή υπέρ του επιτελείου της Μέσης Ανατολής, γιατί αυτοί ήταν εξάρτημά τους και τελικά ξαναφέραν την άρχουσα τάξη στην εξουσία. Υπόσθη-

54. Βλ. και Γ. Βεργής, "Λίγες λέξεις για ένα ηθικά απαράδεκτο κείμενο" στο Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 502-505 (Παράρτημα).

ζαμε ότι ο πόλεμος ήταν κακός κι από τις δυο μεριές, οπότε κάναμε πόλεμο κατά τον πόλεμο. Με προπαγάνδα, με έντυπα, με προκηρύξεις. Με τον Καστοριάδη μοιράζαμε και προκηρύξεις στους καταυλισμούς των Γερμανών εναντίον του πολέμου, γραμμένες στα γερμανικά. Εμείς μιλούσαμε γλώσσα διαφορετική από τα χωνιά του ΕΛΑΣ που φωνάζανε για το έθνος και την πατρίδα.

Αυτήν την περίοδο, '43-45, είχαμε ξανασυστήσει την ομάδα, αφού πια όλοι είχαμε δραπετεύσει από τις φυλακές και τις εξορίες και αρχίσαμε τη δράση μας. Τότε σπάσαμε μαγαζιά και μοιράζαμε τρόφιμα, όπως είπα, γι' αυτό και το ΕΑΜ μας κινήθηκε. Το ΕΑΜ έλεγε πως, όπως το '21, έτσι κι αυτοί κάνουν εθνική αντίσταση.

Με το Στίνα και τον Καστοριάδη συναντιόμασταν σε σπίτια, έξω δεν βγαίναμε να πάμε σε καμιά ταβέρνα, τίποτα τέτοιο. Μια φορά, βγήκε ένας χαφιές από τους αρχειομαρξιστές, ο λεγόμενος Καικιάς. Εγώ πλησίαζα πολιτικά έναν συμπαιθούνα επιγραφοποιό από το Παγκράτι και ο χαφιές προσπάθησε να με γνωρίσει μέσω εκείνου – οικοδόμος ήταν. Μου τον είχαν περιγράψει, εγώ δεν τον ήξερα προσωπικά τον Καικιά. Μου 'δωσε λοιπόν ραντεβού ο συμπαιθών στο τάδε καφενείο να συζητήσουμε. Εγώ είχα πάει νωρίτερα στο καφενείο και βλέπω το χαφιέ να είναι ήδη εκεί –κατάλαβα ότι είναι αυτός, ο Καικιάς– να περιφέρεται και να κοιτάζει προσεκτικά δεξιά κι αριστερά. Ο άνθρωπος που προπαγάνδιζε εγώ, ο επιγραφοποιός, δεν είχε έρθει ακόμη. Αν ερχόταν και μιλούσαμε θα με γνώριζε ο χαφιές. Ήξερε μόνο τ' όνομά μου. Έτσι σηκώθηκα κι έφυγα. Ειδήλλως θα μ' έπιανε. Ήταν πολύ επικίνδυνο να κυκλοφορείς έξω. Στο καφενείο πηγαίναμε σπάνια. Γι' αυτό κυρίως στα σπίτια γινόταν η δουλειά και οι συναντήσεις.

Ο Στίνας πήγαινε στον “Κοραή” στην Ιπποκράτους πού και πού, στο καφενείο όμως ελάχιστα. Δεν είχαμε αυτό που λένε ζωή του καφενεείου, καθόλου. Ήμασταν όλοι παράνομοι. Μια φορά με σταμάτησαν οι φασίστες του Γρίβα. Δούλευα στην Ιπποκράτους σ' ένα τσαγκαράδικο. Το Χημείο στη Σόλωνος το είχαν οι φασίστες του Γρίβα. Εγώ ήμουν με την μπροστέλα, μ' ένα χακί παντελόνι κι ένα χακί πουκάμισο, μόλις πέρασα από το σημείο, μου λένε:

“Ψηλά τα χέρια! Από τους δικούς μας του ΕΛΑΣ είσαι;”

(Δεν ήξερα ότι ήταν δεξιολ.)

“Τι ελάς-μελάς μου λέτε, εγώ τσαγκαρέλος είμαι!”

“Ταντότητα έχεις;”

Πάω να βγάλω ταντότητα, πρόλαβαν όμως και μου τη βγάλανε αυτή, ψεύτικη ήταν άλλωστε. Αν έλεγα ναι, ελασιτής είμαι, τότε ήταν που θα 'πεφτα στην παγίδα. Ο Γρίβας ήταν αρχηγός των τουλιάδων που κάνανε όργια με τους τεματσιοφαλίτες.

Από το Κουκάκι πήγαινα κάθε μέρα με τα πόδια στην Ιπποκράτους που δούλευα και γυρνούσα πίσω το βράδυ που σχολάζαμε. Με το Στίνα και τους καινούριους που κάναμε την ομάδα, συναντιόμουν μια-δυο φορές τη βδομάδα. Η ζωή κρεμόταν από μια κλωστή. Μας κινήθηκαν όλοι. Δεν υπήρχε ζωή.

Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, η δράση μας ήταν κρυφή και από τους σταλινικούς και από τους εαμίτες και από τους αστούς. Όταν έγινε στο Σύνταγμα μια συγκέντρωση, πυροβόλησαν από το ζαχαροπλαστείο του Γιαννάκη ή από πάνω από τ' ανάκτορα και σκότωσαν αρκετούς. Πήγαμε κι εμείς, σαν άτομα, μέσα στον κόσμο, όχι σαν ομάδα, δεν θεωρούσαμε σπουδαία την “απελευθέρωση”.

Στη συμφωνία της Βάρκιζας αποφασίστηκε να δικαστούν όσοι είχαν κάνει αδικήματα ποινικού δικαίου. Εν τω μεταξύ, οι αρχηγοί που είχαν κάνει αδικήματα, όχι μόνον δεν δικά-

στηκαν, αλλά τους έδωσαν και άδεια οπλοφορίας. Δικάστηκαν όλα τα παιδιά, οι αφελείς οπλοφόροι του ΕΑΜ, που είχαν κάνει ποινικά αδικήματα κατόπιν εντολής των αρχηγών. Τους έλεγαν, σκοτώστε τους τροτσκοιστές, τους αρχαιομαρξιστές, σκοτώστε τους αντιπάλους του Κόμματος, διότι είναι πράκτορες της αστικής τάξης.

Εμείς δεν πιάσαμε όπλο να πολεμήσουμε τους Γερμανούς. Λέγαμε ότι έπρεπε να συμφιλιωθούμε με τους γερμανούς στρατιώτες, ειδικά εκεί στην εξορία. Μπορεί η απόφασή μας να ήταν και λανθασμένη, αλλά εμείς πήραμε μια γενικά διεθνιστική θέση. Βλέπαμε ότι δεν θα τελείωνε ο πόλεμος με το να σκοτώσουμε ένα Γερμανό και να σκοτωθούν τόσοι άνθρωποι με τα αντίποινα των Γερμανών.

Όταν επί Γερμανών πήγαιναν οι χωρικοί και γίνονταν αντάρτες, δεν το κάναν πάντα από πίστη, αλλά από φόβο για τα αντίποινα των Γερμανών. Οι Γερμανοί είχαν τη θεωρία της ομαδικής ευθύνης. Όταν σκότωσαν στους Μολάους ένα γερμανό στρατηγό,⁵⁵ οι Γερμανοί κάφανε τα Καλάβρυτα και εκτέλεσαν τόσο κόσμο, επειδή δεν μπορούσαν να συλλάβουν μεμονωμένα τους ενόχους. Οι σταλινικοί έλεγαν, αντίστοιχα, σκοτώσατε Γερμανούς. Αλλά έτσι δεν τελειώνει ο πόλεμος. Αυτό όννεφερε τους Άγγλους, τον Τσόρτσιλ, γιατί βοηθούσε την αντιγερμανική πολιτική. Γι' αυτό, όταν βρήκαν το αρχείο του Γιαννούλη,⁵⁶ βγήκαν στο φως κάτι έντυπα που έλεγαν ότι

αν ήσουν σε τροτσκοιστική ή αρχαιομαρξιστική ή αναρχική οργάνωση, δεν επιτρεπόταν να σε δεχτούν στο ΕΑΜ. Μας έλεγαν πράκτορες της αστικής τάξης. Και φασίστες και όργανα των φασιστών και ανθρώπους της ιδιοκτησίας μας έλεγαν.

Ορισμένοι σύντροφοι πήγαν στο αντάρτικο. Είχαν την αυταπάτη ότι μπορούσε το ΕΑΜ να εξελιχθεί σε αριστερό κίνημα, επαναστατικό, ενάντια στην πολιτική του Στάλιν, αλλά δυστυχώς, όπως λέει κι ο Στίνας, αυτό ήταν αδύνατο...

Εγώ γνώρισα το Σταύρο Βερούχη, τον πρόεδρο των Παλαιών Πολεμιστών, αόμιματο από τα πολεμικά αέρια. Κάποτε είχε εκλεγεί από το χωριό του στη Εύβοια στην Κυβέρνηση του Βουνού—είχε κι αυτός την ίδια αυταπάτη. Είχανε βρει λάδι σε μια περιοχή και αυτός επέμενε να μοιραστεί στους κατοίκους που λιμοκτονούσαν. Αντιθέτως, οι σταλινικοί λέγανε να πάει στην "Επιμελητεία του Αντάρτη" για τους αντάρτες. Στο τέλος τον δολοφόνησαν.⁵⁷

Μια άλλη συμπλοκή είχε γίνει με αρχαιομαρξιστές και σταλινικούς που πήγαν να πολεμήσουν τους Γερμανούς, συγκεκριμένα να δράσουν από κοινού ενάντια σε μια γερμανική εκκαθάριση στην Ευρυτανία. Αφού αντιμετώπισαν ενιαιομετωπικά τους γερμανούς—με όπλα—και αφού τους απώθησαν μαζί, στο τέλος, οι σταλινικοί σκότωσαν τους αρχαιομαρξιστές και είπαν ότι σκοτώθηκαν στη μάχη από τους Γερμανούς. Ψέματα δηλαδή. Δεν υπήρχε περίπτωση να κάνεις μέτωπο με δαύτους, ήσουν κι εσύ εχθρός, ήσουν πράκτορας. Όπως σκότωναν τους αντάρτες του Ζέρβα, έτσι σκότωναν

55. "Στις 27 Απρίλη του '44, στους Μολάους σκοτώνουν έναν γερμανό στρατηγό και τρεις συνοδοί του. Οι γερμανοί για αντίποινα εκτελούν 200 αμάχους και ένα στρατιωτικό απόσπασμα παίρνει εντολή να σκοτώνει όσους συναντά στο δρόμο του από τους Μολάους στη Σπάρτη" (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 401).

56. Ο Γιαννούλης ήταν καπετάνιος του Αρχηγείου Γράμμου του Δημοκρατικού Στρατού.

57. "Σε λίγες μέρες τον καλούν δήθεν να πάρει μέρος σε μια σύσκεψη με την ιδιότητα του ελέκτορα. Στο δρόμο αυτοί που τον συνοδεύαν, τον δολοφόνησαν με εντολή φωνικά του ΚΚΕ" (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 80-81 και 424).

και τους δικούς μας που δεν συμφωνούσαν με τη γραμμή τους, σαν τον Ψορρό.

Οι δικές μας ιδέες είχαν απήχηση σε περιορισμένο κόσμο, γιατί οι περισσότεροι ήθελαν να φύγουν οι Γερμανοί και εκεί σταματούσαν. Ήθελαν να έρθει το παλιό καπιταλιστικό σύστημα. Εμείς θεωρούσαμε ότι αυτό ακριβώς είναι που δημιουργεί τον πόλεμο. Γι' αυτό και ήμασταν ενοχλητικοί.

Το 1947 πραγματοποιήθηκε τελικά η οριστική ρήξη μας με τον τροτσκισμό και η αποχώρησή μας από την 4η Κομμουνιστική Διεθνή. Ο Στίνας στις θέσεις του 1947 αναφέρει:

Ο Τρότσκι ήταν ο πιο αναρμόδιος κι ο πιο ακατάλληλος για θεωρητικός της σοσιαλιστικής επανάστασης. Ήταν ένας από τους κυριότερους αρχηγούς εκείνων που με τα λόγια και τα έργα, με τη διαλεκτική και τα πολυβόλα φράζανε το δρόμο στην επανάσταση και ξαναβάλανε τους εργατές στο ζυγό.

Αυτή είναι και η δική μου άποψη. Ύστερα από τις προδοσίες του σταλινισμού και τη χρεωκοπία της θεωρίας του εκφυλισμένου εργατικού κράτους, ύστερα από τη συμφωνία Χίτλερ-Στάλιν και το διαμελισμό της Πολωνίας, εμάς πλέον άρχισαν να μας χωρίζουνε ζητήματα αρχής και από τον ίδιο τον Τρότσκι και από τους τροτσκοιστές γενικά, οι οποίοι παρέμειναν κολλημένοι στη θεωρία του εκφυλισμένου εργατικού κράτους, που προσπαθούσαν να μεταρρυθμίσουν. Θεωρούσαμε ότι αυτοί δεν ήταν προδότες συνειδητά, αλλά ότι ήταν εσφαλμένες οι εκτιμήσεις τους. Και ο Τρότσκι ήταν συναισθηματικά δεμένος μ' αυτούς, επειδή πήγε μέρος στην οκτωβριανή επανάσταση και δεν ήθελε να ξεχωρίσει τον εαυτό του από το δημιούργημά του. Κι έτσι, παρ' όλες αυτές τις προδοσίες του σταλινισμού, εξακολουθούσε να έχει την αυταπάτη ότι εί-

Στο εργοστάσιο του Μεταξά στη Χαριλάου Τρικούπη, μ' έναν άλλο τσαγκάρη. Είναι καλοκαίρι και δουλεύουμε έξω. Γύρω στο 1950.

να δυνατόν να το μεταρρυθμίσουν αυτό το κράτος. Αυτό εμείς το βλέπαμε αδύνατο. Χωρίσαμε εντελώς τα τσανάκια μας κι αρχίσαμε να προσανατολιζόμαστε στις αντιεξουσιαστικές, αναρχικές ιδέες.

Όταν τελείωσε ο Εμφύλιος, προσπαθούσαμε να δράσουμε κρυφά και συνομοτικά στην Αθήνα. Το '50 και το '51 συνέχισα να δουλεύω, βγάζαμε έντυπα, είχαμε μια οργάνωση περίπου 200 ατόμων, ελάχιστη μειοψηφία σε σχέση με το ΕΑΜικό ρεύμα, το οποίο έπιανε περισσότερο το μικροαστικό παλμό. Επαφές με συντρόφους έξω δεν είχαμε, όπως κατά τη διάρκεια της ισπανικής επανάστασης το '36, τότε που είχαν πάει ορισμένοι ναυτεργάτες, που βρίσκονταν ήδη εκτός Ελλάδας.

Εμείς δεν μπορούσαμε να στείλουμε δικούς μας, έπρεπε να φύγουμε παράνομα. Ο Μίμης ο Δέρβος, ένας καλός σύντροφος, σοσιαλιστής της 2½ Διεθνούς,⁵⁸ είχε πάει μετά την επανάσταση, για ν' αφήσει λουλούδια στον τάφο του Λόρκα...

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

58. "Εκπρόσωποι ορισμένων ρευμάτων της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας, που δεν συμφωνούσαν ούτε με τη Β' Διεθνή ούτε με τους "21 όρους" της Γ' Διεθνούς, συνήλθαν το Φεβρουάριο του 1921 και ίδρυσαν την Ένωση των Σοσιαλιστικών Κομμάτων, που ως κύριο στόχο έθετε τη δημόσιση μιας ενιαίας Διεθνούς του "επαναστατικού προλεταριάτου όλου του κόσμου". Η Ένωση αυτή έμεινε γνωστή ως "2½ Διεθνής" και εξέφρασε βασικά το ρεύμα του "αντιτρομαξισμού" των Οίτο Μπάουερ, Αντλερ και των Γάλλων Λονγκέ και Πολ Φοκ. Η οργάνωση ενέπρεψε σοσιαλιστικά κόμματα 13 χωρών, το Μάιο όμως του 1923, ύστερα από την αποτυχία της κοινής σύσκεψης των τριών Διεθνών στο Βερολίνο τον Απρίλιο του 1922 (στη σύσκεψη αυτή μετείχε ως εκπρόσωπος του ΣΕΚΕ ο Γιάννης Πετσάκουλος, όπως ο ίδιος γράφει στο βιβλίο του, Τα πραγματικά αίτια της διαγραφής μου από το ΚΚΕ, σελ. 43) συνήλθε στο Αμβούργο κοινό συνέδριο της 2ης και της 2½ Διεθνούς, στο οποίο συγχωνεύθηκαν ιδρύοντας τη Σοσιαλιστική και Εργατική Διεθνή" (Ελεφάντης, Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, σσμ. 61, σελ. 75).

Η ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ (1951-1960)

Στην Αυστραλία πήγα το 1951 μετά από πρόσκληση ενός φίλου που ήξερε κάποιον που ήθελε ν' ανοίξει εργοστάσιο στην Αυστραλία και ζήτησε πέντε-έξι τεχνίτες. Ανέθεσε σε μένα να τους συγκεντρώσω και έτσι πήραμε το καράβι και τραβήξαμε κατά 'κει. Οι Έλληνες που είχα πάρει μαζί μου, οι τέσσερις τεχνίτες, δεν ήταν σύντροφοι. Ένας ήταν μονάχα συμπαθών, έγινε μάλιστα και φίλος μου, αφού του βάφτισε η γυναίκα μου ένα παιδάκι και γίναμε κουμπάροι, οι άλλοι δεν ενδιαφέρονταν για πολιτικά.

Το καράβι λεγόταν "Πρίγκιπ Έλλην", ένα σαπιοκάραβο, με το οποίο κάναμε περίπου 28-29 μέρες και ταλαιπωρηθήκαμε πολύ. Το καράβι ήταν μικρό και πολύς κόσμος υπέφερε. Με τα χίλια βάσανα φτάσαμε. Οι δουλειές αυτού που μας είχε προσκαλέσει δεν πήγαν καλά και έτσι ναυάγησε το σχέδιο. Δεν του κάναμε μήνυση να μας βγάλει τα εισιτήρια να επιστρέψουμε πίσω, σύμφωνα με τους νόμους της Αυστραλίας, γιατί εν τω μεταξύ βρήκαμε διάφορες δουλειές.

Εγώ στην αρχή έπιασα μια δουλειά σχετική με την τέχνη μου σε ένα εργοστάσιο στο Σίδνεϊ, αργότερα σε ένα κλωστήριο μαλλιού. Αφού δούλεψα δύο-τρεις μήνες, μετά έπιασα στην Αυστραλία η ντεπρέσιον, όπως το λένε στα αγγλικά, μικρή κρίση δηλαδή, και το εργοστάσιο που είχε περίπου χίλιους εργατές, σχόλασε τους εξακόσιους και μείναμε τετρακόσιοι. Μεταξύ αυτών που παρέμειναν ήμουν κι εγώ, διότι είχα

μάθει να χειρίζομαι μια μηχανή που πλέκει και χτενίζει το μαλλί. Δουλεύαμε τρεις μέρες τη βδομάδα, αλλά η κατάσταση αυτή ήταν προσωρινή, κράτησε ένα-δυο μήνες, μετά ομαλοποιήθηκε και συνέχισα κανονικά.

Όταν σκόλασα από κει, πήγα στους σιδηροδρόμους για μόνιμη εργασία. Στην αρχή η δουλειά ήταν δύσκολη, φτυαρίζαμε κάρβουνο. Αλλά μια μέρα είχε αρρωστήσει ένας γεροντάκος, ο οποίος καθάριζε τις τουαλέτες και λέει ο επικεφαλής: "Ὁ μπάζ, ποιος από σας θα πάει να ρίξει μερικούς τενεκέδες νερό στις τουαλέτες, διότι έχει αρρωστήσει ο γέρος;"

Οι περισσότεροι εργάτες που ήταν εκεί σκέφτηκαν, "τι, ήρθαμε στην Αυστραλία για να καθαρίζουμε αποχωρητήρια;" Εγώ όμως το φιλοσόφησα το ζήτημα και είπα μέσα μου "κι ο άνθρωπος που δουλεύει σ' αυτό το πόστο, ο γέρος, είναι σαν κι εμάς". Κι έτσι από τους διακόσιους εργάτες που ήμασταν εκεί, πετάχτηκα και λέω: "Εγώ θα πάω!" Αυτό το εκτίμησε πολύ ο επικεφαλής και μαζί μ' ένα Ρουμάνο που ήρθε μαζί μου, μας κάλεσε καναδυό μέρες μετά και μας λέει: "Αφού κάνατε αυτή τη δουλειά, θα κάθεται στο συνεργείο. Όταν έρχεται μία ρόδα φθαρεμένη από το εξωτερικό, θα την κυλάτε στο συνεργείο και την υπόλοιπη ώρα θα κάθεται στη φωτιά να διάβάζετε εφημερίδα!" Επί τρεις μήνες αυτή η δουλειά γινότανε κι έτσι απαλλαγτήκαμε από το φτυάρισμα του κάρβουνου. Εξαιτίας της εκτίμησης που μας έδειξε...

Στην Αυστραλία ο μετανάστης και γενικά ο ξένος πρέπει να κάνει οποιαδήποτε δουλειά, διότι δεν είναι σταθερός, δεν ξέρει τη γλώσσα. Κάθε φορά τη δουλειά που πιάνει την υπολογίζει. Ενώ οι Αυστραλοί καμιά φορά το ρίχνουν και έξω. Σου λένε, δεν μ' αγάσει, "αλ γκετ αουτ", δηλαδή φεύγω από δω.

Εκεί προσπαθούσαμε να μάθουμε τη γλώσσα. Εγώ ήξερα λίγα γαλλικά από το σχολείο. Το υπουργείο εκπαίδευσης σου

δίνει ορισμένα βιβλιάρια, τα οποία τα διαβάζεις παράλληλα με το ράδιο κι όταν τα συμπληρώσεις, τα στέλνεις πίσω και σου στέλνει άλλα, για να μπορέσεις να μάθεις τη γλώσσα. Πολύ ωραίο σύστημα! Και τα λίγα εγγλέζικα, αυτά τα σταθμένα εγγλέζικα που ξέρω, τα έμαθα μέσω του ραδιού και αυτής της αλληλογραφίας.

Έκανα διάφορες δουλειές στο Σίδνεϊ, στο Κούνσλαντ και στη Μελβούρνη. Μόνο στην Καμπέρα δεν πήγα, την πρωτεύουσα της Αυστραλίας. Δούλεψα και σε μία εταιρεία που έκανε τις μπομπίνες για τις αντλίες που δίνουν στα αυτοκίνητα βενζίνη. Εκεί έμαθα να συναρμολογώ ορισμένα κομμάτια της μηχανής, στη συνέχεια τα έπαιρνε ο ανώτερός μου, συναρμολογούσε κι αυτός και στο τέλος γινότανε η αντλία. Εκεί ήταν που έκανα κι ένα "κόλπο". Στο εργοστάσιο αυτό ζητούσανε εργάτες από δεκαοκτώ μέχρι τριάντα πέντε, το πολύ σαράντα χρονών. Εγώ και πιο μεγάλος ήμουν και κροτάφους γκρίζους είχα από μικρός. Αλλαξα λοιπόν το πιστοποιητικό μου ώστε αντί να δείχνει ότι ήμουν γεννηθείς το '12, να φαίνεται ότι ήμουν γεννηθείς το '22. Και το 1912 της άλλης μου ταυτότητας ψεύτικο ήταν, γιατί στην πραγματικότητα γεννήθηκα το 1908, αλλά όταν ήρθαμε με τη συνθήκη της Λοζάνης, δηλώναμε ότι ήμασταν μικρότεροι στην ηλικία για να μην πάμε στρατιώτες. Το 'κανα λοιπόν γεννηθείς το '22, έβαψα και τους κροτάφους μαύρους για να φαίνομαι νεώτερος κι έτσι κατάφερα να πιάσω δουλειά! Στην Αμερική, λένε, για να πιάσεις δουλειά πρέπει να έχεις άσπρο δέρμα και μαύρα μαλλιά!

Αλλά εκεί τόσο πολύ εκτίμησαν τις δουλειές μας, εμάς των ξένων που ήμασταν προσεκτικοί, που μας λέγανε, "αν καθίσεις δέκα χρόνια στην επιχείρηση, θα σου βάζουμε από μία λίρα το μήνα" –λίρες ήταν τότε, δεν είχαν γίνει ακόμα δολάρια– "θα βιάζεις και μία λίρα εσύ και στο τέλος των δέκα χρόνων θα πά-

ρεις το ποσό αυτό ολόκληρο, και το κομμάτι της εταιρείας και τα χρήματα που βάζεις εσύ". Όταν θέλησα αργότερα να φύγω και να γυρίσω στην Ελλάδα, ζήτησα τα χρήματα αυτά και τα πήρα πίσω, γιατί τους είπα πως θα πάω στην Ελλάδα για μερικούς μήνες, ενώ εγώ έφραγα οριστικά πια από την Αυστραλία και έμεινα στην Ελλάδα. Αυτοί πείστηκαν και μου έδωσαν και βεβαίωση μπόν σέβρις και μου είπαν "ένι τάμ", δηλαδή όποτε ζητήσεις να επανέλθεις, θα είσαι δεκτός στο εργοστάσιο.

Το περισσότερο διάστημα δούλεψα σε εργοστάσιο αυτοκινητών της General Motors. Εκεί σε ρωτάνε τι επάγγελμα έκανες στο βίο σου. Εγώ είχα πει τσαγκάρης. Μου δόσανε να μοντάρω ένα κάθισμα, το οποίο ήταν το μπροστά κάθισμα, εκεί που κάθεται ο οδηγός. Γυναίκες έραβαν τα καλύμματα κι εμείς τα μοντάραμε στο σκελετό του αυτοκινήτου. Ήταν λιγάκι σκληρή η δουλειά, αλλά σκέφτηκαν τσαγκάρης είμαι, θα ξέρω από τανάλια, μοντάρισμα και τέτοια. Έκανα κι άλλες δουλειές, όπως για παράδειγμα να βάζω τα λάστιχα γύρω από τις πόρτες των αυτοκινήτων.

Στο εργοστάσιο αυτό μπαινεί λαμαρίνα σκέτη και βγαίνει από την άλλη μεριά έτοιμο αυτοκίνητο με τη βενζίνη και πηγαίνει από ντεπό για να σταλεί στο εξωτερικό για πώληση. Παραγωγή ομαδική. Πρέπει σε ορισμένα λεπτά να εκτελέσεις τη δουλειά που σου αναθέτουν, το λεγόμενο σύστημα Τέιλορ. Υπάρχουν οι χρονομέτρες, οι τάμ-κίπερς που λένε, που παρακολουθούν. Μόλις που προλαβαίνεις να κάνεις τη δουλειά σου. Γίνεται έλεγχος παρακάτω, οπότε έχεις συνέπειες μετά, αν δεν προσθέσεις ό,τι πρέπει στο τμήμα το δικό σου.

Μέσα στο εργοστάσιο δουλεύανε πολλοί εργάτες, Γιουγκοσλάβοι, Μπαλτέζοι, Ιταλοί, Ινδονήσιοι. Κυρίως Ιταλοί. Μπορεί να δουλεύανε και δεκαπέντε και είκοσι διαφορετικές εθνότητες εκεί μέσα. Γινόταν και καβγάς καμιά φορά. Οι

εθνικιστές Έλληνες τα βάζανε πού και πού με τους Ιταλούς, αλλά εμείς που ήμαστε αριστεροί λέγαμε ότι είμαστε όλοι σύντροφοι αδελφωμένοι και να τ' αφήσουμε αυτά τα σοβινιστικά τερτίπια.

Γίνονταν μικροφασαρίες, αλλά ήτανε περαστικές, δεν πιωνόντουσαν στο ξύλο. Ένα επεισόδιο μονάχα θυμάμαι, όπου ένας Ιταλός στη γραμμή που δουλεύαμε είχε τη γυναίκα του άρρωστη στο νοσοκομείο, κλειδωνε τα παιδιά του στο σπίτι κι ο ίδιος ερχόταν στη δουλειά. Εκεί στην παρέα που ήμαστε συνεννοηθήκαμε για να μπορέσει να πάρει άδεια. Έτσι μια μέρα έπεσε απάνω στις ράγες της γραμμής κι εμείς τον αρπάξαμε και τον πήγαμε στο νοσοκομείο του εργοστασίου, κάναμε ότι δήθεν έπαθε ατύχημα και σταματήσαμε την αλυσίδα όλου του εργοστασίου. Βέβαια δεν είχε πάθει τίποτα. Τό 'κανε επίτηδες για να κοιτάξει τα παιδιά του στο σπίτι που τα είχε κλειδωμένα μόνα τους. Το κόλπο πέτυχε, πήρε δύο βδομάδες άδεια. Κι όταν ήρθε, μας έλεγε: "Θενκ γιου, Τζιοβάνι, σας ευχαριστώ πολύ, γκράτσια!" και μας αγάλλιαζε, γιατί του κάναμε πλάτες.

Συνήθως όμως δεν μιλούσαμε, αφού έπρεπε να είσαι στο κόστο σου και δεν επιτρεπόταν να ανταλλάξεις κοιβέντα με το διπλανό σου. Η διοίκηση δεν επέτρεπε ούτε να κάνεις συνεντρώσεις μέσα στο χώρο του εργοστασίου.

Εκεί ήμουν κατά των σωματείων, γιατί τα σωματεία ήταν όργανα της επιχείρησης και δεν έβρισκες δίκιο. Εγώ μάλιστα δεν πλήρωνα στο σωματείο, ήταν σαν να πληρώνεις τις εκκλησίες! Μια φορά πήγαν και ανοίξανε το φάκελό μου. Είχε το δικαίωμα το σωματείο να ανοίξει το φάκελό μου της πληρωμής και να κρατήσει τα χρήματα του σωματείου. Τα σωματεία ήταν φτιαγμένα από το ίδιο το εργοστάσιο, για να καταστραφούν τους εργάτες, για να μην κάνουν στάσεις, να μην κάνουν κινή-

σεις εναντίον του εργοστασίου. Όργανα των εργοδοτών ήταν και τα σωματεία –τυπικά επαγγελματικά σωματεία.

Εκτός δουλειάς πάλι δεν είχαμε κοινωνική ζωή. Διασκέδαση δεν υπήρχε. Ο καθένας σκορπούσε μετά τη βάρδια στο σπίτι του. Ορισμένοι Μαλτέζοι και Ιταλοί είχαν αγοράσει κάποια παλιά αυτοκίνητα και βάζανε πέντε-δέκα και τους πήγαιναν στα σπίτια τους. Δουλεύαμε βάρδιες, αργά τη νύχτα καμιά φορά, και δεν υπήρχε τρόπος να κάνεις καμιά φιλική συγγέντρωση, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες. Αυτά όλα ήταν πολύ περιορισμένα.

Με την ελληνική κοινότητα δεν είχαμε σχέσεις. Είχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους οι Έλληνες για το ποιος θα πάρει την κυριαρχία. Μπαίνανε μέσα κι οι δεσποτάδες, οι πολιτικές διαφορές, τα συμφέροντα. Επικρατούσε μάλιστα κάποιος αρχιεπίσκοπος δεσπότης, ο Στυλιανός. Όταν ήθελες να κάνεις μια βάρδιση ή μια κηδεία, έπρεπε να πληρώσεις ιδιαίτερος το δεσπότη. Άστα να πάνε, ήτανε κέντρα εκμετάλλευσης οι εκκλησίες.

Στο Σίδνεϊ έμενα σε διάφορες συνοικίες, στο Κίνγκχοφρο για ένα διάστημα, μετά στο Μπλόνταϊ Τζάκσον, εκεί είχα νοικιάσει. Νοίκιαζες, δεν είχες μόνιμη κατοικία. Κάποια στιγμή με τις αιτίονομιές μου αγόρασα ένα παλιό σπίτι και στο τέλος που ήθελα πια να φύγω οριστικά από την Αυστραλία, το πουλήσαμε και κάναμε τα έξοδα, γυρίσαμε πίσω και αγοράσαμε αυτό το σπίτι που μένω μέχρι σήμερα.

Στην Αυστραλία έμενα με τη γυναίκα μου. Ο Έλληνας στην Αυστραλία, ο μετανάστης, αγοράζει το παλιό σπίτι του Αυστραλού και το ξεχρεώνει κάθε εβδομάδα. Δίνει κάποια χρήματα έναντι, ο Αυστραλός παίρνει τα χρήματα αυτά και αγοράζει καινούριο σπίτι. Οι εκτάσεις είναι αρκετές στην Αυστραλία. Ο μετανάστης ξύνει διαρκώς το σπίτι το παλιό, που είναι ογδόντα κι εκατό χρονών για να λύσει το πρόβλημα της

Στην
Αυστραλία.

Με το Δημήτρη Δέσφο και το Βασίλη "Παρουάνο", συντρόφων και φίλων στην Αυστραλία το 1957.

στέγης και κοιτάζει γύρω στις βιομηχανικές πόλεις να πιάσει οπίτι πιο κοντά στη δουλειά του. Αυτή είναι η ζωή του.

Με το ιργατικό κίνημα και με συνδικαλιστές δεν ήρθα σε μεγάλη επαφή, πέρα από τις συζητήσεις που κάναμε μέσα στο εργοστάσιο. Γενικά εκεί το κίνημα δεν ήταν σε άνθηση, ιδίως στο Σίδνεϊ –στη Μελβούρνη υπήρχε μεγαλύτερη κίνηση. Στο Σίδνεϊ υπήρχαν μερικοί τροτσκιστές, με τους οποίους ήρθα σε επαφή, αλλά είχαν διαφορετική οργανωτική διάταξη. Αυτοί βρισκόνταν μεταξύ τους σε ακατά διαστήματα και ήταν κάτι σαν λέσχη συζητήσεων, χωρίς να συνοδεύονται οι συζητήσεις τους και από πρακτική δράση. Είχαν αποκτήσει μία σχετική επιρροή στο σωματείο των φορτοεκφορτωτών, όπου οι ιταλικοί είχαν μεγάλη δύναμη. Κι όταν συνέβαινε κάτι στην Ελλάδα, κάποια αναταραχή, κάνανε απεργία στην Αυστραλία. Δεν ξεφόρτωναν για παράδειγμα το ελληνικό πλοίο, εις ένδειξη αλληλεγγύης στις απεργίες που κάνανε οι εδώ ναυτεργάτες. Οι αναρχικοί ήταν ελάχιστοι, έχονταν από διάφορα μέρη της Αγγλίας, καμιά φορά κνηνημένοι από τις μητροπόλεις τους.

Πολιτική ζωή δεν υπήρχε, μ' άλλα λόγια, στο διάστημα αυτό. Όλοι προσπαθούσαν να επιβιώσουν και συχνά δούλευαν για υπερωρίες. Και εγώ ακόμα δεν μπορούσα να κάνω τίποτε άλλο, κυρίως εξαιτίας του ζητήματος της γλώσσας. Δεν ξέραμε τη γλώσσα, αρχίζαμε να μαθαίνουμε λίγα αγγλικά από τα καθημερινά, τα πρακτικά ζητήματα. Έπρεπε να πάμε στο σχολείο, να εκπαιδευθούμε.

Έγραφα στους γονείς μου, τους έστελνα λίγο χαρτζιλίκι κάθε τόσο. Με το Στίνα διατηρούσαμε απλά μια επαφή.

Αυτό που μου άρεσε βέβαια στην Αυστραλία, είναι ότι είχαμε πάντα χρήματα στην τσέπη σου αν δούλευες οβερτάιμ, υπερωρίες δηλαδή. Αν ήταν Κυριακή, πληρωνόσουν τη μία ώρα για δύο, αν ήταν Σάββατο τη μία ώρα για μιάμιση. Κι

έτσι οικονομούσα κι εγώ χρήματα, έτσι έφερα και τη γυναίκα μου στην Αυστραλία. Τα εισιτήρια τα κάναμε μόνοι μας. Οι μετανάστες είχανε μια επιτροπή, τη ΔΕΜΕ τη λεγόμενη, που τους μετέφερε δωρεάν. Εμείς όμως δεν είχαμε πάει ως μετανάστες, πήγαμε ως προσκεκλημένοι.

Στην Αυστραλία κάναμε και μπάνια. Η Αυστραλία έχει μεγάλες παραλίες, το Μπόνταϊ Τζάκσον, το Μένλι, κ.α. Και καρχαρίες έχει πολλούς. Είναι μια εποχή μάλιστα που οι καρχαρίες ορμάνε στους ανθρώπους. Μια φορά συνέβη το εξής πρωτοφανές περιστατικό: ψάρευαν δύο με μία βάρκα κι ο καρχαρίας τους έφερε βόλτα για να τους επιτεθεί. Αυτοί κάποιια στιγμή τα χάσανε, γιατί ο καρχαρίας πήδησε για να ορμήσει πάνω τους και έτσι όπως σήκωσε τα νερά αναποδογύρισε η βάρκα και πέσανε κι αυτοί μέσα στη θάλασσα. Αλλά όπως να κατέβει από το ύψος ο καρχαρίας, γύρισε η βάρκα και έπεσε ζωντανός μέσα στη βάρκα. Απίστευτο! Το είχε δημοσιεύσει και η *Sunday Morning Herald* με ολόκληρη τη φωτογραφία. Οι ψαράδες δεν ήξεραν ότι ο καρχαρίας ήταν μέσα στη βάρκα και έτσι τους τραβήξανε καταφοβισμένους στην παραλία. Αλλά ο καρχαρίας έμεινε ζωντανός μέσα στη βάρκα και τον βγάλανε έξω. Διάφοροι σύλλογοι κολυμβητικοί έχουν ένα καρούλι κι όταν πιάσουν κανέναν καρχαρία τον κρεμάνε και πηγαίνει ο κόσμος και τον βλέπει. Άσε που υπάρχει κι ένας επόπτης και παρακολουθεί. Όταν δει κινήσεις καρχαρία στο πέλαγος, σφυρίζει και βγαίνει όλος ο κόσμος έξω. Αλλά όταν πιάσουν κανέναν ζωντανό, γιατί καμιά φορά τους κνηγάνει και με τη βενζινάκατο, το έχουν καύχημα να λένε ότι στο τότε μέρος πιάσανε έναν καρχαρία τρία μέτρα! ~

Οι Έλληνες οι έξυπνοι πιάνουν καρχαρίες μικρούς, τους φιλετάρουν, τους ψήνουν και τους σερβίζουν για τσιπούρες, επειδή ο καρχαρίας έχει νόστιμο κρέας.

Αυστραλία, 1962, στο αερογιάλι Μπλοντά Μπιτς.

Στο Βοτανικό Κήπο του Σίδνεϊ.

Οι Αυστραλοί θέλουν ψάρι χωρίς κόκαλο. Έτσι όπως είναι φιλεταρισμένο, το βάζουν μέσα στο τρώφι, βράζει το καζάνι με λίπος, προσθέτουν και κάρυ και το τρώνε. Στις παραλίες όλοι οι Έλληνες και οι Ιταλοί έχουν ψαράδικα και fish'n'chips, μαγαζιά που τηγανίζουν ψάρια και πατάτες. Ο κόσμος πάει και ψωνίζει από κει.

Έχει επίσης κάτι πάγκα με καγκουρό, με κουκαμπάρας και διάφορα άλλα πουλιά. Έχει και πολλούς ευκαλύπτους, πολλοί Έλληνες και Αυστραλοί κάνουν ευκαλυπτόλαδο από αυτούς.

Το καγκουρό είναι ένα ήρεμο ζώο, δεν σε πειράζει, αν δεν το πειράξεις. Υπάρχει κι ένα ζώο, μια ράτσα καγκουρό, το γουαλαμπί, το οποίο μάλιστα τρώγεται κι είναι νόστιμο. Οι Ινδονήσιοι ερχόντουσαν για το κυνήγι. Έχει και διάφορα μωσεία που δείχνουν πώς έφθαναν οι πρώτοι Αυστραλοί από τα διάφορα νησιά. Για το καγκουρό ερχόντουσαν. Έχει και τίγρους, σκύλους άγριους που πνίγουν τα αρνιά. Δεν έχει όμως ελέφαντες, ούτε τίγρεις και λιοντάρια, όπως έχει στην Αφρική. Ούτε ζούγκλα έχει σαν την Αφρική, αλλά έχει μεγάλη έρημο, την έρημο Γούμερα, όπου κάνουν και πυρηνικές δοκιμές.

Τους ιθαγενείς εκεί τους έχουν αποθήσει και ζούνε κυρίως στα ενδότερα. Πολλοί έχουν αναγνωριστεί από την κυβέρνηση, αλλά πάντως ζούνε χωριστά. Αλλά δεν τους κάνουν διάκριση. Αυτοί που έχουν εκπολιτιστεί και είναι μέσα στις πόλεις, παίρνουν τον ίδιο μισθό που παίρνει και ο λευκός εργάτης, αφού ισχύουν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Ένας ρήτορας φοιτητής, από αυτούς που πάνε και κάνουν εκδρομές στα ενδότερα για να εξερευνήσουν τους ιθαγενείς, έλεγε πως την παλιά εποχή τους δίνανε δηλητηριασμένα κέικ για να τους εξοντώσουν, το κρίστας κέικ που λένε, και πολλούς πράγματι τους εξόντωσαν έτσι. Υπάρχει ρατσισμός, ξέρεις. Όταν σε

βλέπουν λίγο μελαγχρικό σου λένε, "εσύ δεν είσαι από τη δική μας τη φυλή". Αυτά εμείς δεν τα είχαμε στην Ελλάδα.

Η Αυστραλία δεν έχει υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Εκεί σε παίρνει ο στρατός κατά διαστήματα με τη σειρά να σε εκπαιδεύσει ένα τρίμηνο, αλλά στο διάστημα αυτό που σε εκπαιδεύει, σε πληρώνει το βδομαδιακό σου, όπως θα ήσουν στο εργοστάσιο. Γιατί, σου λένε, μπορεί να είσαι παντρεμένος και να έχεις οικογένεια. Όταν σε πάρουν στρατιώτη, πώς θα ζήσει η οικογένειά σου;

Για όσα γίνονταν στην Ελλάδα μαθαίναμε από τις ελληνικές εφημερίδες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Έτσι παρακολουθούσαμε την επικαιρότητα.

Εκεί στην Αυστραλία έμαθα και για τον Μπελογιάννη. Αυτός είχε διαφωνήσει τότε με την επίσημη ηγεσία, με το Ζαχαριάδη, και τον στέλνανε σε επικίνδυνες αποστολές στην

Με το φέσι πάνω στην καμήλα.

Ελλάδα, καμιά φορά και καρφωτό. Γιατί αυτό το αισχρό κάνανε οι σταλινικοί: για να εξοντώσουν τους αντιπολιτευόμενους, τους στέλνανε σε επικίνδυνες δουλειές και καμιά φορά τους κάφρωναν κιόλας από πίσω για να συλληφθούν και να τελειώνουν μ' αυτούς.

Την πρώτη φορά που ήρθα ταξίδι στην Ελλάδα, γύρω στο 1958, περάσαμε και από την Αίγυπτο, το Σουέζ. Περάσαμε από το Πορτ Σάιτ, πήγαμε και στο μουσείο και στις πυραμίδες του Χέοπος. Μας βάλανε και καφτάνια οι Αιγύπτιοι. Όπως έχουμε εμείς τα τσαρούχια και το φέσι του τσολιά, έτσι έχουν κι αυτοί τα φέσια κι όταν τους πεις "γιαχαμπίμπι", αγάτη μου, σε βλέπουν με καλό μάτι και σου βάζουν κι ένα καφτάνι.

Εκεί στις πυραμίδες που έχουν καμήλες και βάζουν τους τουρίστες επάνω, τους πένε στις πυραμίδες και τραβάνε φωτογραφίες πήγα κι εγώ κοντά στη Σφίγγα.

Σε κάποια στιγμή αποφάσισα να επιστρέψω οριστικά. Ήταν ότι άρχισα να μεγαλώνω πολύ και μεγάλωνε και το πρόβλημα της γλώσσας. Για να μάθεις καλά τη γλώσσα έπρεπε να πας στο σχολείο, να εκπαιδευτείς. Εγώ κάτι αγγλικά σπασμένα έμαθα. Κι έλεγα πλέον τα ψωμιά μου τά 'φαγα, άντε να γυρίσω στην Ελλάδα, στους δικούς μου. Αρχίζεις και μιλούσες και σου έλεγαν "γιου σπικ βέρι γκουντ ίνγκλις!", δηλαδή μιλάς πολύ καλά αγγλικά. Ναι, αλλά δεν μπορούσα να μιλήσω θεωρητικά, πολιτικά, για να συνεννοηθώ κι αυτό με στεναχωρούσε. Θα πάω πίσω στην Ελλάδα, δε βαριέσαι, σκεπτόμουν.

Ξαναγύρισα στη Θεσσαλονίκη το '66 με καράβι. Η πολιτική μας δράση είχε ατονήσει. Κατά καιρούς πήγαινα στην Αθήνα κι έβλεπα το Στίνα. Μετά τη χούντα, πολλοί σύντροφοι, πολλοί νέοι, ακόμη και του ΚΚΕ, έρχονταν σε επαφή με τον ηλικιωμένο Άγι Στίνα, έκαναν διάφορες συζητήσεις με τον κύκλο των αναρχικών, με το μακαρίτη το Χρήστο Κωνσταντινίδη, τη Σύλβια των εκδόσεων της *Διεθνούς Βιβλιοθήκης*, κλπ. Μετά ήρθα να μείνω μόνιμα στη Θεσσαλονίκη, αγόρασα κι αυτό το σπίτι το 1989.

Ο Στίνας, κατά τη γνώμη μου, σφραγίζονταν τις πολιτικές καταστάσεις. Στην περίοδο προ της χούντας, έλαβα την εντολή από την ομάδα μας να πάω να βρω την τάση του Λουκά Καρλιάφτη και να τους πω ότι η κατάσταση βαδίζει προς ανωμαλία, δεν επρόκειτο να γίνουν οι εκλογές με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Ο Λουκάς, παρότι ήταν παλιός, ήταν μυωπικός στις εκτιμήσεις του και μου λέει: "Εγώ νόμιζα ότι ήρθες να μου πεις να κάνουμε κοινή εμφάνιση στις εκλογές, να κατέβουμε με κοινούς υποψηφίους". Εγώ του λέω ότι εκτίμηση της ομάδας μας είναι ότι δεν πρόκειται να γίνουν εκλογές, θα γίνει πραξικόπημα, να βγάλουμε μια προκήρυξη και να το κατ'αγγείλουμε.

Ο Στίνας είχε κάνει σωστή εκτίμηση. Και πράγματι σε μια βδομάδα κηρύχθηκε η δικτατορία του Παπαδόπουλου, οπότε βλέπω το Λουκά και του λέω ειρωνικά: "Είδες; Έγινε η δικτατορία του προλεταριάτου που έλεγες!"

Στα Μετέωρα, στη δεκαετία του '70.

Γύρω στο 1985 πάνω στο λόφο του Φιλοπάππου.

Με το Στίνα, έξι μήνες προτού πεθάνει, στο άλσος του Παγκρατίου στην Αθήνα.

Πολιτικό μνημόσυνο για τον Άγι Στίνα (Στάβρος Πάππας) στη Νομική Σχολή της Αθήνας. Με τον Καστοριάδη κοιτάζουμε την προσωπογραφία του Στίνα που ζωγράφησε η Μαίρη Νίνου (Ελευθεροτυπία, 18 Φεβρουαρίου 1989).

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

Αν συγκρίνουμε την κατάσταση στη Θεσσαλονίκη σήμερα⁵⁹ και τον κόσμο με τη δεκαετία του '30, η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη. Στη Θεσσαλονίκη υπήρχε παλιότερα μια ζεστασιά μεταξύ των εργατών, το κίνημα ήταν αγνό, ατόφιο,

59. Ο μπαρμπα-Γιάννης από το '80 μέχρι και σήμερα, στα 94 του, έχει μια διαρκή παρουσία στο αντιεξουσιαστικό κίνημα. Τη δεκαετία του '80 μεταφέρει τις εμπειρίες του με κείμενά του σε έντυπα του αναρχικού χώρου. Ενδεικτικά μπορούσαμε να εντοπίσουμε:

- Αναρχικό ενημερωτικό δελτίο, τεύχος 1, Μάης 1984, Θεσσαλονίκη
- Αναρχικό ενημερωτικό δελτίο, τεύχος 2, Δεκέμβρης 1984, Θεσσαλονίκη
- Δοκιμή, τεύχος 8, 14 Νοέμβρη 1986, Αθήνα
- Εκτός νόμου, τεύχος 5, 24 Μάρτη 1989, Θεσσαλονίκη

Στη Θεσσαλονίκη, όπου και ζει μέχρι σήμερα, συμμετέχει ενεργά στην πολιτική ζωή: εκπομπές στο *Ράδιο Κιβωτός*, αλληλεγγύη στη *Βίλα Βαρβάρα* και στα καστρόπληκτα... Είναι ομιλητής στην πρώτη εκδήλωση του αυτοδιαχειριζόμενου κοινωνικού κέντρου *Ναυτίλος*, ενώ στο τρίμηρο των *Ραδιο Οικιστών*, *Ραδιο Κιβωτός* και της εφημερίδας *Άλφα* το 1996 συναντιέται με τον Άμπελ Ποζ. Έξω από τη Θεσσαλονίκη ο μπαρμπα-Γιάννης έχει μιλήσει στην Αθήνα (Πολιτικό μνημόσυνο Άγι Στίνα στη Νομική Αθηνών), στον Πειραιά (σε εκδήλωση που οργάνωσαν το ελευθεριακό στέκι *Μπαρζαχόμιο Πικροδάφνη* και *Πρωτοβουλία* από τη λέσχη *Αρόδων* στον Πειραιά), στο Αργείο (μνημόσυνο Κορνήλιου Καστοριάδη), στα Χανιά (στο αντιεξουσιαστικό στέκι). Τόσο στις ομιλίες του όσο και στις συζητήσεις, δεν σταματά να υπενθυμίζει τα εγκλήματα του ΚΚΕ, τον κατασταλτικό τον ρόλο τις στιγμές που το λαϊκό μοζικό κίνημα ήταν πολύ κοντά στο να μετατρέψει μια εξέγερση σε επανάσταση... Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και του ανατολικού μπλοκ αποτέλεσε γι' αυτόν επιβεβαίωση της ορθότητας των απόψεων του...

Με τον Κορνήλιο Καστοριάδη στο σπίτι του στην Τήνο.

είχε αλληλεγγύη. Όταν κάναμε απεργίες, βοηθούσαν και οι εργάτες από τα άλλα επαγγέλματα, κατέβαιναν στην απεργία σε συμπαράσταση του άλλου κλάδου, κάνανε εράνους και βοηθούσαν. Όταν δημιουργήθηκαν τα λεγόμενα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, χάθηκε αυτή η ζεστασιά. Άρχισαν όλοι να λένε ότι πρέπει να φύγει ο κατακτητής για να ζήσουν καλύτερα, οπότε διώξαν τους γερμανούς κατακτητές και φέρανε τους έλληνες κατακτητές, αντί να κάνουν κοινωνική επανάσταση και κοινωνική αλλαγή. Έτσι χειροτέρευσαν τα πράγματα: άρχισαν οι επιτροπές ασφαλείας, τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, ήλθε η Δεξιά.

Όταν ακούω σήμερα να λένε Νέα Δημοκρατία, παθαίνω εντεροδιάλυση. Διότι η λεγόμενη Νέα Δημοκρατία είναι ένα μπουκάλι άδειο με μια ετικέτα απ' έξω. Είναι η ίδια η βρισκο-

Εκδήλωση αναρχικών στο πανεπιστήμιο. Ομιλητής στην έδρα ο Γ. Ταμτάκος.

Με τον Αμετέλ Παζ σε εκδήλωση των ραδιοφώνων Ράδιο Ουτοπία και Ράδιο Κιβωτός και της εφημερίδας Άλφα τον Ιούνιο του 1997 στη Θεσσαλονίκη.

Αμέσως μετά το Πάσχα του 1998 πραγματοποιείται εις αβολή της αστυνομίας και εκκένωση της αυτοδιαχειριζόμενης κατάληψης Villa Βαρβάρα, στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης. Στη φωτογραφία (από βίντεο) ο Γ. Ταμτάκος είναι ομιλητής σε εκδήλωση αλληλεγγύης που πραγματοποιείται μπροστά από το κτίριο της κατάληψης. Λεπτομέρεια της φωτογραφίας: πίσω από τον Μπαριμά-Γιάννη διακρίνονται τα ερείπια των τοίχων, καθώς ο Δήμος και η αστυνομία γκρέμισαν το υπόγειο του κτιρίου για να εμποδίσουν απόπειρα επανακατάληψης!

Με το Γιώργο Βουλιγέα, ένα καλό σύντροφο και αγωνιστή, στο Επταπόγρο, στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης.

λαοκρασμένη δεξιά του Τσαλδάρη, του Παλάγου, του Αβέρωφ, αυτών που μας στέλνανε εξορία επειδή ενοχλούσαμε τη χούντη των αφεντικών, γιατί παρακινούσαμε τον κόσμο σε απεργία για να γεμίσει το στομάχι του.

Εμείς πιστεύουμε ότι αυτό το κοινωνικό σύστημα θέλει δυναμική και πέταμα. Εγώ δεν είμαι θεωρητικός, είμαι τσαγκάρης. Όπως λέω συχνά, ένα παπούτσι που ανέβηκε ανηφόρα και κατηφόρα και του σπάσανε τα βάρδουλα και βγήκαν τα δάκτυλα απέξω, δεν επιδέχεται επιδιόρθωση. Έτσι και το σύστημα, δεν επιδέχεται μεταρρύθμιση, θέλει πέταγμα!

Τότε κατέβαιναν εκατοντάδες χιλιάδες στο δρόμο για να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους. Σήμερα τέτοιες καταστάσεις τις βλέπουμε μόνο στο κλωτσόσφαιρο. Ο καπιταλισμός έχει βρει το φάρμακο παγκοσμίως να αποβλακώνει τον κόσμο με το ποδόσφαιρο. Εδώ στην Τούμπα, όταν πρόκειται να παίξουν ποδόσφαιρο, κατεβαίνουν με τους γκαζοτενεζέδες, σαν να πρόκειται να τους κάνουν ατζέμ πιλάφι.

Πρέπει να έχετε υπόψη σας ότι παλιότερα οι σταλινικοί λέγανε ότι το ποδόσφαιρο, όπως και η Ολυμπιάδα που διοργανώνει η αστική τάξη, είναι για να γυμνάσει τον κόσμο, να τους εκπαιδεύει στους ιμπεριαλιστικούς πολέμους και να τους σκοτώνει. Γι' αυτό ήταν κατά της Ολυμπιάδας και κάνανε τη Σπαρτακιάδα το 1936 στη Βαρκελώνη. Μετά όμως ο Στάλιν ήθελε να προβληθεί η Ρωσία και άρχισε να δίνει δώρα και αυτοκίνητα στους αθλητές και αφομοιώθηκαν και αυτοί, αφομοιώθηκε και η ίδια η πολιτική του Στάλιν με το φασισμό και τη Δεξιά.

Κι εγώ λέω με την κοιτή μου ιδέα, αν αυτές οι δυνάμεις που κλωτσάνε το τόπι, ασχολούνταν με το να φυτεύουν ελιές, να γίνει ελαιοπαραγωγική χώρα η Ελλάδα, να δώσει έλαιο και να πάρει πετρέλαιο, να δώσει λαδάκι να λαδώσει το άντερο

τον πεινασμένων λαών!... Αλλά να μην βάζουν Αλβανούς να μαζεύουν ελιές, να τις μαζεύουν αυτοί οι χιλιάδες αγρόσχολοι κηφήνες που κάθονται και βλέπουν τους άλλους να κλωτσάνε το τόπι. Πληρώνουνε εκατομμύρια στους ποδοσφαιριστές και πληρώνει και ο ήλιθιος ο κόσμος να πάει να δει το κλωτσόσφαιρο. Όπως έλεγε και ο Φωτόπουλος ο ηθοποιός, "το καημένο, γιατί το κλωτσάνε, επειδή δεν έχει φωνή;"...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΧΑΡΙΣΜΕΝΟ ΣΤΟ ΓΙΑΝΝΗ (1979)

Περπάτησα σιωπηλή
στο χωματένιο δρόμο.
Οι ζεστές μυρωδιές, με γέμισαν ευφροσύνη,
απ' τις χύτρες των φτωχών
του χωματένιου δρόμου...

Έρχεται η νύχτα,
Ίσως ήρθα στη γης μόνο για να καταλάβω.
Ν' αφηνιμραστώ τους κοντινούς και μακρινούς πόνους
των ανθρώπων.

Να νιώσω το αφιλοσόφη ανακύκλωμα των μαζών
που τρέχει στις "μαύρες πολιτείες"
σαν αστραποβόλος άνεμος!

Ν' ακούσω τις ιαχές των μαχών
στα ρείθρα της προδοσίας
τον αλαλαγμό της παντίερας σου προλεταρία
στις κόκκινες τοιμνιέρες!

Θα νικήσεις άραγε την προδομένη σου μοίρα;
Θ' ανοίξεις τις σκοτεινές σπηλιές
να ηχολογήσει η δόξα του ανθρώπου;
Τότες το τρεμούλιασμα των άστρων
θα γλυκοκοιμείται στις γλυκές σου απαντοχές!

Χειρόγραφο σημείωση του μπαρμπα-Γιάννη: Το ποίημα αυτό χαρισμένο με ένα βιβλίο από τη συντρόφισσα Μίρκα Γ. Τσανάκη, μία υπέροχη αγωνίστρια της κοινωνικής αλλαγής, ας είναι αιώνια η μνήμη της.

Θεσσαλονίκη, Μάης 1997

Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ ΤΩΝ "GAUCHISTES"

Σκατά και κόλλοι από σαιάτα
οι άνθρωποι
κουράδια καλογυλισμένα τους βγάζει
η καπιταλιστική μηχανή

Ελάτε
Ελάτε
στην πύλη της αμβροσίας
όσοι έχετε τα κότσια
να φύγετε απ' τους τάφους

Είν'α η αναπνοή των κρίνων
στη συνουσία των βατράχων
που κοάζουν,
η αυγή του αλαφροϊσκιωτον
τυλιγμένη σε σπαραγμένες καρδιές
στα μυαλά που στράγγισαν
ώσπου να βγάζουν αίμα
και ένας αιμοβόρος μύλος
που καταβροχθούσε πια
όλη τη γλώσσα και το στόμα...

Γκωσίστες
Η κούραση του χρόνου
η κολασμένη λογική
τα τετράγωνα της πειθώς
επιχειρήματα, θεωρίες τέλειες
ακούραστοι χτίστες
της μιας οργάνωσης πάνω στην άλλη,
αθλιότητες αθλιότητων
όλα να πέφτουν στο εφτάλοστο μηδέν
της ιστορίας

Γκωσίστες
Τους βλέπω να περνάνε, να 'ρχονται
Λεγεώνες αιρετικοί
με την πείνα της αλήθειας
κονκισταδόροι της ουτοπίας
κινηγημένοι και στα όνειρα...
Το βαθούλωμα των θρήνων
οργίζεται στην αδικία του μίσους

Αχ σύντροφοι πώς σας ξεσίκισαν
στις φεγγαροφορεσιές σας επάνω

Γιώργη Δόξα, αθώε ουτοπικέ
που όλο έβλεπες Σόβιετ
σα φουρτονιασμένα κίματα
μπροστά σου
Η απελπισμένη πίστη
στο τρεμούλιασμα των χεριών σου
η φωνή σου
να θέλει να σπάσει τη φαντασία...
Μέσα στο υπόγειο

σου απάσαν το κεφάλι
μέσα στο υπόγειο
τα παιδιά της ΟΠΛΑ

Στέργιε, Στέργιε
γλυκώχη αισθητική
ήθελες να μιλήσεις στους προλετάριους
τους ανιποψίαστους
τους παγιδευμένους στη φάρσα της Λαοκρατίας
όπως εκείνα τα χρόνια έλεγες
τα φλογομόμενα χρόνια
που οι τσιγαράδες
κοκκίνιζαν τους δρόμους της Σαλονίκης
και ο Αρβανιτάκης στο βήμα
μια θυελλα!
Ένα δειλινό έξω απ' το σπίτι σου
σου τρύπησαν την καρδιά
ένα δειλινό
τα παιδιά της ΟΠΛΑ

Ξενοφός πως να σε ξεχάσω;
παθιαγνόσουν από τότες
για τη ζωή στ' άλλα τ' αστέρια
σ' είχε μαγέψει ο Τσααλκόφσκι
πιότερο απ' όλα φαίνεται
όταν ήσουν στο Κούτφι
Ένας προλετάριος ονειροπόλος
δεν είχες ούτε ένα κόκκινο κουρέλι
πάνω στο σώμα σου
τη μέρα που σε σκότωσαν οι Άρχειοι
ούτε ένα κόκκινο κουρέλι
σα χάδι

Ελάτε
Ελάτε
στην πύλη της αμβροσίας
ματωμένοι κονκισταντόχοι
των δρόμων της ουτοπίας
εραστές ως το θάνατο
της Επανάστασης
όταν οι άλλοι την πέταξαν
όπως το φίδι το ποικάμισό του...

Έλα Μαστρογιάννη πρότος
με τα 85 σου χρόνια
ας με είπες: Εγώ δεν είμαι με κανένα...
Ταμτάκο, Γιώργη, Λουίζα, Λουκά, Λάμπη
και συ αδάμαστε Σπύρο
στην πύλη της αμβροσίας
μας περιμένει
η Φάτα Μοργκάνα...

[Μίρκα Σπαθοπούλου (Τσαϊνάκη), Τα τύμπανα πάντα θα
χτυπούν, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη]

Εμπρός παιδιά ας ενοηθούμε
με θάρρος και υπομονή,
στον ιερό μας τον αγώνα
κι η νίκη γρήγορα θά 'ρθει.

Με μια λατρεία στην ιδέα
με πόθο για τη Λευτεριά
για μια καινούρια κοινωνία
ν' αγωνιστούμε όλοι παιδιά.

Έως ποτέ δυστυχημένοι
η αδικία κι η κλεψιά
θα μας ρουφούν ιδρώτα κι αίμα
θα μας ξεσχίζουν την καρδιά.

Εμπρός στον ιερόν αγώνα
με μια καρδιά και μια ορμή
νέα γα' γράφουμε ιστορία
γεμάτη δόξα και τιμή.

Δεν θέλουμε στρατούς και στόλους
μα ούτε σύνορα στη γη,
γιατί ο εχθρός μας είναι εκείνος
που από μας θέλει να ζει.

Κάτω τα σκιάχτρα και το ψέμα
πλάνες ελπίδες φτάνουν πια
τη λευτεριά μας πια μονάχοι
θα την κερδίσουμε παιδιά.

Σημείωση του
Μπαρμπα-Γιάννη:
Αυτοί οι στίχοι
φλόγισαν την ψυχή μου
στα νιάτα μου.

Σημείωση: Το παρακάτω ντοκιμαντέρο δεν είναι άγνωστο.
Δημοσιεύτηκε μάλιστα ένα μήνα μετά τις εκλογές του
1981. Αυτό όμως δεν εμπόδισε το δηλωσία μαθητή του Δη-
μοσθένη Βουρσούκη να πρωταγωνιστήσει στις μαζικές φα-
ντασιώσεις για "κοινωνική αλλαγή" καθόλη τη διάρκεια
της δεκαετίας του '80.

Η από 7.7.1939 ενυπόγραφη δήλωση μετάνοιας του
Ανδρέα Παπανδρέου ενώπιον του καθεστώτος της 4ης Αυ-
γούστου (δημοσιευμένη στην εφημερίδα *Νέοι Άνθρωποι*,
φύλλο 294, 3 Οκτωβρίου 1981).

"Ο υπογεγραμμένος Ανδρέας Παπανδρέου του Γεωργίου,
γεννηθείς εις Χίον και κατοικών εις Αθήνας, φοιτητής Νομι-
κής, ετών 20, δηλώ ότι:

Το έτος 1933, ότε ήμην μαθητής του Κολλεγίου εις την
τρίτην τάξιν του Γυμνασίου, μου εδόθη η ευκαιρία κατόπιν
μιας διαλέξεως γενομένης υπ' ενός συμμαθητού μου υπέρ
του φασισμού, να ομιλήσω διά του αντίποδά του, τον κομ-
μουνισμόν. Τούτο έκαμα εμφορούμενος από δημοκρατικής
αντιλήψεως, επεχείρησα δε να κάμω μίαν αντικειμενικήν ανά-
πτυξιν του συστήματος τούτου. Εκ της γενομένης μελέτης
ήρχισα να κατακτώμαι υπό των αντιλήψεων τούτων, περί το
τέλος δε του έτους 1933 και τας αρχάς του 1934 εδέδωκα υπό
τον τίτλον το "Ξεκίνημα" κομμουνιστικόν περιοδικόν, εις το
οποίον ανέπτυσσα το Κομμουνιστικόν Μανιφέστον. Εξέδω-

κα δύο φύλλα του περιοδικού τούτου των τε πολιτείας και των σχολείων επιβίωντων. Το Κολλέγιον κατέσχεν τα εναπομείναντα φύλλα και το κράτος με απήλλαξεν λόγω επιτολαιότητας. Μετ' ολίγον χρονικόν διάστημα κατά το έτος 1935 εξέδωκα πολυγραφημένην προκήρυξιν υπέρ της Δημοκρατίας, δεν ηδυνήθη όμως να την διανείμω, διότι το Κολλέγιον την κατέσχεν, απειλήσαν με την ποινήν της αποβολής. Από τότε μέχρι το τέλος του 1936 δεν εσημείωσα δράσιν κομμουνιστικήν, μοι εδόθη όμως η ευχρεία κατά το διάστημα τούτο να μελετήσω ενδελεχώς τα του κομμουνισμού και να καταλήξω εις την αντίληψιν ότι η Τρίτη Διεθνής δεν εξυπηρετεί την ιδέαν, αλλ' ότι η Τετάρτη Διεθνής αντιθέτως επιτελεί πράγματι τούτο.

Περί τας αρχάς του 1937 εγνωρίσθη εις την Φοιτητικήν Λέσχην με τινα Γρηγορίου φοιτητήν, όστις ανήκεν εις την Νέαν Οργάνωσιν Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδος, ανέλαβε δε να με κατατοπίση πληρέστερον εις τα της 4ης Διεθνούς. Κατά την εποχήν αυτήν ανεγίνωσκα τον *Προλετάριον* και συνεισέφερα εις την ταξικήν Αλληλεγγύην. Ο Γρηγορίου μέλλον να αποχωρήση εις το εξωτερικόν περί το τέλος του 1937, με ευνέστησεν εις τινα Αριστογέιτονα, όστις ως εκ των υστέρων εκ της συλλήψεώς του έμαθα, ήτο ο Δημοσθένης Βουρζούκης. Συν τοις άλλοις, ο Βουρζούκης ανέλαβε να με μορφώση πληρέστερα. Εγνωρίσθην επίσης με τινα διδάσκαλον ονόματι Επαμεινώνδα Γιαννακόν. Ο Γιαννακός με εισήγαγεν και αυτός εις τα της τεταρτοδιεθνιστικής πολιτικής. Εσυνεχίσαμεν κατ' αυτόν τον τρόπον μέχρι του Σεπτεμβρίου του 1937, όποτε υπέπεσεν εις την αντίληψιν του πατρός μου το γεγονός ότι είχα εις την κατοχήν μου τον *Προλετάριον* και κατόπιν των υπ' αυτού γενομένων παρατηρήσεων ηναγκάσθη να αποσυρθώ. Ουχ ήττον όμως η αποχώρησις δεν ήτον

οριστική και εις τας αρχάς του 1938 εισήχθη εις την κλινικήν του Ασημακόπουλου, όπου μου εγένετο εγχείρησις σκοληρκοειδίτιδος.

Μετά το πέρας της εγχειρήσεως και εν ω έτει ευρισκόμην εις την Κλινικήν ανέγνωσα εις το *Ελεύθερον Βήμα* την σύλληψιν των ανθρώπων, τους οποίους είχα γνωρίσει, απεφάσισα δε να αναμιχθώ και πάλιν εις την κομμουνιστικήν κίνησιν. Ήρχισα τότε χωρίς να έχω οιανδήποτε σύνδεσιν με την οργάνωσιν, την προσπάθειαν του να κατακτήσω και άλλους εις τας αντιλήψεις μου. Την τοιαύτην προσπάθειαν επεχείρησα το πρώτον εις τον κύκλον των αμέσων φίλων μου. Εκμεταλλεύόμενος τον εξαιρετικόν σύνδεσμόν τους με μένα, επεχείρουν να επηρεάσω αυτούς. Πρέπει όμως να τονισθή ότι συνήντησα τας συστηματικάς αντιδράσεις τους, πολλάκις δε ευρέθην αντιμετώπος προσπαθειών των όπως με απομακρύνουν εν συνεργασία με την οικογένειάν μου από τας ιδέας αυτάς. Εις τον κύκλον των αμέσων φίλων μου ανήκον οι κ.κ. Κύρκος Κύρκος, Καστοριάδης Κορνήλιος, Κοντογιάννης Ιωάννης, Καράμπελας Χρήστος, Βάλλιας Χρ. Ενώ ευρισκόμην άνευ οιασδήποτε επαφής, έλαβον περί τον Δεκέμβριον του 1938 τηλεφώνημα, διά του οποίου με εκάλει εις συνάντησιν συνωμοτικόν πρόσωπον, το οποίον μοι επέτρεψε να γνωρίσω ότι είχε σχέσιν με την κίνησιν αυτήν. Μετέβην πράγματι εις το καθορισθέν μέρος, όπου και συνήντησα το εν λόγω πρόσωπον. Ούτός μοι ανεκοίνωσε ότι ελέγετο Χρήστος Σούλας και ότι είχε αποδράσει από τας φυλακάς της Ακροναυπλίας. Μετά την σύλληψιν του αρχίζει η περίοδος της συνεργασίας μου με τον Μεγαριώτην, προς τον οποίον με είχε φέρει εις επαφήν ο Χρ. Σούλας αρκετόν χρόνον προ της συλλήψεώς του.

Ως συνάγεται εκ της μετ' αυτού ιδικής μου συνεργασίας, ο Μεγαριώτης ήτο το κινούν την όλην υπόθεσιν πρόσωπον. Εις

την ιδιικήν μας οργάνωσιν το πόστα δεν ανεκοινούντο τυπικώ τω τρόπω, ούτε είχαν τόσο οργανικόν χαρακτήρα, δυνάμεθα εν τούτοις να συμπεράνωμεν ότι ο Μεγαριώτης επείχεν θέσιν Γεν. Γραμματέως της Κεντρικής Επιτροπής της οργανώσεως. Συν τω χρόνω κατέστην το αμεσώτερον με τον Μεγαριώτην συνδεόμενον πρόσωπον. Συνηγάμεθα και συνεζητούμεν επί της πολιτικής καταστάσεως, κατευθύνσεων, κ.ο.κ. Ανέλαβον επίσης την σύνταξιν, δακτυλογράφησιν, πολιγραφησιν, κ.λ.π. του φύλλου, όλα συνολικώς τα του φύλλου αφορώντα, καθώς και την κίνησιν των νέων. Εκ της όλης μου σχέσεως προς τον Μεγαριώτην δύναται να συναχθή ότι είχα θέσιν μέλους Κεντρικής Επιτροπής με καθήκοντα το φύλλον και την κίνησιν των νέων. Συνάμα απετέλουν διά την εκ του εξωτερικού ύλην τον συνδετικόν κρίκον. Έσχον όθεν εν τω πλαισίω του κομμουνισμού πολισχιδή δράσιν.

Αισθάνομαι εν τούτοις νυν μετάνοιαν διά την εν λόγω δράσιν μου. Αντιλαμβάνομαι πλέον σαφώς ότι η κομμουνιστική δράσις είναι καταστρεπτική δι' όλας τας ηθικάς απολύτους αξίας, δεν δύναται δε ή να δημιουργήση ερείπια.

Πεισθείς πλέον οριστικώς και ανεκλήτως εις τούτο, αποκηρύσσω και καταδικάζω τας κομμουνιστικάς ιδέας, δηλώ δε ότι τον λοιπού θα διάγω βίον, όστις θα πλαισιούται εντός των απολύτως ηθικών αξιών και της ελληνικής παραδόσεως.

Εν Αθήναις
τη 7η Ιουλίου 1939

Ο δηλών
ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ

Το 1937, έχοντας ιδρύσει ένα χρόνο πριν την Επιτροπή Λονδίνου της CNT-FAI, η Έμα Γκόλντμαν αποκάλεσε τον δεκαεπτάχρονο τότε, Άλμπερτ Μέλτσερ "χούλιγκαν, που δεν ξέρει γχι από συνδικαλισμό". Ο Βρετανός συνδικαλιστής, μποξέρ, καθηγητής, εκδότης, καλλιτέχνης, ανάλογα ποιον θα ρωτήσεις, υπήρξε για όλους, από τους δεσμοφύλακες στις στρατιωτικές φυλακές του Stakehill και τις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες μέχρι τους συντρόφους του, ο διεθνής "πρέσβυς του αναρχισμού". Ενεργός στους ταξικούς αγώνες από τα 15 του χρόνια, πήρε μέρος στην έμπρακτη προπαγάνδα κατά τον Φρανκικό καθεστώς, πρωτοστάτησε σε απεργίες τυπογράφων και ανθρακωρύχων, στην αντίσταση κατά του ναζισμού, στην αναζωογόνηση της αναρχικής αντίστασης στην Ισπανία τη δεκαετία του '60, κατόπιν στην κριτική της Νέας Αριστεράς. Υπήρξε από τους ιδρυτές του (νέου) Αναρχικού Μαύρου Σταυρού τη δεκαετία του '60 και δεν σταμάτησε τη δραστηριότητά του τις επόμενες δεκαετίες, εκδίδοντας την *Black Flag* και γράφοντας βιβλία και άρθρα σχετικά με τον αναρχισμό και την ιστορία του ταξικού κινήματος στη Βρετανία, την Κίνα, την Ισπανία, μέχρι το θάνατό του, στα τέλη της δεκαετίας του '90.

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από την αυτοβιογραφία του Μέλτσερ,⁶⁰ αφιερωμένο στην επίσκεψή του

60. *I couldn't paint golden angels*, AK Press, Εδιμβούργο, Σαν Φρανσίσκο και Βιβλιοθήκη Kate Sharpley, Λονδίνο, 1996, σελ. 368-369.

στη Θεσσαλονίκη (μετά από πρόσκληση της Πρωτοβουλίας Αναρχικών Θεσσαλονίκης) και στη γνωριμία του με το Γιάννη Ταμτάκο.

ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Όταν γύρισα από τη Σουηδία, αποφάσισα ότι, παρά τη φιλοξενία [των Σουηδών], η χώρα ήταν τόσο ακριβή να την επισκεφτείς, που θα μπορούσα να πάω οπουδήποτε αλλού μου επέτρεπε το σύστημα των πιστωτικών καρτών. Από 'κει και πέρα απόλαξα τον εαυτό μου από κάθε περιορισμό σε διακοπές και συναντήσεις, εφόσον βέβαια μπορούσαν να καλυφθούν τα ελάχιστα μηνιαία έξοδα. Έτσι έγινε και πέρασα τελικά ένα Σαββατοκύριακο στη Θεσσαλονίκη, αλλά ήταν τέτοια η φιλοξενία, που στο τέλος δεν ξόδεψα τίποτα.

Εμείνα μ' έναν παλιό σύντροφο, το Γιάννη Ταμτάκο, έναν αξιοσημείωτο άνθρωπο ογδονταπέντε ετών, σιτεμένο αγωνιστή, που είχε εξοριστεί από την Ανατολία κατά την τουρκική κατοχή και πέρασε την παιδική του ηλικία στην αντιστασιακή δράση εμπάντια στη βίβανση στρατιωτική κατοχή των Τούρκων.⁶¹ Γενιές και γενιές Ελλήνων και Βαλκάνιων είχαν πολεμήσει για την εθνική ανεξαρτησία, μα, όπως πάντα, δεν τους ωφέλησε και τόσο, πράγμα που ανέκαθεν γνώριζαν αυτοί που είχαν αγωνιστεί περισσότερο απ' όλους.

Μεγαλωμένος σε καιρό πολέμου στη Θεσσαλονίκη, που κατεχόταν διαδοχικά από διάφορες δυνάμεις και μοχθώντας για τον έπιούσιο από πολύ νωρίς, για τον εαυτό του και την οικογένειά του, ο Ταμτάκος είχε πάρει μέρος σ' όλους τους

εργατικούς αγώνες από το 1914. Μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο οι ισπανόφωνοι Εβραίοι αποτελούσαν, περισσότερο απ' οπουδήποτε αλλού στον κόσμο, ένα μεγάλο μέρος του εργατικού κινήματος και σίγουρα τον κύριο όγκο των λιμενεργατών. Με το τέλος της τουρκικής κυριαρχίας, η αναλογία και ο αριθμός τους μειώθηκαν, μέχρι που εξαφανίστηκαν εντελώς με τη γερμανική κατοχή το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτοί μπορεί να επέζησαν μόνο στη μνήμη του λαού, οι παραδόσεις τους, όμως, της αλληλεγγύης έμειναν ζωντανές για πολύ καιρό. Ντόπιοι αγωνιστές της γενιάς του Γιάννη τους θυμούνταν ακόμη.

Η επαναστατική δράση εξαπλωνόταν γρήγορα στις δεκαετίες του '20 και του '30. Κι αυτή, βέβαια, δεν ήταν πια παρά μνήμη λαϊκή κι ο Γιάννης ένας από τους ελάχιστους επιζήσαντες. Ένωσα κολακευμένος που οι ντόπιοι αναρχικοί τον ανέφεραν στην ίδια πρόταση με μένα, που μας συνδύαζαν στο μυαλό τους. Μιλούσε και αγγλικά, αφού είχε περάσει πάνω από μια δεκαετία στην Αυστραλία με τη γυναίκα του. Έτσι είχαν καταφέρει ν' αγοράσουν διαμέρισμα όταν επαναστατήθηκαν. Όπως κι άλλοι εργάτες στη Θεσσαλονίκη, ο Γιάννης είχε εκδιωχθεί από το Κομμουνιστικό Κόμμα,⁶² του οποίου η δραστηριότητα στα Βαλκάνια αντικατόπτριζε πιστά την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας.

Όπως πολλοί Έλληνες εργάτες, ασπάστηκε την τροτσκιστική τάση. Όταν ο Τρότσκι εξορίστηκε, άφησε τη Ρωσία και σάλπαρε με ύφος πριγκιπικό. Πέρασε από ένα ελληνικό λιμάνι χωρίς να τον αφήσουν να προσαράξει. Ο εκπεσών δικτάτωρ στεκόταν στο κατάστρωμα και δεχόταν τις ζητώραυγές των λιμενεργατών, την τελευταία φορά που έμελλε να συνα-

61. Ανακρίβεια του συγγραφέα.

62. βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

νήσει τέτοια μαζική εργατική υποδοχή. Η ανάμνηση επέζησε για χρόνια κι εκατοντάδες οπαδοί του ιδρυτή του Κόκκινου Στρατού, του Τρότσκι, συνελήφθησαν τη δεκαετία του '30 από την ελληνική κυβέρνηση και εξορίστηκαν –ο Γιάννης ανάμεσά τους– στα νησιά-οικφρονιστήρια.

Όσοι από τους εξοριστούς επέζησαν των επιθέσεων από τους εθνικιστές συνελήφθησαν από την Γκεστάπο κατά τη γερμανική κατοχή και φυλούσαν τις πάπιες στα ερημονήσια. Πολλοί επέζησαν και συνέχισαν τον αγώνα για να σφραγιστούν αργότερα από τους ντόπιους σταλινικούς κατά τον Εμφύλιο που ακολούθησε την αποτομή των Γερμανών. Είναι γενικά παράξενη η λογική των τροτσκιστικών επιχειρημάτων, ιδιαίτερα εύλογη είναι όμως η οργή των επιζώντων της πολιτικής των σταλινικών, όταν άκουσαν πρώτον, ότι η Τέταρτη Διεθνής επέμενε να μείνουν οι Έλληνες τροτσκιστές πιστοί στη Σοβιετική Ένωση, που παρέμενε δήθεν εργατικό κράτος παρά το Στάλιν και δεύτερον, όσον αφορά την Ελλάδα, ότι “στήριζε κριτικά” το Κομμουνιστικό Κόμμα. Είναι εύλογο γιατί κάποιον σαν το Γιάννη Ταμτάκο στράφηκαν προς τον αναρχισμό, όχι δηλαδή μόνον επειδή ο αναρχισμός είναι πιο ιδεαλιστικός, μα και γιατί είναι πιο πρακτικός και επιπλέον, στην Ελλάδα, έχει επαναστατική παρουσία.

Όταν έφευγα από τη Θεσσαλονίκη, με φώναξαν σε μια ιδιωτική αίθουσα στο αεροδρόμιο για να με ψάξουν οι αστυνομικοί. Είχα μείνει μόλις τέσσερις μέρες στην Ελλάδα και είχα μαζί μου μόνο μια τσάντα με τ' απαραίτητα, συν καμιά σαφρανταριά νόμισμα εφημερίδες στα ελληνικά. Τους πήρε μια ολόκληρη ώρα να με ψάξουν και να με ανακρίνουν, κάτι που μου είχε συμβεί ως τότε μόνο στη Σοβιετική Ένωση και τη Βρετανία, μα και τότε μπαίνοντας στη χώρα, όχι φεύγοντας. Εδώ ήθελαν μάλιστα να μάθουν το πατρικό όνομα της μητέ-

ρας μου. Η μητέρα μου, νεκρή ήδη ένα τέταρτο του αιώνα, δεν είχε ταξιδέψει ποτέ έξω από το Λονδίνο μακρύτερα από το Μπλάκπουλ, αν εξαιρέσουμε ένα Σαββατοκύριακο στη Γαλλία. Σε τι θα μπορούσε να τους χρησιμεύσει το όνομά της δεν μπορούσα να φανταστώ, μα αφού το πατρικό της ήταν Σέλι, θεώρησα πως πλησίαζε αρκετά το όνομα του ποιητή και τους είπα πως τη λέγανε Μπαίρον. Φαίνεται πως πλησίαζε αρκετά και το δικό τους στόχο, γιατί έδειξαν να εντυπωσιάζονται. Αναμφίβολα τους ικανοποίησε η σκέψη ότι, αν η οικογένεια είχε παλαιότεν την τάση να παρεμβαίνει στις υποθέσεις της Ελλάδας, οποιοδήποτε το έκανε με σκοπούς που δεν θα μπορούσαν να μην εγκρίνουν επισήμως.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΤΟΥ “ΣΥΝΑΠΙΣΜΟΥ” (σαν το συνάπι που τρίβεσαι για το κρουπάγημα)

Καλά εσείς “ανανεωτές” του ΚΚΕ, που γεννηθήκατε όφιμα. Αν γεννιόσασταν πρόιμα, ο “πατερούλης” Στάλιν με τα εξαρτημένα κοπέλια του –τους Ζαχαριάδη, Σιάντο, Ιωαννίδη, Μπαρτζώτα, Κύρκο, Φλωράκη, κλπ.– θα ήσατε σήμερα χωρίς κεφάλια.

Ο υπαρκτός-ανύπαρκτος σοσιαλισμός μαρξολενινισμός δίδει αυτήν την περίοδο με τους “ανανεωτές” εξετάσεις παγκόσμια και ιδιαίτερα στη χώρα μας.

Όλοι αυτοί αλληλοκατηγορούνται ως διασπαστές, πράκτορες της άρχουσας τάξης, προδότες, χαφιέδες –ποιος άλλωστε από τους εκάστοτε αρχηγούς του Κ.Κ. δεν κατηγορήθηκε ως τέτοιος; Κάποτε ο μακαρίτης ο Στίνας, όταν οι σταλινικοί κατηγορούσαν τους αντιπολιτευόμενους του Κ.Κ. ως χαφιέδες, έγραφε σε μια προκήρυξη πως το ΚΚΕ έβγαλε τόσους πολλούς χαφιέδες, όσους δεν έβγαλε η σχολή χωροφυλακής και η αστυνομία πόλεως μαζί!

Αλλά αυτή η μέθοδος της χαφιεδολογίας ερχόταν από τη Μέκκα (Μόσχα). Πόσοι και πόσοι δεν κατηγορήθηκαν και σφαγιάστηκαν ως τέτοιοι, καλοί και κακοί επαναστάτες. Ούτε οι ίδιοι οι κατηγοροί δεν γλίτωναν απ’ το σταλινικό λεπίδι. Πάρε για παράδειγμα το Λένιν και τον Τρότσκι που κατηγορήσαν τους Κρονοτανδιανούς ως πράκτορες της Αντάντ, των Αγγλογάλλων δηλαδή, και σκότωσαν 16.000 ναύτες, που

ο ίδιος ο Τρότσκι έλεγε πως ήταν ο ανθός της ρωσικής επανάστασης. Οι Κρονοτανδιανοί ύστερα διαφώνησαν με τον ολοκληρωτισμό των μπολσεβίκων και ο ανθός έγινε αγράφι. Το ίδιο και με τους αναρχικούς του Ν. Μάχνο. Τη σταλινική περίοδο πάνω από 20 εκατομμύρια θύματα και τα 2/3 της πρώτης Κ.Ε. της Ρωσίας αφανίστηκαν. Τα θύματα παγκοσμίως είναι αναρίθμητα και γνωστά. Στην Ελλάδα πάνω από 2.000 αντιπολιτευόμενοι τροτσικιστές, αρχαιομαρξιστές και αναρχικοί σφαγιάστηκαν στην περίοδο της εαμοκρατίας, από τους δικούς του οπαδούς δε το Κ.Κ. Έφαγε διπλάσιους. Και για όλα αυτά δεν έφταιγε μόνον ο Στάλιν ως πρόσωπο, όσο κι αν όλοι τους μίχουν σ’ αυτόν το έγκλημα. Φταιει το μαρξολενινιστικό μοντέλο κυριαρχίας ως καπιταλιστικός εξουσιασμός.

Στο Μαξ υπάρχουν και λειτουργούν δύο στοιχεία: το επαναστατικό-απελευθερωτικό και το εξουσιαστικό ως καπιταλιστική ιδεολογία. Αυτό το εξουσιαστικό κάμει σήμερα να ευθυγραμμίζονται τα Κ.Κ. με τα καπιταλιστικά οργανωτικά μοντέλα, να καλλιεργούν ρεφορμιστικές αυταπάτες, να εμπλέκονται στον καπιταλιστικό μηχανισμό, να συντηρούν το κατεστημένο της άρχουσας τάξης, να επιδιώκουν κινουλομεντικές καρτέλες με μεταρρυθμιστικό τρόπο και δήθεν για την “αλλαγή”, όπως κάνει η σοσιαλδημοκρατία. Έτσι γίνεται πυροσβέστες της κοινωνικής επαναστατικής αλλαγής. Γι’ αυτό η Ρωσία, που περίμενε ο κόσμος να γίνει η παγκόσμια πρωτοπόρα ελευθεριακή επαναστατική δύναμη, σήμερα δεν κάμει εξαγωγή επανάστασης, αλλά εισαγωγή καπιταλισμού.

Αλλά ας μην χαριεντίζεται η αστική τάξη μ’ αυτά που συμβαίνουν στις ανατολικές χώρες, γιατί σε τελευταία ανάλυση το δικό της μοντέλο δεν είναι το ιδανικότερο, όπως νομίζει, είναι και εκεί σύστημα βάρβαρης εκμετάλλευσης, ανεργίας

και πείνας. Τώρα τα 2/3 του πλανήτη που πεινούν κάμουν έφοδο στον καπιταλιστικό "παράδεισο", γι' αυτό όλες οι καπιταλιστικές χώρες υψώνουν τείχους γι' αυτούς τους πεινασμένους και ταλαιπωρους της γης που στο τέλος δεν θα καθίσουν με σταυρωμένα χέρια (γι' αυτό και δεν διαλύεται το ΝΑΤΟ -οομίζεται θύελλα).

Εκείνο που έχουμε να πούμε στους φίλους μας του "Συναπισμού" είναι να μην ματαιοπονούν. Ο σταλινομαρξισμός δεν ανανεώνεται. Αυτή η γενιά του άκρατου σοβινισμού που καλλιεργήθηκε εις βάρος του διεθνισμού πρέπει να παραμεριστεί. Η θεωρία της πανούκλας της εθνικής αντίστασης που στήριξε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο την αστική τάξη για να επικαθίσει αυτή στο σβέροκο μας, πρέπει να καταδικαστεί κυριολεκτικά. Η θέση της λεγόμενης "αριστεράς" για "εθνική ομοψυχία" που στιγμάτισε με τη συναίνεσή της την κυβέρνηση Τζαννετάκη (διάβαζε Ιερή Συμμαχία) για να κάψουν τους φακέλους μας που πάνω από μισό αιώνα μάζευε η αστική τάξη για τις ιδέες μας (γιατί οι δικοί τους ήταν λερωμένοι). Τους φακέλους τους θέλαμε γιατί αποτελούσαν τίτλους τιμής για μας που κρατήσαμε ψηλά τις ιδέες του επαναστατικού σοσιαλισμού που εσείς λερώσατε.

Μπαρμπα-Γιάννης, 1989-1990

ΟΤΑΝ ΜΙΛΟΥΝ ΟΙ ΑΝΗΘΙΚΟΙ ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ

Τώρα που πλησιάζουν οι εκλογές, όλες οι φατρίες της σημερινής θεομοσμένης κοινωνίας για να ψαρέψουν ψηφοφόρους βγάζουν τα άπλιτά τους η μια κατά της άλλης, ανασκαλεύουν τους λεκέδες των πράξεών τους με αντικειμενικό σκοπό να διατηρηθούν στην εξουσία τους οι μεν, να τους την πάρουν οι δε. Συντηρώντας το συνηθισμένο κλίμα της αστικής δημοκρατίας, με το θεομοσμένο σύστημα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας που στην ουσία του είναι, κατά το χαρακτηρισμό του Κ. Καστοριάδη "τζόγος, παιχνίδι με σημαδεμένη τράπουλα".

Αυτοί που πρόκειται να εκλεγούν, έχουν εκλεγεί από το κατεστημένο των μεγάλων αφεντικών πριν από μας για μας.

Οι ψηφοφόροι απλώς καλούνται εκ των υστέρων να επικυρώσουν την εκλογή των αφεντικών που θα τους καταδικναστεύσουν τα επόμενα 4 χρόνια, όπως ορίζουν οι νόμοι τους, για να επαναληφθεί το παιχνίδι ξανά και ξανά.

Για την εξουσία λοιπόν είναι ο κανγάζ, γι' αυτό βγάζουν το κινηματογραφικό φιλμ "Ο άνθρωπος με το γαρύφαλλο" με τον Μπελογιάννη, το φιλμ με τον Παναγιώλη, κλπ. Γι' αυτό κι οι άλλοι κάνουν την κηδεία της Φρειδερίκης, για τόνωση του μοναρχισμού. Στα πλαίσια αυτού του καβγά, το συγκρότημα του Λαμπρόκη με *Το Βήμα* ύστερα από τόσα χρόνια δημοσιεύει το Β. Μαθιόπουλο που λέει τι γράφανε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι πράκτορες των γερμανών

που έμειναν στην Ελλάδα μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων τους.

Είχε προηγηθεί μυστική αγγλογερμανική συμφωνία στη Λισσαβόνα, να υποχωρήσουν οι Γερμανοί κανονικά, χωρίς να ενοχληθούν από τους Άγγλους (βλέπετε, οι ιμπεριαλιστές μπορούν να συνεννοούνται μεταξύ τους) κι αυτοί οι Γερμανοί θα παρέδιδαν στους Άγγλους κανονικά για να μην προλάβει ο λαός να κυριαρχήσει. Ακόμη, ο μεγάλος αρχιχασάπης Τσόρτσιλ είχε συμφωνήσει με τον επίσης μεγάλο αρχιχασάπη Στάλιν (το είχαν γράψει σ' ένα στρατογράφο) πως η Ελλάδα θα είναι αποκλειστικό βοσκοτόπι των Άγγλων, στη Γιάλα όπου όλοι οι αρχιχασάπιδες συμφωνούσαν πώς να ληστέψουν τις διάφορες περιοχές του πλανήτη. Αυτή η σπείρα θεωρούσε πως είχε το δικαίωμα να σπέρνει τα κόκαλα των εργαζομένων όλου του κόσμου για τα συμφέροντά της. Έτσι φτάσαμε στα Δεκεμβριανά τον 1944 που στο *Βήμα* της 6.1.81 γράφει στην επιστολή του ο Βασίλης Μπαρτζώτας (ή Φάνης), αυτό το χασαπόσκυλο, απαντώντας στον Έβερτ υιό ότι *"τα Δεκεμβριανά τα προκάλεσαν οι Άγγλοι με το στρατηγό Σκόμπι"*, το χασάπη της Αθήνας όπως τον αποκαλούσε, χωρίς να βάλει μέσα και τον εαυτό του ο γραμματέας της Κ.Ο.Α.

Τον ρωτάμε εμείς με τη σειρά μας που ζήσαμε τα όργια όλων τους την εποχή εκείνη: όταν κατέβαινες στις οργανώσεις βάσης, συγκεκριμένα στην Καλλιθέα, τι έλεγες στα μέλη σας, Μπαρτζώτα, για τους αντισταλινικούς τροτσκιστές, αρχειομαρξιστές, ακόμη και για τους δικούς σας διαφωνούντες με τη γραμμή σας; Έλεγες ή όχι *"Σκοτώστε τους όπου μπορείτε! Εξαφανίστε τους να καθαρίσει η κατάσταση!"*; (είχατε τίμιους συμπαθούντες στις γραμμές σας και μας τα έλεγαν). Έτσι τα φρουραρχεία του ΕΛΑΣ στην Καλλιθέα συνέλαβαν το Γιώργο Μουρουνάκη και το Γαζέτα κι αφού τους μάζω-

σαν στο ξύλο, τους υποχρέωσαν να υποδείξουν το φίλο τους Γιώργο Δόξα, τους προειδοποίησαν να μην βγουν από τα σπίτια τους προτού εξαφανιστούν οι κακώσεις από τα πρόσωπά τους και τα μαυρισμένα κορμιά τους, το δε Γιώργο Δόξα, έναν αγνό αγωνιστή, τον σκότωσαν με το καρεκλόξυλο μέσα στο Φρουραρχείο Καλλιθέας και τον εξαφάνισαν οι αλήτες του ΚΚΕ.

Έτσι είναι, Φάνη Μπαρτζώτα, που με την εντολή σου υπήρξες ηθικός αυτουργός για τη δολοφονία στο Σχιστό του Πειραιά, στα Καμίνια, του υπέροχου αγωνιστή Δημοσθένη Βουρσούκη, δικηγόρου φυλακισμένου για χρόνια στην Ακροναυπλία. Κατ' εντολή σου, σκοτώσατε ακόμη το Θύμιο Αδραμυτιδή μπροστά σου στον Ευαγγελισμό, τον Κοσμά Χαριτωνίδη από τον Πειραιά, το Νίκο Αραβαντινό, ένα σεμνό αγωνιστή, το Στέλιο Κατσαμπρόκο, τσαγκάρη, τον Παναγιώτη Τουγέλη, το Σταύρο Βερούχη, αόμματο ανάπηρο πολέμου, το Μανώλη Καβαλιέρο, αρτεργάτη, τον αρχειομαρξιστή Μπελιά που τον κατακρεουργήσατε μετά το φόνό του, το Σπύρο Σαπουνά από το Βόλο, αυτό το άκακο παιδί του ξυλουργό, τον Κώστα Δαμαλά, τσαγκάρη στη Λάρισα, το Στεργίου, καπνεργάτη στη Θεσσαλονίκη, τον Τάκη Τάτση στη Νάουσα, τον Κ. Μάγκο, τον Τηλέμαχο Τσελιδή, τον Κοκκινογιάννη, καπνεργάτη στις Σέρρες. Αν θέλετε κι άλλα ονόματα, υπάρχουν, ρίξτε μόνο μια ματιά στο βιβλίο του Α. Στίνα *Αναμνήσεις*.

Όσον αφορά τους δικούς σας που διαφάνησαν μαζί σας πάνω στη γραμμή, είναι χιλιάδες, κοιτάξτε τι λέει ο Γ. Κατσούλης, ανανεωτής σταλινικός σήμερα, στο βιβλίο του *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος 7ος, ακόμη ο Δρίτσος στο βιβλίο του *Τι με σκοτώνεις, σύντροφε*; λέγει πολλά –εξ ιδίων τα βέλη. Για όλους αυτούς ποιος ευθύνεται Μπαρτζώτα; Δεν αμφισβητού-

με τα όργανα της Δεξιιάς, αλλά εσείς ως "προοδευτικοί αριστεροί" έχετε δικαίωμα να μιλάτε για εγκλήματα που τα δικά σας ξεπερνούν κι αυτά της αστικής τάξης; Θα θέλαμε να κατονομάσετε εστώ κι έναν σταλινικό που πειράχτηκε από μας γιατί στο κάτω-κάτω για αντίποινα θα μπορούσαν να αποκατασταθούν και μερικοί από σας. Δεν υπάρχει κανείς, ούτε ένα όνομα, ούτε ένα άτομο.

Ακόμη κι οι συζητήσεις που έγιναν με πρόταση του ΚΚΕ με τους τροτσκιστές-αρχειομαχιστές το 1946-47 είχαν άλλο σκοπό, να γνωρίσουν τα μέλη σας τους εναπομείναντες για να τους ξεκαθαρίσετε κι αυτούς (μιας και στις 16 Φλεβάρη 1946 η καθοδήγηση του Κόμματος πήρε στη 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. απόφαση για προσανατολισμό προς την ανάπτυξη του ένοπλου αγώνα, βλ. Γ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, 7ος τόμος, σελ. 214). Αλλωστε απ' έξω - απ' έξω μας το είπε ο σταλινικός στρατηγός Καρσιγιόργης στο κινηματοθέατρο Τριδα που έγινε η συζήτηση, εκεί που είπε και το "*κάνω εν κέραιη βοός*", αλλά τον έφαγε κι αυτόν η σταλινική μαρμάγκα.

Κι όλα αυτά γίνονταν την εποχή που στο ΚΚΕ ήταν οι Σιάντος-Ιωαννίδης και χαρακτηριζάτε όλους εμάς για πράκτορες της Αρφάλειας, αλλά δεν μιλούσατε για τους χαφιέδες που είχε φυτεμένους μέσα σας η ασφάλεια. Μιλάτε για τον Έβερτ, για τη διαγωγή της αστυνομίας, ενώ αυτοί τότε δούλευαν οι μισοί για τους Γερμανούς κι οι άλλοι μισοί για δύο αφεντικά, για την Ιντέλιτζενς Σέρβης και για τους Γερμανούς μαζί (τό σκυλί εκεί που τρώει, γαβγίζει). Είναι γνωστό πως ο δικτάτορας Μεταξάς με το Μανιαδάκη παρέδωσαν στην Γκεστάπο τους φραζέλους όλων των αριστερών τότε, όταν έμπαινες στην Ειδική Ασφάλεια στη γωνία Δερυγνή και 3ης Σεπτεμβρίου επί 4ης Αυγούστου, έβλεπες στους τοίχους τις εικόνες του Χίτλερ και τους αγκυλωτούς σταυρούς, γεύσασα όλες τις μεθόδους

των Μουσολίνι-Χίτλερ, το ρεισινόλαδο, τον πάγο, τις πιπεριές στα γεννητικά όργανα ανδρών και γυναικών από τα πρωτοπαλίκαρα-βασανιστές Γιαννακί ή Γιαννακόπουλο, τον Παπανδρεόπουλο, Νικολόπουλο και λοιπά τέρατα.

Ένα άλλο μέρος αστυνομικών δούλευε από τότε αποκλειστικά για τα εγγλέζικα αφεντικά, επειδή η Ελλάδα ήταν αγγλική επαρχία κι ο μασόνος βασιλιάς Γεώργιος, τσιράκι του αγγλικού θρόνου. Τώρα, αν καμιά φορά ορισμένοι αστυνομικοί δίνανε μερικές ταυτότητες απ' αυτές που έλεγε ο Έβερτ υός, ήταν επειδή οι ίδιοι δούλευαν αποκλειστικά για τους Άγγλους, όπως ο πολύς Κουφίτσας, μοίραρχος στη Θεσσαλονίκη και πιστό σκυλί τους.

Πώς μπορούμε ακόμη να ξεχάσουμε για παράδειγμα ότι όταν η κυβέρνηση Τσουδερού ήρθε με το βασιλιά στην Κρήτη μετά την πτώση της υπόλοιπης Ελλάδας, αντί να απολύσουν τους εξόριστους της νήσου Γαύδου, κοντά στην Κρήτη, δυνάμωσαν τη φρουρά των χωροφυλάκων στους Γερμανούς;

Το πιο απαίσιο έγκλημα της αστυνομίας ήταν που σαν πιστοί σκύλοι, φύλακες της ατομικής ιδιοκτησίας κατά την κατοχή, δεν άφηναν τον κόσμο να ανοίξει τις αποθήκες και τα μαγαζιά τροφίμων, λίγο προτού μπουν οι Γερμανοί, για να φάει ο κόσμος που πέθαινε της πείνας, αλλά τα παρέδωσαν στους Γερμανούς, για να τρέφονται τα στρατεύματα κατοχής κι άλλα να τα στέλνουν στη Γερμανία, ενώ αλλιώς πολύς κόσμος θα είχε επιζήσει.

Το ίδιο έλαμε και το ΕΑΜ, κατά την υποχώρηση των Γερμανών αργότερα, φρουρούσε τα μαγαζιά δίθθεν για την "εργατική τάξη", πολλοί επιτήδευοι εαμίτες φόρτωναν ολόκληρα αυτοκίνητα και πήγαιναν στη μαύρη αγορά, πολλά τέτοια κρούσματα συνέβησαν. Μια ομάδα όμως αντιεαμικών αγωνιστών δικών μας έσπαζε αρκετά τέτοια μαγαζιά, έβαζε σε ουρά

τον κόσμο και μοίραζε το λάδι, το τυρί, κλπ. τρόφιμα, αλλά αυτό δεν μπόρεσε να γίνει σε μεγάλη κλίμακα, μόνο στην Αθήνα και ίσως σε κάποιες άλλες μεγάλες πόλεις.

Ναι, είναι αλήθεια ότι στο συλλαλητήριο της αιματηρής Κυριακής το 1944 οι πυροβολισμοί ρίχτηκαν από το κτήριο της αστυνομίας: οι από την κάτω μεριά ήταν του Γιαννάκη και οι από την πάνω μεριά πάνω από τ' ανάκτορα, αν όχι από τους Άγγλους, σίγουρα από τους αγγλόδουλους. Βρεθήκαμε αυτόπτες μάρτυρες. Το πιο τραγικό όμως ήταν πως οι εαμίτες μετά τους σκοτωμούς ζητούσαν προστασία από το Μακρή, τον αμερικάνο πρεσβευτή, κρατώντας μια τεράστια αμερικανική σημαία και φωνάζοντας ρυθμικά να τους σώσει ο άλλος δήμος. Τώρα από "γυέλκαμ" για τους Άγγλους που ήταν το σύνθημα μέχρι τότε, ζητούσαν να φύγουν οι Άγγλοι και να 'ρθουν οι Αμερικάνοι, οι μεγάλοι μας σύμμαχοι κατά τη γραμμή του ΕΑΜ.

Είναι να γελάς μ' αυτά που γράφει ο Μπαρτζώτας στην επιστολή του, ότι *"τους πυροβολούσε το πυροβολικό των Άγγλων από την Ακρόπολη και αυτοί δεν απαντούσαν από τα υψώματα της Καισαριανής, για να μην χαλάσουν τα μάρμαρα του Προθρονάου..."* σαν Έλληνες που ήταν, όμως μπορούσαν να πυροβολούν λίγο παρά κάτω που ήταν του Μακρυγιάννη, εκεί στη σφηκοφωλιά που είχαν μαζευτεί για να σωθούν όλοι οι τύραννοι, Κομποχόληδες, Χαραλαμπίδης, Λαμπρινόπουλος, Γιαννακός, Παπανδρεόπουλος, Νικολόπουλος, αυτούς που σήμερα τους μνημονεύει η Δεξιά με επικεφαλής τον Αβέρωφ, κάθε χρόνο σαν σωτήρες του έθνους (σαν άλλο χάνι της Γραβιάς).

Δεν το κάματε, γιατί τότε δεν είχατε σκοπό να πάρετε την εξουσία μόνοι σας, θέλατε "αστικοδημοκρατική επανάσταση" με τη μακαρίτισσα "λαϊκή δημοκρατία" με τους αστούς μαζί

(Σοφούληδες, Τσαλδάρηδες, Σοφιανόπουλους), αλλά να κυριαρχείτε εσείς, δυστυχώς όμως το μεγάλο σας αφεντικό ο Στάλιν σας είχε πουλήσει στους Άγγλους, γι' αυτό δεν σας βοήθησε ούτε με μια σφαίρα. Όπως λέει και ο Ιωαννίδης στο βιβλίο του, αν κι ο στρατάρχης Τουλιμπούκιν μπήκε στη Βουλγαρία και μάλιστα ένας λόχος Ρώσων μπήκε στα ελληνικά εδάφη, διατάχθηκε να γυρίσει πίσω. Το Δεκέμβριο, ο Τσόφτσιλ έκαμε τη δουλειά του, αφού είχε το ελεύθερο από το μεγάλο σας αρχηγό, τον "πατερούλη" Στάλιν. Τουλάχιστον να είχατε το θάρρος να το πείτε στα θύματά σας που τα κλείσανε μέσα για ποινικά αδικήματα με τη συμφωνία της Βάρκιζας, να μην κάνουν φόνους αθώων. Όσο για σας τους ηγέτες, Παρτσαλίδη, Σιάντο, Μπαρτζώτα, για να εξασφαλίσετε το τομάρι σας από τυχόν επιθέσεις δεξιών, σας έδωσαν άδειες οπλοφορίας, αφού πρώτα τα κάνατε θάλασσα σαν σχολιαρόπαιδα στη Β' τάξη Δημοτικού. Τα άλλα θύματά σας βρίσκονται ακόμα στις ανατολικές "λαϊκές δημοκρατίες" χωρίς να έχουν δικαίωμα επιστροφής, εσύ όμως Μπαρτζώτα επέστρεφες, τις οίδε ποιες μπόρες έβλειψες για να το πετύχεις, δόξην ως άφροστος... ας το γράφει αργότερα η ιστορία. Και ποτέ δεν θα ξεχάσουμε πως εμάς τότε μας κυνηγούσατε όλοι σας, καπιταλιστές, Γερμανοί, σταλινικοί και μας σκοτώνατε.

Για εκλογική λοιπόν ψηφοθηρία εργάζονται σήμερα όλα τα κόμματα, για το ψητό της εξουσίας. Πάρτε τη λεγόμενη "Νέα Δημοκρατία", η οποία ούτε νέα είναι, ούτε δημοκρατία, είναι η βρονκολακισμένη Δεξιά, κουτσή, στραβή και μονοβύζα, φροντίζει μόνο για την παρασιτική τάξη των διευθυνόντων, γι' αυτούς που ξεκοκαλίζουν δημοκρατικά τον ιδρώτα των εργαζομένων και του λαού.

Το ΠΑΣΟΚ του Παπανδρέου υπόσχεται την "αλλαγή" μέσα στα ίδια καλούπια τα θεσμισμένα από τον καπιταλισμό,

αυτός υπόσχεται "σοσιαλισμό", μα ο σοσιαλισμός σήμερα κατάντησε ετικέτα που μπαίνει σε κάθε εμπόρευμα, επίσης ο σοσιαλισμός είναι πολλών χρωμάτων και αρωμάτων, ποιος ξέρει τι είδους σοσιαλισμό θα κάνει αυτό το παιδί της αστικής τάξης που το είχε κατακτήσει τότε στα παιδικά του χρόνια ο κομμουνισμός, οι τροτσκιστές, κλπ. (μάλιστα ο δεξιός τότε δημοσιογράφος Κρανωτάκης είχε γράψει πως η θεωρία του κομμουνισμού βρίσκεται απήχηση και στα παιδιά των αστών). Κάνοντας όμως ο Ανδρέας δήλωση μετάνοιας στο Μεταξά, τον έστειλαν υπεραόρα στην Αμερική, ενώ η αναξιοπρεπής του στάση στην αστυνομία του Μανιαδάκη τον χαρακτηρίσει για όλη του τη ζωή, υπάρχουν πάρα πολλά ράμματα για τη γούνα του που θα τα βγάλει η ιστορία στο μέλλον (κρίμα που δεν έχουμε το νόμο της Αμερικής να δημοσιεύονται με την παρέλευση 20 χρόνων οι τότες ομολογίες του σε βάρος συνεργατών του).

Πάρε το ΚΚΕ τότε, που από επαναστατικό κόμμα παλιά, κατάντησε να ξεπεράσει εκατό τοις εκατό τη σοσιαλδημοκρατία και να βάλει σαν σύνθημα το 17% για να τύχει της β' κατανομής και να παίξει το παιχνίδι του Καραμανλή.

Τα δε βενιζελικά κατάλοιπα του ιδιώνυμου (Μαύρος, Ζιγδής, κλπ.) είναι γνωστοί, τους γνωρίσαμε στο πετσί μας. Τα χέρια δεν υπάρχουν μόνο για να ρίχνουν το ψηφοδέλτιο στην κάλπη, αλλά και για να φακελώνουν με τα δέκα, μιας και γίναμε το δέκατο μέλος της ΕΟΚ.

Ο Ρήγαν στην Αμερική βγήκε με 42% αποχή, ο κόσμος άρχισε να σιχαίνεται το καρναβάλι των εκλογών, να αναζητά ένα διαφορετικό τρόπο από το θεσμισμένο της σημερινής κοινωνίας, για να αντιμετωπίσει τα προβλήματά του, για να ξεφύγει από τις διάφορες βδέλλες της σημερινής "ηγείας", της γομφειοκρατίας που κάθεται κάθε φορά στο σβέγκο του. Αυτός ο

τρόπος, αν οδηγηθεί στη λογική του κατάληξη, είναι η επαναστατική αλλαγή για μια αυτόνομη κοινωνία που με τα ενιαίο-μετωπικά συμβούλια στα εργοστάσια, τις επιτροπές με αιρετούς και ανακλητούς εκπροσώπους, με την άμεση δημοκρατία και την αυτοδιεύθυνση όλης της κοινωνίας, τόσο στην παραγωγική διαδικασία, όσο και στην κοινωνική λειτουργία της.

(Γράφτηκε προς δημοσίευση στο περιοδικό *Αυτοδιεύθυνση* στην παραμονή των εκλογών του 1981, αλλά δεν δημοσιεύτηκε)

“ΑΠΟ 8 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΕΧΘΑΝΟΜΑΙ ΤΗΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ...”

“Μπάτσι γουρούνια δολοφόνοι, το κράτος σας πληρώνει, ν’ αλλάξετε επάγγελμα, γιατί αυτό λερώνει!”

*“Ο Μητσοτάκης και ο Φλωράκης σας λένε να συνδικαλι-
στείτε, εμείς σας λέμε να πάτε να πνιγείτε!”*

Πηγαίνετε να κάνετε ένα πιο αξιοπρεπές επάγγελμα, αυτό το επάγγελμα του χωροφύλακα είναι μισητό και απαίσιο. Πρέπει να 'σαι παλιάνθρωπος για να το ασκείς. Για να είσαι αρεστός στα αφεντικά, στην άρχουσα τάξη, πρέπει να λες ψέματα, να σκοτώνεις, να εγκληματείς, να κυνηγάς τους συνανθρώπους σου για τιποτένιες παραβάσεις. Με λίγα λόγια να κυνηγάς τους ψύλλους και να αφήνεις τις καμήλες, γιατί οι μεγαλόσχημοι μπορεί να σε τυλίξουν σε μια κόλλα χαρτί και να σε στείλουν σε κάποιο κουτσοχώρι.

Εγώ που γράφω αυτές τις γραμμές απεχθάνομαι την αστυνομία από ηλικία 8 χρόνων, χωρίς αιώμα να έχω πολιτική συνείδηση, σαν παιδί που ήμουν.

Ήμασταν 3-4 λουστράκια το 1918, προσφυγάκια από τη Μικρά Ασία. Οι γονείς μας αντί για σχολείο, μας πήραν από ένα κασελάκι λούστρου, να βοηθήσουμε την οικογένεια που ήταν πολυμελής και άπορη. Καθόμασταν στην πλατεία Συντριβανίου, το 3ο Αστυνομικό Τμήμα ήταν τότε στην Εθνικής Αμύνης, τα αποχωρητήρια του από τα σκατά των χωροφυλάκων ήταν γεμάτα μέχρι τους διαδρόμους.

Έρχονταν οι χωροφύλακες και μας παίρναν, δήθεν ότι καθόμασταν παράνομα, και μας έβαζαν να καθαρίσουμε τα αποχωρητήρια και αφού τα καθαρίζαμε ξυπόλητοι και τρέμοντας, μας έδιναν και δυο καρπυζιές και μας άφηναν, αφού μας κρατούσαν καναδυό ώρες. Και έλεγα στον εαυτό μου “καλά τι σχέση έχουμε εμείς με τα σκατά των χωροφυλάκων;”. Διοικητής τότε του 3ου τμήματος ήταν ο Βαρδουλιάσης και στην καταδίωξη κάποιος Νικηφοράκης (με γυαλάκια).

Να τι λέει κι ο γερο-Ενγριελς στο βιβλίο του *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους* για την αστυνομία στην αρχαία Αθήνα:

“Είδαμε ότι το ουσιαστικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του κράτους είναι η ξεχωριστή από τη μάζα του λαού δημόσια εξουσία. Η Αθήνα είχε μονάχα λαϊκό στρατό και ένα στόλο που τον επάνδρωνε και τον αρμιάτωνε άμεσα ο λαός. Ο στρατός και ο στόλος την υπεράσπιζαν από τους εξωτερικούς εχθρούς και κρατούσαν στο χαλινόρι τους δούλους, που τότε κιάλας αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού. Απέναντι στους πολίτες, τη δημόσια εξουσία αρχικά την αποτελούσε μονάχα η αστυνομία που είναι τόσο παλιά, όσο και το κράτος, γι’ αυτό και οι αφελείς Γάλλοι του 18ου αιώνα δεν μιλούσαν για πολιτισμένους λαούς μα για λαούς αστυνομευμένους (pations policiées). Οι Αθηναίοι ίδρυσαν λοιπόν μαζί με το κράτος τους και αστυνομία, μια σωστή χωροφυλακή από πεζούς και έφιππους τοξότες, “κνηηγούς της υπαιθρου” (Landjäger) όπως τους λένε στη Νότια Γερμανία και την Ελβετία. Η χωροφυλακή όμως αυτή σχηματίστηκε από δούλους. Τόσο εξευτελιστική φαινόταν στον ελεύθερο αθηναίο αυτή η υπηρεσία του χωροφύλακα που προτιμούσε να τον πιάνει ο οπλι-

οι μένος δούλος, παρά να ασχολείται ο ίδιος με τέτοιου είδους ατιμωτικές πράξεις. Εδώ εκφράζεται ακόμα η παλιά νοοτροπία των γενών. Το κράτος δεν μπορούσε να υπάρχει χωρίς την αστυνομία, μα ήταν ακόμα νέο και δεν είχε αρκετό ηθικό κύρος για να κάνει σεβαστό ένα επάγγελμα που αναγκαστικά φαινόταν ατιμωτικό στα πρώην μέλη του γένους”.

(Συνομειμένο άρθρο του μπαρμπα-Γιάννη στην αναρχική εφημερίδα *Εκτός νόμου*, τεύχος 5, 24 Μαρτίου 1989, Θεσσαλονίκη)

Ο ΤΡΟΤΣΚΙΣΜΟΣ ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΛΙΝΙΣΜΟΥ

Το τροτσκιστικό ιδεολογικό μοντέλο οργάνωσης είναι απαράλλαχτα όμοιο μ’ αυτό που υπερασπίστηκαν οι Μπολσεβίκοι και εν συνεχεία ο σταλινικός ολοκληρωτισμός. Η θεωρία του εκφυλισμένου ή παραμορφωμένου “εργατικού κράτους” τους οδήγούσε κατευθείαν στο σοσιαλπατριωτισμό με το πρόσχημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ. Η εμπειρία της Β’, Γ’ και Δ’ μισογεννημένης Διεθνούς το απέδιδε αυτό στον “αντιφασιστικό του χαρακτήρα” [...]

Έτσι οι σοσιαλπατριώτες τροτσκιστές στη Γαλλία ο Μαντέλ, ο Φρανκ, ο Βισώρης κι ο Ράπτης (Πάμπλο), στην Αμερική ο Κάνον με το Σ.Ε.Κ, στην Αγγλία ο σοσιαλπατριώτης Χίλι υποστήριξαν τα κινήματα Εθνικής Αντίστασης. Στην Ελλάδα επίσης κι οργανωμένα δεν πήραν μέρος στο σοσιαλπατριωτικό κίνημα αντίστασης, λιποτάκτησαν, ίσως και η επίδραση των δικών μας ντεφαιτιστικών ιδεών κι οι σωστές εκτιμήσεις μας για το χαρακτήρα του 2ου ιμπεριαλιστικού πολέμου να τους οδήγησαν σε αποχή, διαφορετικά θα έπαιρναν και στην Ελλάδα μέρος, όπως αλλού, πέφτοντας στην παγίδα και στο βούρκο του σοσιαλπατριωτισμού. Και η Δ’ Διεθνής, με την απόφαση της Δ.Γ. της 20/1/1946 με επικεφαλής το Ράπτη, τον Μαντέλ, κλπ., χαρακτήρισε ως σχεταστική (!) τη μη συμμετοχή των τροτσκιστών της Ελλάδας στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης κατά τη διάρκεια της γερμανι-

κής κατοχής που είχε αντικεφαλαιοκρατικό και αντιμπερριαλιστικό χαρακτήρα και που μας έφερε την νίκη και την δημοκρατία των μεγάλων μας συμμάχων, (λέμε εμείς οι ντεφαιτιστές, Α. Στίνας, Δ. Βουρσούκης, Γ. Κρόκος, Γ. Μακρής, Κ. Καστοριάδης, οι μόνοι ίσως και σε όλον τον πλανήτη που πήραν θέση ενάντια στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο Ανατολής και Δύσης).

Εμείς καταγγείλαμε το χαρακτήρα του πολέμου και κάλεσαμε τους αλληλοσφαζόμενους στρατευμένους και τους λαούς τους να συναδελφωθούν ενάντια στα καπιταλιστικά τέρατα Δύσης και Ανατολής που σκορπούσαν το θάνατο και τη βαρβαρότητα πάνω στον πλανήτη και που θα σκορπούν και στο μέλλον, οι εργαζόμενοι λαοί να αλλάξουν με την επανάστασή τους τους κοινωνικούς θεσμούς που μέσα τους κρύβουν τον όλεθρο και την καταστροφή, για μια αυτόνομη και αυτοδιευθυνόμενη κοινωνία των εργαζομένων του χειριού και του μυαλού. Χωρίς κηδεμόνες, κόμματα και χαρισματούς, μεγαλοφυείς και φωτισμένους αρχηγούς. Όσο λοιπόν οι τροτσκιστές κι αν γυαλίζουν σκουριασμένα ξυραφάκια με το μαρξολενινιστροτροτσκιστικό μοντέλο, δεν κάμουν τίποτε άλλο παρά να στέλνουν τον κόσμο που ζητά τον πραγματικό σοσιαλισμό στο μεγάλο θάλαμο του υπαρκτού σοσιαλισμού, δηλαδή στο θάλαμο του γραφειοκρατικού σοσιαλισμού που σε τελευταία ανάλυση αποτελεί την πιο προχωρημένη ιδεολογία της αστικής τάξης με τους ίδιους θεσμούς, τις ίδιες δομές της τάξης που πεθαίνει.

Κι όπως λέει ο Φρανς Πρέμερτ στο *Die Aktion* που κυκλοφόρησε στο Βερολίνο το 1931:

“Κατά ειρωνικό τρόπο, το μεγαλύτερο εμπόδιο για την πλήρωση αυτής της προσπάθειας είναι το ίδιο το επανα-

στατικό πιστεύω. Ο λενινισμός και τα διάφορα παρακλάδια του έχουν μετατοπίσει την προσοχή του επαναστάτη απ’ τους κοινωνικούς στόχους στα πολιτικά μέσα, απ’ την ουτοπία στην στρατηγική και στις τακτικές. Μη διαθέτοντας ξεκάθαρο προσδιορισμό των ανθρώπινων στόχων του, το επαναστατικό κίνημα τουλάχιστον στις σύγχρονες οργανωμένες του μορφές έχει αφομοιώσει τους ιεραρχικούς θεσμούς, τον πουριτανισμό, την ηθική της εργασίας και τη γενική χαρακτηρισολογία της ίδιας αστικής κοινωνίας, ενάντια στην οποία ισχυρίζεται ότι αγωνίζεται. Οι στόχοι του μαρξισμού περιέχονται σε μεγάλο βαθμό στο αίτημα της κατάληψης της εξουσίας και όχι της κατάλυσης της εξουσίας, πράγμα που προϋποθέτει την ύπαρξη της ιεραρχίας και της εξουσίας μιας ελίτ πάνω στην κοινωνία”.

(Αδημοσίετο κείμενο από το αρχείο του Μπάριμπα-Γιάννη)

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΡΗΣΗ

Αγαπητοί φίλοι του περιοδικού,

Με έκπληξη διάβασα στο τεύχος 10 του Μάρτη στο άρθρο σας "Οι αμερικανικές βάσεις και οι ρωσικές θωπείες" στη σελίδα 18, παράγραφο 38, όπου λέτε: "το ΕΚΚΕ και σήμερα ο Καστοριάδης και οι οπαδοί του ξεκινάνε απ' την "πραγματιστική" άποψη...", κλπ. Κι επειδή είμαι κι εγώ "οπαδός", που λέτε κι εσείς, των αντιλήψεων του Καστοριάδη θα ήθελα μια γραπτή απάντησή σας μέσω του περιοδικού: πώς θέτετε εσείς πρακτικά το ζήτημα των βάσεων; Γιατί, όπως οσμίζομαι, είτε το θέλετε είτε όχι, απ' τα γραφόμενά σας επηρεάσθε απ' την πίεση που εξασκεί επάνω σας η μαρξολενινιστοσταλινική νοοτροπία. Εμείς στην παλιά εποχή, προτού ο σταλινισμός με το ΚΚΕ πείσει για τα καλά στο σοσιαλπατριωτικό βούρκο για την υπεράσπιση της πατρίδας, αγωνιζόμασταν μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο την 1η Αυγούστου που είχε καθιερωθεί σαν μέρα αντιπολεμικής πάλης, κτυπώντας τα ειρηνόφιλα κινήματα, αφού προετοιμάζον τον πόλεμο (αντί να τον απομακρύνουν). Κι αν έχουμε κότσια ας κατέβουμε και σήμερα στους δρόμους ενάντια στον πόλεμο και τις βάσεις και σ' αυτούς που τον υποκινούν, ενάντια στις πασιφιστικές πορείες που συντηρούν τα κατεστημένα σ' Ανατολή και Δύση.

Όταν, μαζί με τον Καστοριάδη, που τον γνώρισα στην Κατοχή, παλεύαμε ενάντια στον πόλεμο, στον καπιταλισμό, στο

σταλινισμό και στο φασισμό, τότες που η ζωή μας κρεμόταν από μια κλωστή, γιατί όλοι οι παραπάνω μας κυνηγούσανε, εσείς είτε τρώγατε φαρίν λακτέ, είτε βλέπατε από την κλειδαρότρυπα... Κι έρχεστε σήμερα να λαοπολογήσετε βάζοντας στο ίδιο τσουβάλι τον Καστοριάδη, το ΕΚΚΕ, το Μ-Λ, τους "νέους φιλοσόφους" (που με τους περισσότερους καμιά σχέση δεν έχουμε) και μόνο τον εαυτό σας αφήνετε απ' έξω.

Οι Κινέζοι λένε μια παροιμία: "Όταν σ' ένα λευκό τοίχο πετάς λάσπη, ακόμα κι αν αυτή δεν κολλήσει, κάποιον λεκέ θα αφήσει". Την παροιμία ακολουθείτε φαίνεται. Απ' όλα τα βιβλία που έχει γράψει ο Καστοριάδης, από πουθενά δεν προκύπτουν αυτά που λέτε. Γράφετε στη σελίδα 49: "Ο Καστοριάδης, όπως και οι νέοι φιλόσοφοι στη Γαλλία, προσθέτει έναν πραγματισμό, αφού έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα στα Γκούλαγκ και τους Αμερικάνους...".! Ε, αυτό είναι θράσος χιλίων ερυθροκόκλων πιθήκων! Ας γράψει ο Καστοριάδης, στο πρόσφατο βιβλίο του Μπροστά στον πόλεμο, "they are the same gang" (που θα πει "όλοι τους ίδια στείρα είναι"), ενώ στο εισαγωγικό σημείωμα του ίδιου βιβλίου γράφει: "Ελπίζω ο αναγνώστης να απαλλαγεί απ' την πλατιά διαδεδομένη στάση που συγχέει τα γεγονότα με τις αξίες, τις ενχές με την πραγματικότητα. Αν πει κανείς ότι η συμμορία του Ντίλινγκερ σε μια δεδομένη στιγμή είναι ισχυρότερη από τη συμμορία του Αλ Καπόνε, δεν σημαίνει ότι θανμάζει την πρόκλη, ούτε ότι λυστάτα τη δεύτερη. Ελπίζω επίσης να γίνει αντιληπτό ότι όταν μιλάω για Ρωσία και ΗΠΑ, μιλάω για τα καθεστώτα και τα κυρίαρχα στρώματα κι όχι για το ρώσικο και αμερικάνικο λαό". Άλλωστε ό,τι γράφει ο Καστοριάδης, το γράφει επώνυμα και δέχεται την ειλικρινή κριτική που του γίνεται, γιατί κανείς δεν είναι αλάθητος, όπως λέει και ο ίδιος.

Τι να πούμε όμως για το Δ.Ι. που κάνει τη βιβλιοκριτική στο βιβλίο του Καστοριάδη *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, παίζοντας το κρυφτούλι πίσω από το Δ.Ι. Παρόλο που το περιοδικό γράφει ότι ο Δ.Ι. εκφράζει προσωπικές απόψεις, πιστεύω πως ο ίδιος Δ.Ι. θα είναι ο συγγραφέας και του άρθρου για τις βάσεις, μία που δεν φέρει υπογραφή, άρα απηχεί τις απόψεις όλου του περιοδικού.

Όσο για τη βιβλιοκριτική του, ίσως θα του απαντήσουν άλλοι που πέρασαν από τις κολώνες του πανεπιστημίου, όπως ο Δ.Ι., γιατί εμείς δεν έχουμε γνώσεις, ούτε διδαχθήκαμε ψυχανάλυση, είμαστε εργάτες και καλά-καλά δεν τελειώσαμε ούτε το δημοτικό, παλεύουμε στους δρόμους, από εσάς τους διανοούμενους περιμένουμε να μας βάλετε μυαλό, να μας κάνετε, δηλαδή, κάποια ένεση συνειδήσεως (όπως έλεγε ο "μεγάλος" Λένιν), ...και όχι μικροαστικής βλακειάς, για να μην χαρακτηρίσω ύποπτες κι ανόητες κι εγώ με τη σειρά μου τις απόψεις που αναφέρει ο Δ.Ι. στο τέλος της βιβλιοκριτικής του (το "ύποπτες" είναι όρος του Δ.Ι. που πρέπει να σοβαρευτεί λέγάκι...).

Με φιλικούς χαιρετισμούς,
Γ. Ταμτάκος, Θεσσαλονίκη, 15 Ιουνίου '83

Υ.Γ. Περιμένω να δημοσιευθεί το γράμμα μου με την απάντησή σας στο επόμενο τεύχος, αν θέλετε βέβαια, αλλιώς θα το δώσω αλλού.

Ο ίδιος

Η Ρήξη δεν το δημοσίευσε.

ΤΑ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

[Β' μέρος από κείμενο με τον τίτλο *Το συνδικαλιστικό κίνημα ιστορικά*]

Όπως είδαμε στο πρώτο μέρος της αφήγησής μας, τα συνδικάτα στην πρώτη περίοδο της πάλης των τάξεων έπαιζαν έναν ρόλο προοδευτικό, έστω στις άμεσες οικονομικές διεκδικήσεις, κατά της εκμετάλλευσης της μισθωτής δουλειάς. Βλέποντας όμως η άρχουσα τάξη την συγκεντρωτική τους δύναμη και το ρόλο που έπαιζαν αυτές οι οργανώσεις, η άρχουσα τάξη προσπάθησε και κατάφερε να τις εντάξει στο μηχανισμό της, στο κράτος, έτσι ώστε να αποτελέσει συστατικό μέρος της κοινωνίας της.

Με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά όλα τα συνδικάτα διαλύθηκαν, τα δε συνδικαλιστικά στοιχεία στη Θεσσαλονίκη συνελήφθησαν και εξορίστηκαν από τις Επιτροπές Ασφαλείας. Το εργατικό μέτωπο των εργαζομένων κατέρρευσε, η δικτατορία παρουσιάστηκε ως "φιλεργατική" και "φιλοαγροτική" με "πρώτο εργάτη και πρώτο αγρότη" τον πρώην άνθρωπο ...Ιωάννη Μεταξά. Η δικτατορία δημιούργησε δικό της συνδικαλιστικό επιτελείο όπως κάθε εξουσία δυτικού ή ανατολικού τύπου, με υπουργό εργασίας το Δημητράτο, παλιό ρεφορμιστή εργατοπατέρα. Έκαναν νέες συλλογικές συμβάσεις με μεροκάματα πείνας με αποτέλεσμα τα αφεντικά της εργοδοσίας να απολύουν τους εργάτες που είχαν κερδίσει

υψηλότερα ημερομίσθια με τους αγώνες τους και να τους επαναπροσλαμβάνουν με τα χαμηλά της συλλογικής σύμβασης. Ο δε υπουργός Μανιαδάκης, πρώην εργολάβος δημοσίων έργων (κατασκευή δρόμων) στην Μακεδονία, χρησιμοποιώντας δικούς του ως μεσάζοντες, πλήρωνε ημερομίσθια χαμηλότερα από την συλλογική σύμβαση σε κάποιους χωρικούς που προσελάμβανε ως εργάτες, εξασφαλίζοντας όμως την υπογραφή τους κάτω από την συλλογική σύμβαση. Για να μην "αδικήσουμε" όμως τη δικτατορία, έβαλε σε λειτουργία το ΙΚΑ που είχαν διεκδικήσει πολύ πριν από την δικτατορία οι εργατικοί αγώνες στην Ελλάδα. Οι εργαζόμενοι στην Ευρώπη το είχαν πετύχει προ πολλού. Στην Ελλάδα λειτουργήσε με τους πιο εξευτελιστικούς όρους, όπως εξηγήσαμε στο Α' μέρος.

Η εμπειρία απέδειξε στη σύγχρονη εποχή ότι τα σημερινά συνδικάτα μετασχηματίστηκαν στις καπιταλιστικές χώρες σε εμπόδιο για την απελευθέρωση των εργαζομένων [...]. Οι εργαζόμενοι κατάλαβαν ότι ο καλύτερος τρόπος οργάνωσης των εργατών είναι το σύστημα των εργατικών συμβουλίων στους μαζικούς τόπους παραγωγής με εκλεγμένους και κάθε στιγμή αγκλητούς αντιπροσώπους απ' όλες τις τάξεις των εργαζομένων.

Έτσι [...] ανοίγει ο δρόμος για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας από την μισθωτή εργασία, για μια κοινωνία χωρίς βδέλλες και παράσιτα. [...] Ο τύπος των εργατικών συμβουλίων βρίσκεται σε αντίθεση με το μαρξολενινιστικό τρόπο οργάνωσης, που είναι *αντανάκλαση των αστικών μορφών οργάνωσης και συντηρεί το κατεστημένο της σημερινής αστικής κοινωνίας*. Οι εργάτες, με τους μερικούς τους αγώνες και τους αγώνες για την προσωρινή λύση των άμεσων προβλημάτων τους πρέπει να συνειδητοποιούν κάθε τόσο πως *μόνον η*

αυτόνομη οργάνωση των ιδίων των παραγωγών σε σοσιαλιστική βάση πρέπει να είναι ο τελικός τους στόχος.

Η εργοδοσία, για να καλύψει τον παρασιτικό της ρόλο στην παραγωγή, για να δειξει πως οι εργάτες είναι ανίκανοι να διεθύνουν την παραγωγική διαδικασία, εφαρμόζουν τις λεγόμενες suggestions, τις επ' αμοιβή υποδείξεις των εργατών, όπως στην General Motors. Στην ανικανότητα των εργατών να διεθύνουν την παραγωγή πίστευαν και οι λενιντοτροκιστές στην Ρωσία μετά την επανάσταση: διαβάστε, π.χ. την μπροσούρα του Τρότσκι *Νέα Πορεία*, όπου λέει πως *μόνον οι ειδικοί της βιομηχανίας είναι ικανοί να διεθύνουν την παραγωγή "[...] κι όχι οι ανειθνητες εργατικές επιτροπές όπου οι εργάτες θα ρίχνουν τα σφάλματα ο ένας στον άλλον"*. Μιλούν δηλαδή *μόνον για "εργατικό έλεγχο"*.

Ο Anton Pannekoek λέει: *"Τα εργατικά συμβούλια θα είναι η φυσική οργανωτική μορφή της ανθρωπότητας στη φάση μετάβασης από τον καπιταλισμό σε μια ελεύθερη κοινωνία. Δεν θα είναι βέβαια αιώνια. Όταν η συλλογική ζωή και η εργασία θα έχουν ξαναγίνει φυσικές και η ανθρωπότητα θα ελέγχει την ανάπτυξή της, η περίοδος της ανάγκης θα μετασχηματιστεί σε περίοδο ελευθερίας και οι ανιστοροί κανόνες, που είναι απαραίτητοι για την οργάνωση της εργασίας, θα εξαλειφθούν"*. [...]

Οι ρίζες των εργατικών συμβουλίων ανάγονται στα 1871, και αναπτύσσονται στα γεγονότα του 1905. Η παράδοση αυτή πρέπει να συνεχιστεί. Η τελική απόφαση του Συνεδρίου των Ηνωμένων Συνδικάτων στην Πάρμα, το Δεκέμβριο του 1919, έλεγε:

"Το συνέδριο χαιρετίζει κάθε βήμα του προλεταριάτου προς τα εμπρός και κάθε βήμα των πολιτικών δυνάμεων προς την αληθινή ιδέα του σοσιαλισμού που αρνείται κάθε

ικανότητα κατεδάφισης και ανοικοδόμησης στον ιστορικό θεσμό –τυπικό της αστικής δημοκρατίας– του κοινοβουλίου, καρδιά του Κράτους. Θεωρεί την ιδέα των συμβουλίων (“σοβιέτ”) αντιτιθέμενη στο Κράτος και δηλώνει ότι κάθε επίθεση που στρέφεται εναντίον της αυτονομίας και της ελεύθερης λειτουργίας των συμβουλίων της παραγωγικής τάξης (...) θεωρείται από το προλεταριάτο επιβουλή και στρέφεται εναντίον της επαναστατικής ανάπτυξης και της πραγματοποίησης της ισότητας στην ελευθερία. (...) Καλεί [το συνέδριο] την πλειοψηφία του προλεταριάτου να εξετάσει την ανάγκη της προετοιμασίας των δυνάμεων της επαναστατικής επίθεσης, δίχως τις οποίες δεν θα μπορούσε ποτέ να αναλάβει την κοινωνική διαχείριση”.

Στη συνέχεια το Συνέδριο αναφέρει τους κινδύνους παρεκκλίσεων που τα εργοστασιακά συμβούλια από πείρα γνωρίζουν:

“Τα εργοστασιακά συμβούλια θα μπορούσαν να εκφυλιστούν σε απλές εσωτερικές επιτροπές για την ομαλή λειτουργία της επιχείρησης, για την αύξηση της παραγωγής σύμφωνα με τον αστικό τρόπο, για τη ρύθμιση εσωτερικών διαφόρων, κ.ο.κ. Θα ήταν δυνατό επίσης να αντιστραφεί η λογική της επαναστατικής εξέλιξης και να πιστεύαμε ότι εκ των προτέρων η μορφή της μελλοντικής κοινωνικής διαχείρισης αρκεί για να ανατρέψει το μισητό καθεστώς. Θα μπορούσε να λησμονηθεί το γεγονός ότι η επιχείρηση είναι ιδιοκτησία του αφέντη, πως υπάρχει το Κράτος που την προστατεύει. Δεν χρειάζεται όμως να πέσουμε στο βέβαιο σφάλμα ότι το ζήτημα της μορφής θα διαλύσει το πρόβλημα της ουσίας των ιδεαλιστικών αξιών σ’ ένα καθορισμένο κίνημα”.

Μια συζήτηση ακόμη πιο ουσιαστική έγινε τον καιρό της προπαρασκευής του συνεδρίου της Ιταλικής Αναρχικής Ένωσης, που συγκλήθηκε στη Μπολόνια από την 1η ως την 4η Ιουλίου του 1920. Παραθέτουμε από την απόφασή του:

“Το συνέδριο εκτιμά ότι τα εργοστασιακά συμβούλια έχουν τη σπουδαιότητά τους στην έκταση που προβλέπεται μια επανάσταση στο προσεχές μέλλον. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαν τα συμβούλια να είναι τα τεχνικά όργανα για την απαλλοτρίωση, για την άμεση αναγκαιότητα συνέχισης της παραγωγής. Η συνέχιση της ύπαρξής τους ως εργοστασιακών συμβουλίων σημαίνει ότι θα υφίστανται την επιρροή της κοινωνίας και τελικά θα ενσωματωθούν σε αυτήν.

Θεωρεί ότι τα εργοστασιακά συμβούλια είναι όργανα κατάλληλα να πλαισιώσουν όλους τους παραγωγούς-χειρωνακτες και διανοούμενους στον ίδιο τόπο εργασίας (...) και δυνατοί πυρήνες μελλοντικής διαχείρισης της βιομηχανικής και γεωργικής παραγωγής (...) Είναι κατάλληλα για να [συντηρούν και] αναπτυχθεί στο μισθωτό εργάτη η συνείδηση του παραγωγού και χρήσιμα για τους σκοπούς της επανάστασης, με το να εννοούν το μετασχηματισμό της δυσανεξίας της εργατικής και αγροτικής τάξης σε μια καθαρή απαλλοτρωτική θέληση. Γι’ αυτό καλεί τους συντρόφους να υποστηρίξουν το σχηματισμό των εργοστασιακών συμβουλίων και να λάβουν ενεργό μέρος στην ανάπτυξή τους (...) αγωνιζόμενοι ενάντια σε κάθε τάση συνεργασίας με τον εχθρό, φροντίζοντας να συμμετέχουν όλοι οι εργάτες κάθε εργοστασίου, οργανωμένοι ή όχι”.

Στις 27 Μαρτίου 1920, η εφημερίδα *Ordine Nuovo* δημοσίευσε κάλεσμα ανιαρχικών προς τους εργάτες και τους αγρότες

για ένα εθνικό συνέδριο συμβουλίων. Το κάλεσμα υπογράφεται από τη σύνταξη της εφημερίδας, από την επιτροπή του σοσιαλιστικού τμήματος του Τορίνο, από την επιτροπή μελέτης εργοστασιακών συμβουλίων του Τορίνο και την αναρχική ομάδα της ίδιας πόλης. Το συνέδριο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Λέει ο Otto Rühle:

“Το να πάρουν οι εργάτες στα χέρια τους την αληθινή απελευθέρωσή τους –το κεντρικό πρόβλημα του σοσιαλισμού: αυτό ήταν το κύριο αντικείμενο όλης της πολεμικής μεταξὺ των αριστεριστών συμβουλιακών και των μπολσεβίκων. Η διαφωνία πάνω στο κόμμα έβρισκε το ανάλογο του στη διαφωνία πάνω στα συνδικάτα. Οι αριστεριστές πίστευαν πως στο εξής δεν υπάρχει θέση για τους επαναστάτες στους κόλπους των συνδικάτων κι ότι, αντίθετα, ήταν αναγκαίο οι ίδιοι να χτίσουν τα κατάλληλα οργανωτικά πλαίσια στο εσωτερικό των εργοστασίων (...) Χάρην όμως στην εξουσία που είχαν σφετεριστεί οι μπολσεβίκοι πέτυχαν από τις πρώτες εβδομάδες της γερμανικής επανάστασης να πείσουν τους εργάτες να επιστρέψουν στα αντιδραστικά καπιταλιστικά συνδικάτα. Για να επιτεθεί στους αριστεριστές συμβουλιακούς και να τους καταργήσει ως αντεπαναστάτες, ο Λένιν χρησιμοποίησε άλλη μια φορά, στο λιβελλό του, τις μηχανιστικές εμπειρίες των μπολσεβίκων στη Ρωσία. (...) Τα συνδικάτα στη Ρωσία ήταν πολύ νεαρά και δικαίωναν τον ενθουσιασμό του Λένιν. Στις άλλες χώρες η κατάσταση διέφερε. Από χρήσιμα και προοδευτικά είχαν μετασχηματιστεί σε εμπόδια για την απελευθέρωση των εργατιών. Η γερμανική αριστερά είχε βγάλει τα συμπεράσματά της από την εξέλιξη αυτή. Ο ίδιος ο Λένιν

υποχρεώθηκε να διαπιστώσει ότι, με τον καιρό, δημιουργήθηκε “ένα στρώμα εργατικής αριστοκρατίας, κορπορατιβιστικής, αλαζονικής, συνεργός του ιμπεριαλισμού, ένα στρώμα μικροαστικό, διεφθαρμένο και εκφυλισμένο”. Αυτή η διεφθαρμένη και γκαγκοτερική διεύθυνση είναι σήμερα επικεφαλής του συνδικαλιστικού κινήματος στον κόσμο και ζει πάνω στις πλάτες των εργαζομένων. (...)

Ο Λένιν πρόβαλε όμως δημαγωγικά το παράδειγμα του νέου ρωσικού συνδικαλιστικού κινήματος. (...) Σύμφωνα με τα επιχειρήματά του, **ο επαναστάτης πρέπει να είναι εκεί που βρίσκονται οι μάζες**. Αλλά πού βρίσκονται οι μάζες πραγματικά; Στα γραφεία των συνδικάτων; Στις συνελεύσεις των οπαδών; Στις μυστικές συναντήσεις των συνδικαλιστών διευθυντών με τους αντιπροσώπους του Κεφαλαίου; **Όχι. Οι μάζες είναι στα εργοστάσια και στους τόπους δουλειάς**. Στις συμβουλιακές οργανώσεις των εργοστασίων δεν υπάρχει θέση για τους επαγγελματίες, δεν υπάρχει ο διαχωρισμός αρχηγών και υποτακτικών, διανομιμένων και αγωνιστών. Είναι πλαίσιο που αποθαρρύνει τις εκδηλώσεις του εγωισμού, το πνεύμα ανταγωνιστικότητας, τη διαφθορά και το φιλισταϊσμό. Εκεί οι εργάτες πρέπει να πάρουν στα χέρια τους τις υποθέσεις τους. (...) Ακολουθώντας τις συμβουλές του Λένιν, οι κομμουνιστές κατέβαλαν όλες τις δυνατές προσπάθειες να μεταρρυθμίσουν τα συνδικάτα. Αποτέλεσμα μηδέν. (...)”

Ας σημειώσουμε ότι εδώ στην Ελλάδα οι κομμουνιστές έαμαν πενταμελές γραφείο και εν συνεχεία τη λεγόμενη “ενωτική” Γενική Συνομοσπονδία, μια που με την κρατική επέμβαση είχαν πάρει τη Συνομοσπονδία οι κίτρινοι γεφομυστές.

“Ο συνδικαλιστικός ανταγωνισμός σοσιαλδημοκρατών και μπολσεβίκων λάμβανε χώρα μέσα στη διαφθορά. (...) [Έτσι], αντί οι εργάτες να συγκεντρώνουν τις δυνάμεις τους να παλέψουν ενάντια στο φασισμό, οι εργάτες σπαταλιούνται σε μια παράλογη και μάταιη μάχη για το κέρδος αντιμαχόμενων γραφειοκρατειών. Οι μάζες έχασαν πια την εμπιστοσύνη τους στις οργανώσεις “τους”. (...) Καθαρές μέθοδοι του φασισμού [είναι] η υπαγόρευση στους εργάτες κάθε κίνησης, τα εμπόδια στην αφύπνιση της πρωτοβουλίας, το αμυπητότητα κάθε στοιχείου ταξικής συνείδησης, το σπάσιμο του ηθικού με επαναλαμβανόμενες ήττες. Όλες αυτές οι μέθοδοι δοκιμάστηκαν στη διάρκεια των είκοσι χρόνων μέσα στα συνδικάτα με τις μπολσεβίκικες αρχές. Η νίκη του φασισμού ήταν αρκετά εύκολη, αφού οι διευθυντές των εργασιών μέσα στα συνδικάτα και τα κόμματα τού ‘χαν ετοιμάσει το μοντέλο του ανθρώπινου υλικού που ήταν ικανό να κινήσει το μύλο του”.

Κι ο Κορνήλιος Καστοριάδης στο Β' τόμο του βιβλίου του *Η πύρα του εργατικού κινήματος*, (σελ. 287), αναφέρεται σε αποσπάσματα από κείμενα της Αλεξάνδρας Κολοντάι. Περιληπτικά: η ηγεσία του κόμματος με επικεφαλής το Λένιν διαβεβαίωνε ότι η διεύθυνση της παραγωγής έπρεπε να εναποτεθεί σε διοικητικούς (“ειδικούς”, αστούς ή εργάτες, επιλεγμένους για τις ιδιαίτερες “ικανότητες” τους) υπό τον έλεγχο του κόμματος, ότι τα συνδικάτα έπρεπε να αναλάβουν το έργο εκπαίδευσης και άμυνας των εργατών απέναντι στους διευθυντές της παραγωγής και του κράτους. Ο Τρότσκι ζητούσε τέλεια υποταγή των συνδικάτων στο κράτος, [ξεκινώντας] από τον ίδιο συλλογισμό: εφόσον είμαστε ένα εργατικό κράτος

και οι εργάτες είναι όλοι ένα πράγμα, οι εργάτες δεν έχουν ανάγκη από ξεχωριστό όργανο που θα τους υπερασπίζεται απέναντι στο κράτος “τους”.

Η εργατική Αντιπολίτευση [συνεχίζει, εν περιλήψει, ο Καστοριάδης] ζητούσε να ανατεθεί βαθμιαία η διεύθυνση της παραγωγής και της οικονομίας γενικά στις εργατικές κολλεκτίβες (...), να αντικατασταθεί η “διεύθυνση του ενός” από τη συλλογική διεύθυνση και να μειωθεί ο ρόλος των ειδικών και των τεχνικών.

Ο Καστοριάδης υπογράμμιζε ότι η ανάπτυξη της παραγωγής στις μετα-επαναστατικές συνθήκες ήταν ένα πρόβλημα ουσιαστικά κοινωνικό και πολιτικό, που η λύση του εξαρτάται από την ανάπτυξη της πρωτοβουλίας και της δημιουργικότητας των εργαζομένων μαζών. Δεν ήταν, δηλαδή, διοικητικό και τεχνικό πρόβλημα. Κατάγγειλε την άψογη γραφειοκρατικοποίηση του κράτους και του κόμματος –ήδη από την εποχή αυτή όλες οι υπεύθυνες θέσεις καταλαμβάνονταν με την εκ των άνω ανάθεση και όχι με εκλογή.

Ο Καστοριάδης καταλήγει για το ποιος είναι υπεύθυνος για την ανάπτυξη της γραφειοκρατίας μέσα στα κόμματα και τα συνδικάτα, απαντώντας στους μπολσεβίκους που εκθείαζαν σε πολλά σημεία την καπιταλιστική ανάπτυξη της παραγωγής (το σύστημα Τέιλορ [τον τείλορισμό], κλπ):

“Αν φαίνεται προφανές στους μπολσεβίκους ηγέτες ότι τα μόνα αποδοτικά μέσα είναι τα καπιταλιστικά μέσα, αυτό σημαίνει ότι είναι διαποτισμένοι από την πεποίθηση ότι ο καπιταλισμός είναι το μόνο αποδοτικό και ορθολογικό σύστημα παραγωγής. Μένουν πιστοί στο Μαρξ ως προς το ότι θέλουν να καταργήσουν την ατομική ιδιοκτησία, την αναρχία της αγοράς –και όχι την οργάνωση της παραγω-

γής που πραγματοποιήσει ο καπιταλισμός. **Θέλουν να τροποποιήσουν την οικονομία, όχι τις σχέσεις εργασίας και την ίδια την εργασία.**

Βαθύτερα ακόμη, η φιλοσοφία τους είναι η φιλοσοφία της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Και σ' αυτό ακόμη είναι πιστοί κληρονόμοι του Μαρξ –μιας τουλάχιστον πλευράς του που είναι η κυρίαρχη στα έργα του της ωριμότητας. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι αν όχι ο αιώνιατος σκοπός, οπωσδήποτε το απόλυτο μέσο με την έννοια ότι τα υπόλοιπα οφείλουν να προέχονται αναγκαστικά απ' αυτό και ότι στην ανάπτυξη πρέπει να υποτάσσονται τα πάντα. Και οι άνθρωποι; Μα και αυτοί φυσικά.

Συμφωνα με το γενικό κανόνα, ο άνθρωπος θα προσπαθήσει να αποφύγει την εργασία. Ο άνθρωπος είναι ένα φηρό-πονο ζώο" (Καστοριάδης, *Η πείρα*, σελ. 202).

"Για να καταπολεμηθεί η τεμπελιά πρέπει να τεθούν σε λειτουργία όλα τα μέσα που έχουν αποδείξει την αποτελεσματικότητά τους: η υποχρεωτική εργασία, που ο χαρακτήρας της αλλάζει άρδην από τη στιγμή που επιβάλλεται η "ροθσιαλιστική δικτατορία" (στο ίδιο, σελ. 223).

"Στο καπιταλιστικό καθεστώς, η εργασία κατ' αποκοπήν, η ισχύς του συστήματος Τέιλορ, κλπ., είχαν σκοπό να ενισχύσουν την εκμετάλλευση των εργατών και να τους υποκλέψουν περισσότερη υπεραξία. Σαν συνέπεια της κοινωνικοποίησης της παραγωγής, η εργασία κατ' αποκοπήν έχουν σκοπό την αύξηση της σοσιαλιστικής παραγωγής, άρα και την αύξηση της κοινής ευημερίας. (...) Οι εργαζόμενοι που συμβάλλουν περισσότερο από τους άλλους στην κοινή ευημερία αποκτούν το δικαίωμα απολαβής μεγαλύ-

τερου τμήματος του κοινωνικού προϊόντος από τους σκνηρούς, τους ναυαγικούς και τους αποδιοργανωτές". Δεν είναι ο Στάλιν του 1939, αλλά ο Τρότσκι του 1919 αυτός που μιλάει" (στο ίδιο, σελ. 225).

Ας προσθέσω εδώ ότι στο ελληνικό εργατικό κίνημα κι εμείς καταπολεμούσαμε το σταχανοβισμό.

Γιάννης Ταμτάκος, 1984

την έκρηξη μιας ενδοϊμπεριαλιστικής σύγκρουσης είναι η όξυνση της πάλης των τάξεων σε κάθε χώρα –μόνον έτσι η απειλή του πολέμου θα εκλείψει οριστικά, μόνο με την καταστροφή της καπιταλιστικής κοινωνίας.

(Αδημοσίευτο και χωρίς βέβαια χρονολογία κείμενο του μπάριμπα-Γιάννη για τον πόλεμο)

ΤΑ ΕΙΡΗΝΟΦΙΛΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Τα καπιταλιστικά οικοδομήματα κλονίζονται απ' όλες τις μεριές. Η νομισματική κρίση, ο πληθωρισμός, η ανεργία φέρνουν σε απόγνωση τις άρχουσες τάξεις όλου του κόσμου, γιατί αποκαλύπτουν το αδιέξοδο της καπιταλιστικής οικονομίας, την αύξηση των εμπορικών ανταγωνισμών. Η μόνη διέξοδος του σημερινού συστήματος είναι η παραγωγή για κέρδος κι όχι για τις ανάγκες των ανθρώπων που σε τελευταία ανάλυση φέρνει τον πόλεμο με πυρηνικά ή συμβατικά όπλα.

Ο πόλεμος λοιπόν είναι αναπόσπαστο συστατικό των σημερινών παραγωγικών συστημάτων Δύσης και Ανατολής. Δεν έχει σημασία μόνο ποιοι υποκινούν πρώτοι τον πόλεμο, σημασία έχει ποιοι υπερασπίζονται τα κοινωνικά καθεστάτα της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο που δημιουργούν τις κοινωνικές αντιθέσεις των τάξεων των διαφορετικών συμφερόντων και κατ' επέκταση τους πολέμους των εθνών. Ο πόλεμος είναι αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος και προϋπόθεση της επιβίωσής του. Επομένως όχι μόνο οι "ειρηνιστικές και δημοκρατικές" καμπάνιες δεν μπορούν να ασκήσουν καμιά επίδραση πάνω στην πορεία των γεγονότων, αλλά ο μοναδικός λόγος ύπαρξής τους είναι να σπέρνουν ανταπάτες, να εμποδίζουν την επαγρύπνηση και να αποκοιμίζουν την μαχητικότητα της εκμεταλλεόμενης τάξης και να οδηγούν την πραγματική δυσάρεσκεια σε αδιέξοδο. Το μοναδικό σημαντικό εμπόδιο για

το 1941. Στη συνέχεια μεταφέρεται στο Τμήμα Μεταγωγών του Πειραιά, όπου συνδέεται ξανά με το Στίνα, το Βουρσούκη και τους υπόλοιπους της ομάδας των ντεφιατιστών, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της Κατοχής ακολουθούν διεθνιστική, επαναστατική στάση κάνοντας προπαγάνδα ενάντια στον πόλεμο και αγωνιζόμενοι να ενταχθούν στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, το οποίο θεωρούν εθνικιστικό και αντεπαναστατικό. Για τη στάση τους αυτή θα κληρωθούν τόσο από τους Γερμανούς και τους χίτες, όσο και από τους σταλινικούς φρονιάδες της ΟΠΛΑ.

Από το 1942 θα συνδεθεί με τον Κορνήλιο Καστοριάδη, τις θέσεις του οποίου θα υιοθετήσει σχετικά με τη γραφειοκρατικοποίηση των Κ.Κ., θέσεις που το 1947 θα τον οδηγήσουν στην οριστική απομάκρυνσή του από τον τροτσκισμό και την προσέγγιση αντιξουσιαστικών λογικών.

Το 1951 φεύγει με πρόσκληση να εργαστεί στην Αυστραλία, από όπου επιστρέφει οριστικά το 1966. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 συνδέεται με τον αναρχικό χώρο της Θεσσαλονίκης, συμμετέχοντας ενεργά στις εκδηλώσεις του και πλουτίζοντας τις με την εμπειρία του.